

ISSN 1309-7016

SAHİBİ

İBB adına;
Kadir Topbaş
İstanbul Büyükşehir
Belediye Başkanı

YÖNETİM

Genel Yayın
Yönetmeni (Sorumlu)
Y. Mimar
M. Şimşek Deniz

Yazı İşleri Müdürü
İhsan İlze

YAYIN

Yayın Editörleri
Nimet Alkan
Esra Kudde
R. Filiz Atay

Görsel Tasarım
Aynur Karagöl

Fotoğraf Editörü
Dilruba Kocaşık

Molla Hüsrev
Mahallesi
Kayserili Ahmet
Paşa Sokak No: 16
Fatih İstanbul
Posta Kodu: 34134

Kapak Fotoğrafı
Taksim Topçu Kışlası
"1880-1893,
Abdullah Frères,
Sultan II. Abdülhamid
Arşivi İstanbul
Fotoğrafları"

Dergimizin
tüm sayılarına
www.ibb.gov.tr/kudeb
adresinden
ulaşabilirsiniz.

Tel: [212] 455 37 53
Tel: [212] 527 45 02
Faks: [212] 527 44 99

BASKI-CİLT
Şan Matbaası
Cendere Yolu No: 23
Ayazağa/İstanbul

04

50

34

57

64

68

İÇİNDEKİLER

Türkiye’de Tarihi Çevre Koruma(ma) Tarihi ve Rekonstrüksiyon Üzerine Düşünceler	03	Koruma Amaçlı Analiz ve Değerlendirmelerin Gösterimine Yönelik Bir Yöntem: İzmir, Necatibey Bulvarı Doğu Cephesi Örneği	55
Küçüksu Mihrişah Vâlide Sultan Mescidi Rekonstrüksiyonu	26	Avrupa Metropolen Bölge ve Alanlar Ağı-METREX’in, İstanbul’da Yapılan İlk Toplantısı Şubat Ayında Gerçekleştirildi	63
Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi Konağı Taş Odası	35	MSGSÜ ve İş Bankası İşbirliğiyle Türkiye’nin İlk Resim Konservasyon ve Restorasyon Laboratuvarı açıldı	67
Ahşap Malzeme ve Tahribatsız Testler	43	Restorasyon Konservasyon Testi	71
Zeyrek Camii Hünkâr Kasrı ve Mahfili	44	Kılavuz	72

Merhaba

Uzun bir aradan sonra nihayet 12. sayımızı da çıkarmış bulunuyoruz. Prof. Dr. Ahmet Ersen'in kaleme aldığı ve kültürel mirasın korunması açısından maalesef acıklı bir geçmişi anlatan "Türkiye'de Tarihi Çevre Koruma(ma) Tarihi ve Rekonstrüksiyon Üzerine Düşünceler" adlı makalede; geleneksel mimariden 1840'lar da başlayan uzaklaşmayı; İstanbul'un tarihine, coğrafyasına, sosyokültürel yapısı ve gelişimine uymayan, Batıya özenerek yapılan imar hareketlerini; zamanla yok edilen tarihi değerleri ve özellikle Tarihi Yarımada'da ahşap dokunun yıkılması sürecini; Prost'ların, Högg'lerin imar çalışmalarında Osmanlı öncesi yapıları ortaya çıkarma amaçlı izlenen stratejileri; tarihi süreç içinde bir kentin kültürünün nasıl yağmalandığını okuyabilir, buna karşılık Mimar Kemalettin'lerin, Sedad Hakkı Eldem'lerin, Ekrem Hakkı Ayverdi'lerin yerli mimariyi oluşturma çabalarını ve nihayet; kaybolan bir kültürün öğelerinin rekonstrüksiyonu için hangi ölçütlerin dikkate alınması gerektiği gibi önemli bilgileri bulabilirsiniz. "Kentlin kıyısında köşesinde kalmış ve kent dokusundaki yerinden ve bağlamından kopmamış yitik yapılar, yeniden inşayı haklı göstermektedir." ölçütünü veren bu çok önemli makalenin ardından, sizlere bir rekonstrüksiyon projesi; İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Başkanlığı, Tarihi Çevre Koruma Müdürü Y.Mimar (Restorasyon uzmanı) Cem Eriş'in "Beykoz, Küçüksu Mihrişah Vâlîde Sultan Mescidi Rekonstrüksiyon Projesi" makalesini sunuyoruz. ...Özgün varlığımızı ve kimliğimizi temsil eden taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve ihyası çalışmalarına bir örnek olarak bu makalesini bizlerin istifadesine sunan Eriş, yazısında; ellerinde kültürel varlıklarımızla ilgili fotoğraf arşivleri bulunan kurumların, üniversitelerin, özel arşivlerin ve de aile albümlerinin bir an

önce tasnif edilip yayımlanmasının bu tür çalışmalara çok önemli katkılar sağlayacağı ifade ediyor.

İstanbul'un meşhur Kırk Çeşmelelerinden Cukur Çeşme'yi de avlusunda bulunduran, Fatih Sultan Mehmet'in hocası, Müderris Akşemseddin'in burada kısa bir süre ders vermesi nedeniyle "Akşemseddin Tekkesi" diye de anılan ve Y.Mimar (Restorasyon) Mine Esmer'in, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Programında, Prof. Dr. Zeynep Ahunbay danışmanlığında tamamlanmış olan "Zeyrek Camii Hüncâr Kasrı ve Mahfili Restorasyonu" adlı yüksek lisans tezinden hazırlanan makalesi de bu sayımızda yer almaktadır. Çalışma, Osmanlı camii mimarisinin önemli bir parçası olan Hüncâr Kasrı ve Mahfilleri ve dönemlerinin süsleme anlayışı hakkında değerli bilgiler vermektedir.

Tarihi Yarımada'nın çok önemli kültürel varlıkları arasında kalıp neredeyse yok olmaya yüz tutmuş ve dönemin kendine özgü bir yapısı olan "Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi Konağı Taş Odası-1" makalesi, Müdürlüğümüz Konservasyon Laboratuvarı'nın değerli elemanı Y. Konservatör-Restoratör Mustafa Eriş'in, Kadir Has Üniversitesi, Kültür Varlıklarını Koruma Programı kapsamında Yrd. Doç. Dr. Yonca Kösebay Erkan'ın danışmanlığında yaptığı, "Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi Konağı Taş Odası'nın Yapı Malzemeleri Ölçeğinde Korunma Sorunları ve Öneriler" adlı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır. Yapının malzeme ve koruma sorunları çalışmasını gelecek sayımızda yayımlamayı planlıyoruz.

Tarihi kentlerin belediyelerinin turizm potansiyelini artırma amaçlı; kültürel değerleri koruma ve yeniden canlandırma çalışmaları bağlamında, Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Araştırma Gö-

revlisi Gamze Saygı, yine aynı bölümün Öğretim Görevlisi Yrd. Doç. Dr. Mine Turan'ın danışmanlığında hazırladığı "Koruma Amaçlı Analiz ve Değerlendirmeleri Gösterimine Yönelik Bir Yöntem: İzmir, Necatibey Bulvarı Doğu Cephesi Örneği" adlı makalede, sokak silüetlerinin fotogrametri tekniğinin olanakları kullanılarak belgelenmesi, tüm verilerin dijital biçimde elde edilmesine olanak sağladığı ve böylelikle, geleneksel yöntemlerle karşılaştırıldığında korumaya yönelik verilerin yönetiminin daha kolay olacağı tezini işlemektedir. Bu tür makaleler ile üniversitelerimizin ilgili bölümlerinin bizlere daha çok katkı vermesini bekliyoruz. Dergi sayılarımızın aralarındaki zamanın uzaması ve aksaması biraz da bu katkının azlığından meydana geliyor.

Haber sayfalarında ise; Türkiye İş Bankası'nın sponsorluğunda Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bomonti Yerleşkesi'nde hizmete giren Türkiye'nin ilk Bilimsel Sanat Eserleri Konservasyonu ve Restorasyonu Laboratuvarı hakkında geniş bir bilgi ve KUIDEB'in koordinasyonu ile düzenlenen; özgün kimliklerini korumalarını sağlamak amacıyla şehirlere özgü problemlere çözüm önerileri üreten Avrupa Metropoliten Bölge ve Alanlar Ağı'nın (METREX), 22-24 Şubat 2012 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilen toplantısı yer almaktadır.

Bize çalışmalarıyla katkıda bulunan ve bulunacak bilim insanları ve uygulamacılara, makalelerini son sayfamızdaki yazım kılavuzunu dikkate alarak yazmalarını diliyor, reklamları ile bizlere yardımcı olan, kültür varlıklarının korunmasında hassasiyet gösteren kurum ve kuruluşlara teşekkür ediyoruz.

Bir sonraki sayımızda buluşmak dileğiyle.

Saygılarımızla

Nimet Alkan

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Zeynep Ahunbay
Prof. Dr. Erol Gürdal
Prof. Dr. Ahmet Ersen
Prof. Dr. Nur Akın
Prof. Dr. Hasan Böke
Prof. Dr. Mustafa Erdoğan
Prof. Dr. Ö. Bülend Seçkin

Doç. Dr. Yegân Kahya
Doç. Dr. Ahmet Güleç
Doç. Dr. Y. Çağatay Seçkin
Yrd. Doç. Dr. Gülsün Tanyeli
Yrd. Doç. Dr. A. Vefa Çobanoğlu
Yrd. Doç. Dr. F. Ahmet Yüksel
Yrd. Doç. Dr. Namık Aysal

Y. Mimar M. Şimşek Deniz
Y. Mimar (Rest.Uzm.) Burçin Altınsay
Kimya Müh. Güven Gökçe
Kimya Müh. Nimet Alkan
Uzm. Rest. Konservatör
Gülseren Dikilitaş

HISTORY OF HISTORIC PRESERVATION IN TURKEY AND COMMENTS ON RECONSTRUCTIONS

ABSTRACT

Historic preservation consciousness in 19th century starts with legal measures to prevent the removal of architectural fragments and movable objects from the excavations supervised by western archeologists. Besides major monuments of Seljukid, Roman, Byzantine and Ottoman periods, the reformation and westernization of the 19th century political attempts and the western urban planners taking chair in the municipality ended with planning proposals based on grid - system and cleaning of the urban texture surrounding monuments.

The *genius loci* of the early republican era is based on creating a new westernized nation and society, positivism which contradicts with the traditional Ottoman Culture and the society. Simultaneously modernization and conservation were tried to be carried on which seemed to be contradictory those years but in fact is not.

Preferring the modern international architectural style state buildings, construction of the new capital Ankara versus Istanbul and concerning traditional buildings and neighbourhoods as symbols of anti-revolution summarizes the origin of the mentality of urban renewal and the destructions.

The erosion of the traditional culture gradually led to the destruction of the traditional urban texture where even mosques, madrasas and major buildings were pulled down to ground. During the Second World War "modern" meant colossal state buildings of the national socialist ideology and the revival of the traditional Turkish house in new designs.

After 1950's the political upheaval and the stabilization under American influence after the Second World War resulted in democracy and the shift in cultural and architectural influence. However the urban renewal and the destructions continued as usual.

After 1960's the Venice Charter was accepted and discussed between scholars but a decade was necessary to be functioned in architectural conservation principles. The conservation theories at the academic levels, the legislation and the grading of the listed buildings and the levels of intervention to historic buildings were different. Still the modern - traditional conflict dissected the social memory and advocated to live in modern apartment floors as a symbol of being modern and westernized persons. Also tourism was accepted as a promoting factor in conservation which resulted in inappropriate intervention and devaluating of monuments.

The dipolar and contradicting behavior of the dissected traditional memory rejected the intangible culture to be conserved together with the physical environment. This political, social and economic media was provoked by value making process in urban planning.

The history of the loss of the historic buildings and the traditional urban texture was outlined to point out the irreversible change in Istanbul and the appropriateness of the reconstructions of the lost buildings in the metropolis of the 21th century Istanbul.

Türkiye'de Tarihi Çevre Koruma(ma) Tarihi ve Rekonstrüksiyon Üzerine Düşünceler

 AHMET ERSEN

► 1831-1923 Yılları Arasında Mimari Ortam ve Korunması

1831 yılında Hassa Mimarlar Ocağı'nın yerine Ebniye-i Hâssa Müdürlüğü kurulmuş, 1840'ta yapı

loncaları tasfiye edilmiş ve Osmanlı mimarisi giderek geleneksel yapısından uzaklaşmıştır. Tanzimat'tan sonra Avrupa'nın etkisiyle çoğunluğu yabancı olan mimarlar Osmanlı barok, rokoko, ampir ve *art nouveau* gibi yeni üslupları İstanbul mimarisine taşımışlardır. Avrupa kökenli

üsluplara ve yabancı mimarlara karşı tepkiler, İkinci Meşrutiyet'te güç kazanan Türkçülük akımlarının etkisiyle I. Ulusal Mimarlık döneminde ortaya çıkmıştır. 1908-1927 yılları arasında, günün malzeme ve yapım teknikleriyle yapılan ve yeni yaşam koşulları ile ekonomik ve

Eminönü
Unkapanı,
İBB Arşivi

sosyal ortamın belirlediği güncel işlevlere göre ortaya çıkan yapı tiplerini geleneksel formlarda tasarlayan bir mimari anlayışı, Cumhuriyetin ilk yıllarında da bir müddet varlığını sürdürmüştür.

1874'te ilk koruma yasası olarak kabul ettiğimiz "Âsâr-ı Atıka Nizamnâmesi", aslında Avrupalı arkeologların kazılarda buldukları taşınmaz parçaları ve taşınabilir objeleri yurtdışına kaçmalarına karşı önlem olarak çıkarılan 1869 yılı nizamnâmesinin gelişmiş halidir.

1881 yılında Müze-i Hümayûn müdürlüğüne tayin edilen Osman Hamdi Bey'in çabalarıyla 1884 yılında çıkarılan yeni nizamnamede, kârgir anıt yapılar, kale, köprü, su kemerleri, heykeller ve sütunlardan söz edildiğinden; koruma kapsamının Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerini de içine aldığı anlaşılmaktadır.

1906 Âsâr-ı Atıka Nizamnâmesi'nde İslam dönemine ait taşınır ve taşınmaz bütün kültür varlıkları koruma altına alınmış (Akozan, 1977) ve bu yasa 1973 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

Osmanlı döneminde anıt yapıların korunması ve onarılması, vakıf

Eminönü,
19.yüzyılda
İstanbul
hayatı, Renate
Schiele,Wolfgang
Müller-Wiener,
İBB Arşivi

sistemi içinde gerçekleştirilmekteydi. Hassa mimarları, selâtin camilerini inşa etmelerinin yanı sıra, bakım ve onarımlarını da üstlenmişlerdi (Bakırer, 1973).

Tanzimat Dönemi'nde vakıflar, 1826'da kurulmuş olan Evkaf Nezareti'ne bağlanmıştır (Ergin, 1987). Turgut Cansever, Türk

kentinin yok oluşunu çevre sorumluluğunun kent sakinlerinden alınarak merkezi yönetime devredilmesine ve halkın sorumlulukları paylaşmak yerine, yapılan müdahalelere seyirci kalmasına bağlamaktadır (Cansever, 1992).

Vakıfların devletleştirilmesinden sonra, vakıf sahipleri gelirlerinin

bir kısmını bakım onarım bedeli olarak devlete vermişlerdir; ancak ekonomik sıkıntılar ve bütçe açıkları nedeniyle toplanan bu kaynak, gereği için harcanmamıştır (Madran, 1985).

İstanbul, Tanzimat döneminde Mustafa Refik Paşa'nın girişimiyle Paris, Viyana, Roma gibi Avrupa kentlerine göre, onlara öykünülerek yeniden inşa edilmek istenmiştir. Kenti yıkarak dönüştürme geleneğinin başlangıcı, Tanzimat reformculuğudur (Ortaylı, 1978). Aslında Tanzimat aydınının kafasındaki Avrupa ve Avrupa kenti imgesi, biraz hayalî, biraz da Batı kültürünü tam olarak bilmemekten kaynaklanan aldatıcı bir imgeler bütünüdür.

1836-1839 yılları arasında H. Von Moltke'nin hazırladığı İstanbul imar planı, geniş caddelerden oluşan bir ızgara planının üzerinde, kârgir binaların yer aldığı yapı adalarından meydana gelmekteydi. Haussmann'ın kent yenileme anlayışının benzeri olan bu kentsel doku sistemi, İstanbul'un tarihi ve coğrafi topografyasına ve organik gelişme-büyüme yapısındaki İslam-Türk kentinin karakteristiğine uymamaktadır. Kent yenileme anlayışının uygulamaya sokulması amacıyla, 1854 yılında Pera ve Galata'yı kapsayan bölgeye hizmet verecek Altıncı Daire-i Belediye (İstanbul Şehremaneti) kurulmuştur. Daire reisi Hariciye Teşrifatçısı Kamil Bey; meclis üyeleri ise, İstanbul'da yaşayan yabancılar ve gayrimüslimlerdir (Ortaylı, 1985).

1913 yılında İstanbul'da kurulan Âsâr-ı Atîka Encümeni, "*Tarihe, âsâr-ı atîkaya, memleketin coğrafyasına, sanâyi-i nefîseye, mimariye ve âsâr ve mebain-i kadîmiye vâkıf*" dört üye, bir kâtip ve bir müze mimarından oluşmaktaydı. Bu Encümen, 1924'te çıkarılan bir nizamnâme ile görevini Cumhuriyet Dönemi'nde sürdürmüştür. Farklı uzmanlıklar gerektiren koruma disiplininin basite alınmasının ilk örneği, kayda değer bir merkezîyetçi anlayışın benimsenmesidir. Âsâr-ı Atîka Encümeni'nde, sivil mimarinin korunması düşüncesi gündeme gelmişti; ancak o zaman Encümen içinde sivil mimarî örneği-

1956 İmar Hareketleri, Eminönü, İBB Arşivi

Adnan Menderes'in yıkım ve imar hareketi, Eminönü, 1957 İBB Arşivi

nin çokluğu nedeniyle bir seçime tabi tutulmaları ve kısmen korunmaları düşüncesini savunan bir yapı da vardı. Encümen'in eski eserleri yıkarak kentin gelişip değişmesi düşüncesi yerine, onları koruyarak gelişme ilkesini benimsemesi olumlu bir gelişme olmuşsa da, "köhneperestlik" ile suçlanan Encümen'in kararlarına her zaman uyulmamıştır.

1864-1869 arasında Server Paşa'nın şehremini olduğu dönemde, toplu taşıma projelerine başlanmış, araba geçişine uygun olan yeni Galata Köprüsü inşa edilmiş, Sirkeci-Edirne demiryolu işletmesinin imtiyazı yabancı şirketlere verilmiştir; bu demiryolunun inşası sırasında İncili Köşk, Yalı Köşkü ve Şevkiye Köşkü yıkılmıştır. Galata Köprüsü ile bağlantılı yeni yolların açılması sürecinde Galata surları da kısmen yıkılmıştır.

Tanzimat sonrasında kent yenileme anlayışı, Hausmann'ın Paris'te gerçekleştirdiği, anıtların çevrelerini

açıp yeni alanlar içinde sergileme ve geniş, lineer, motorlu trafik yolları açma anlayışıyla aynıdır.

1864 Hoca Paşa yangınından sonra Islâhât-ı Turuk Komisyonu'nun çalışmaları sonucunda Divanyolu genişletilmiş; atlı tramvay hattı inşa edilirken Köprülü Medresesi'nin yarısı, imaret, cami, tekke ve medreseden oluşan külliye'nin de imaret ve tekkesi yıkılmış, Çemberlitaş Hamamı'nın bir kısmı ve çevresindeki ahşap evler de bu tahribattan nasibini almıştır. Tramvay yolunun açılması sırasındaki yıkımlara ilk tepkiyi Mimar Kemaleddin göstermiştir. 1912-1914 ve 1919-1920 yılları arasında iki kere şehremini olan Cemil Topuzlu Paşa'nın, "İstanbul'u imar ve sıhhileştirme" adını verdiği çalışmalarının esasları geniş yollar açılması, Tarihi Yarımada'daki yoğun ahşap kentsel dokunun yıkılması, anıt yapıların çevrelerinin güzelleştirilmesi için etraflarının boşal-

tilması, Çırcır, Mercan (Aksaray) ve İshak Paşa yangın alanlarının inşası ve Ayasofya'nın çevresinin düzenlenmesidir -ki, buna Haseki Hamamı da dâhildi, ancak tepkiler nedeniyle hamamın yıkımı gerçekleştirilmemiş, yalnızca çevredeki ahşap konutlar yıkılmıştır.

Eminönü Meydanı'nın açılması sırasında Yeni Cami'nin ihâta duvarları yıkılmış, Hünkâr Mahfili ise son anda kurtarılmıştır.

Cemil Topuzlu, Sultanahmet mezarlığının duvarlarını yıktırırken bir tekke ve türbeyi de yıkmaya kalkınca, halktan ve dergâhlardan büyük tepki alarak istifa etmek zorunda kalmıştır (Tekeli, 1994). Mimar Kemaleddin, kültür mirasının bu şekilde feda edilmesine tepki göstermiş; Avrupa'da mimari mirası yok edilen değil, korunan şehirler de olduğunu ve İstanbul'da da bu korumacı mo-

dellerin benimsenmesini savunmuştur.

İstanbul'un muhtelif semtlerinde çıkan yangınlar, kentin çok sayıda ahşap evden oluşan mahalle dokusunu tahrip etmiştir. Boşalan alanlardaki konut dokusunun yenilenmesi, yeni yollar açılması ve yenilemeler gibi şehircilik faaliyetleri, dini yapılara dokunulmadıkça muhafazakâr kesimler tarafından da benimsenmiştir.

1923-1938 Arası Dönem

Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte, dönemin siyasi paradigması olan ulus devlet yaratma isteği, değerlendireceği tarihi ve kültürel miras açısından çelişkili ve karmaşık bir yapıdadır. Çağdaşlaşma, rasyonel ve pozitivist düşünce, Doğu-Batı dilemması, Osmanlı mirasını reddetme ve eldeki fiziksel Osmanlı mirasını koruma gerekliliği olgusu, zaman zaman çelişmiştir.

Bu kültür ikilemi ve medeniyetle teknolojinin bütünsel bir kavram halinde değerlendirilmesi; geleneksele karşı çağdaş simgeleyen modern mimarlığın tercih edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bunun yanı sıra, kültür mirası Osmanlı geçmişinden geriye giderek Anadolu'daki daha eski uygarlıklara doğru geniş bir perspektifle ele alınmıştır. "Şarklıktan kurtulmak" veya "asrileşmek" hedefleri içinde Osmanlı kültür mirasına yer yoktur. Osmanlı anıtları ve kültür mirasıyla öne çıkan İstanbul gözden düşerken, yeni Cumhuriyet'in başkenti Ankara modern mimarlık örneklerinin sergileneceği yeniden kurulan bir şehir

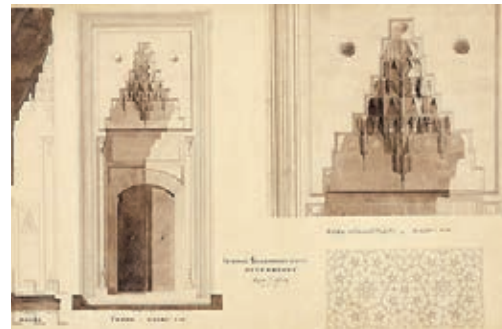
olarak ilgi odağı olmuştur. Ancak Fransız Devrimi sonrasında görülen vandalizm benzeri, eski kültürün simgelerine karşı sistematik ve saldırgan bir tutum görülmemektedir. Ancak Osmanlı mimarlığının bıraktığı mirasın geri kalmışlığın nedeni olarak görüldüğü; biçim kalıplarının ve mimari formların oluşturulmasında eski kültürün simgelerinin olmaması gerektiği de bir gerçektir. Bu bağlamda, yenilenen veya yeniden kurulan bir şehirde eski eserlerin istenmemesi veya ayak bağı olarak görülmelelerinin kökenini de algılamış oluyoruz

1931 yılında yapılan CHP kurulayında siyasi rejim tek parti düzeni olarak tanımlanmıştır. Bu siyasi rejim, modernizmi; yönetimdeki bürokratların aracılığıyla sesi fazla çıkamayan veya mücadelede isteksiz kitlelere yukarıdan aşağı dayatmacı bir zihniyetle kabul ettirmeye çalışmıştır (Keyder, 1989). Kamu yapıları için açılan proje yarışmalarını, eski tarz mimariye karşı "kübik modern mimarinin" kazandığı ve kamu yapılarının siyasi rejimin tercihi olan

modern mimarlık üslubuyla tasarlanarak inşa edildiklerini görmekteyiz. Aynı yıl, Sivas, Konya gezilerinde harap durumdaki Selçuklu anıtlarını gören Atatürk'ün, bu anıtların onarımı için talimat verdiği, ancak talimatın tam olarak yerine getirilmediği de bilinmektedir. Buna karşın 1931'de söz konusu onarımlara yönelik olarak Âsâr-ı Atıka Komisyonu kurulmuştur. Evkaf Genel Müdürü, Müzeler Müdürü, Etnografya Müzesi Müdürü tarafından kurulan Komisyon, anıtların iklimsel ve dış nedenli bozulmalarındaki en önemli etkenin, kasıtlı zarar vermeler olduğu ve bunu önlemek amacıyla Anıtları Koruma Komisyonu'nun gerekliliği konusunda görüş bildirmiştir (Altınyıldız, 1997).

29 Haziran 1933 tarihinde çıkarılan bir kararname ile Maarif Vekâleti Âsâr-ı Atıka ve Müzeler Dairesi'ne bağlı olarak Anıtları Koruma Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon; bir yabancı arkeolog, iki yerli mimar, bir yerli veya yabancı fotoğrafçı, bir tasnif memuru ve yazı işleri şefinden oluşmaktaydı. Komisyonun üyeleri;

İstanbul Şehzade Camisi, çizim; Sedat Çetintas İTÜ Mimarlık Fakültesi Arşivi

İstanbul Süleymaniye Camisi orta kapısı, çizim; Sedat Çetintas İTÜ Mimarlık Fakültesi Arşivi

Mimar Sedat Çetintaş ve Macit Kural, arkeolog M. F. Miltner, Mimar Macit Kural, fotoğrafçı Schultz ve tescil üyesi Selahaddin Kandemir'di. İlk çalışmaları, eski eserlerin tescili ve Selçuklu yapılarının korunmasını kapsıyordu (Altınıyıldız, 1997).

1936 yılında Anıtları Koruma Komisyonu'na bağlı olarak Rölöve Bürosu kurulmuş ve başına Mimar Sedat Çetintaş getirilmiştir. S. Çetintaş, erken Osmanlı ve klasik Osmanlı yapılarının rölövelerini hazırlamış; suluboya tekniği ile renklendirilmiş bu çizimler önce Ankara'da, daha sonra da Paris'te sergilenmiştir.

Bu dönemde eski eserlere ait bir yasa çıkarılmamıştır. 21 Haziran 1933'te yürürlüğe giren Belediye Yapı ve Yollar Yasasında; anıt yapıların çevrelerinin 10m. açılması, onarımı mümkün olmayan yapıların ve duvarların Belediye Encümeni kararıyla yıkılması gibi korumayla ilgili olmayan maddeler yer almaktadır (Belediye, 1933).

Yol açma amaçlı çıkarılmış olan bu yasa, Tanzimat döneminden itibaren başlayan Fransız modeli kent yenileme uygulamalarına yasal zemin hazırlamıştır. 31 Ocak 1934 tarihli genelgede, kültür mirası kapsamında yer alan yapılar, yabancı medeniyetlere ait olanlar ve Türklüğün yüksek abideleri olarak iki grupta değerlendirilmiştir. Gerçekten de, Selçuklu ve Osmanlı yapılarına gösterilen ilgi, bu yaklaşımı destekler görünmektedir. Bizans eserlerinin de korunması isteği, korumadan çok fethedilmiş topraklardaki eski medeniyetlerin sergilenmesi ve kıyas edilme durumu, Türk mimarisinin üstünlüğü kanıtlamak için; yani, siyasal amaçlıdır. Ciddi anlamda bir korumacılık yapılmamasına rağmen, korumanın gelişmenin karşısında bir engel olduğu, çağdaşlaşmanın önünde hiçbir şeyin duramayacağı gibi düşüncelerle koruma çabalarının gereksizliği öne sürülmekteydi. Ressam Ali Sami "Biz artık yıkık mezar bakiyesi, bir baykuş yuvası, bir türbe leşi, bir yanık hamam harabesinin arasında sıhhsiz konforsuz ve şekilsiz olan sefalet manzaralarına

Piyer Loti'nin, Klod Farer'in gönlü olsun diye bir zaman daha tahammül edemeyiz. Âbidâta hüürmet ederiz, kıymetlerini takdir ederiz, fakat onların döküntülerini, leşlerini, harabelerini ziyet edecek zihniyeti size bırakıyoruz. İstanbul'un âbidâtının ve âsâr-ı atîkasının hangisinin ne suretle muhafaza edileceği ve hangilerinin feda edilebileceği etraflı bir kanunla tespit edilmelidir". (Altınıyıldız, Cumhuriyet, 19 Kasım 1931). Böylesine aşırı düşüncelerin de görülebildiği bir ortamda, 10 Nisan 1936 tarihinde Başvekil İsmet İnönü ve daha sonra Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, eski eserlerin korunması konusunda genelgeler yayımlamışlardır. Ancak eski eser kabul edilen yapılar yalnızca önemli anıt yapılar olup ona-

"Memleketimizde zannedilir ki evkafa ait olmayan bina muhafazası lâzım gelen âsâr-ı atîkadan değildir. İstanbul'da bu surette birçok sanat eseri mahvolmuştur. Bu binalar; eski evler, sivil binalar ve yalılardır" (Eldem, 1931).

rılarında uygun olmayan onarım malzemeleri ve teknikleri kullanılmaktaydı. Taraklı suni taş siva, Portland çimentosu ile örgü yapılması, kubbelerin betonarme olarak yeniden inşası ve benzeri geleneksel malzeme ve yapım teknikleriyle uyumsuz vakıf onarımları, E. Hakkı Ayverdi tarafından şiddetle eleştirilmiştir (Ayverdi, 1985).

Konut ve tarihi çevre koruma düşüncesi, bu yıllarda ve sonraki dönemlerde de söz konusu olmuştur. Cumhuriyet Gazetesi'nde zaman zaman koruma ile ilgili yazılar yazan Yunus Nadi "İstanbul'a bakarak yıkılan bir tarih ve Ankara'ya bakarak yapılan bir tarih önündeyiz" derken, reformistlerin aslında bilinçaltındaki hapsolmuş yargılarını

açıya çıkarmaktaydı (Altınıyıldız, 1997; Cumhuriyet, 19 Şubat 1927).

Vakıf eserleri "kıymetli" ve "kıymetli olmayan" olmak üzere iki grupta kategorize edilerek; kıymetli olmayanlar, kıymetli olanların onarımına mani olmasınlar diye "harabeye terk edilmiştir" (Eldem, 1931). Modern mimari, bu yıllarda konutlarda değil, daha çok kamu binalarının tasarım ve inşalarında tercih edilmekteydi.

Konut mimarisinin korunması, evin İslam geleneğine göre insan gibi geçici olduğuna inanılması nedeniyle insanın bir gün dünyayı terk edeceği ve bu yüzden kalıcılığın aranmamasından kaynaklanmaktadır (Kuban, 1996). Mülkiyet yerine ariyet kavramını içselleştirmiş bir toplum yapısının, tasavvufi anlamda bütünselleştirdiğini iddia etmek pek de mümkün görünmediğinden keşke böyle olabilseydi demek gerekiyor. Geleneksel yaşam tarzı sürdürülemediğinden mimari ve kent dokusundaki çöküşün önüne geçilememiş, korunmalarına duyarlılık gösterilmemiş; evler, yalılar, köşkler, konaklar vb. yıkılmıştır. Çevresel koruma, yani anıtları çevrelerindeki dokuyla koruma düşüncesi, S. H. Eldem tarafından dile getirilmiştir: "Memleketimizde zannedilir ki evkafa ait olmayan bina muhafazası lâzım gelen âsâr-ı atîkadan değildir. İstanbul'da bu surette birçok sanat eseri mahvolmuştur. Bu binalar; eski evler, sivil binalar ve yalılardır." (Eldem, 1931).

H. Prost'un 1938 tarihli planı, Tarihi Yarımada'nın silüetini korumak gibi olumlu bir yanı varsa da, ütöpik ve hatalarla doludur. Örneğin o zamanki anlayışa göre, Galata Kulesi'nden başka tarihi yapı bulunmayan Beyoğlu'nda, üç kata geçici olarak izin verilmiş; bilahare daha yüksek binaların inşa edilebileceği belirtilmiştir. Bu yıllarda İstanbul'da ciddi bir nüfus artışı olmamakla birlikte, apartman inşaatında artış görülmektedir. Sermaye sahiplerinin kira geliri elde etme isteğinin yanı sıra, eski ahşap evlerde yaşamanın düşük bir sosyal statü simgesi olması, hatta çağdaşlaşmaya engel bir sorun olarak görülmesi, Şişli, Ni-

şantaşı vb. semtlere doğru yönelimi başlatmıştır. Kişinin sosyal statüsünün oturduğu evle veya giyimiyle kısacası dış görünüşüyle değerlendirilmesi, edebiyat, sinema ve gazete makalelerinde de işlenmiştir. Üç kat izni verilen Beyoğlu semtinde, 1932 yılında bile izinsiz olarak daha fazla sayıda kat çıkıldığı görülmektedir (Cumhuriyet, 17 Ekim 1932).

Koruma ilkeleri; korumadan çok seçmeci ve göreceli bir koruma ve genelde yıkım şeklindedir. Albert Gabriel vakıflara danışmanlık yaptığı dönemde, her eski eserin korunamayacağı, bunun çok masraflı olduğu ve yeni gelişen şehirde yeniyer açmanın gerekliliği yönünde bir rapor vermiştir (Gabriel, 1938). Bu düşüncenin, günümüzde o dönemdekinden daha çok taraftar bulduğu da bir gerçektir.

İstanbul'un fethinin sembolü olan Ayasofya'nın kubbesindeki çatlaklar, Mimar Kemaleddin tarafından 1926 yılında onarılmıştır. Dumbarton Oaks Bizans Araştırmaları Merkezi'nden Thomas Whittemore, 1932 yılında Ayasofya'nın sıva altında kalan mozaiklerini açığa çıkarmak için raspa çalışmalarına başlamış, yapı 1934 yılında müzeye dönüştürülmüştür. Bu konu; Ayasofya'nın 1453'ten bu yana cami olarak kullanılması nedeniyle basında ve halk arasında ciddi tartışmalara yol açmıştır. Ancak Ayasofya'nın, çevresindeki Osmanlı etkilerinden temizlenmesini savunan düşünceler de vardır. Yunus Nadi, 14 Kasım 1932 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde, "Bu kaba taassup ve cehalet eseri sıva ve badanayı bizzat biz temizlemeliydik, Ayasofya'yı badanalayan imparator yerinde, artık Avrupa'ya ayak uydurmaya çalışan Türk milleti var. Etrafı o yüksek bina ile münasebet almayacak bayağı ilavelerle bozmuşuz. Amerikalı âlim mozaikleri temizlerken, biz de etrafındaki müzahrefatı ortadan kaldırarak insanlığa olduğu kadar memleketimize de şeref olan bu yüksek medeniyet eserini Türklüğe şeref verecek bir vaziyete ifrâğ etmiş olalım; artık Ayasofya dinî bir mabet olmaktan ziyade insanî ve tarihî bir âbidedir." derken, Türk dönemine ait eklerin kaldırılması yönünde kamuoyu oluşturmaya

Prost Planı (1936), İBB Arşivi

Prost Planı (Arkeolojik saha), İBB Arşivi

çalışmaktadır. Ayasofya, 10 Aralık 1934'te Müzeler Müdürlüğü'ne bağlanmıştır.

1933 yılında, mahalle nüfusları ile camilerin oranlaması yapılarak gereksiz camilerin tasfiye edilmesi planlanmış; daha sonraları ise İstanbul'un imar planı hazırlanırken, tarihi değeri olmayan cami-

lerin yıkılması düşünülmüştür. O yıllardaki mevcut kültür mirasında tarihi değeri olmayan bir yapının varlığı söz konusu değildir. Ancak, algılama tarzı değer yargılarını etkilemektedir. Evkaf İdaresi bütçe sıkıntıları nedeniyle aktif olamamaktaydı, örneğin Eminönü'ndeki Mısır Çarşısı harap durumdaydı ve

korunmasının gerekli olup olmadığı tartışılmaktaydı. Korumanın ölçütleri geleneksel yaşamın sürdürülmesi konusunda değil, Türklük, anıtsal yapı gibi kavramlar üzerineydi. Sedat Çetintaş, Sultanahmet'teki İbrahim Paşa Sarayı'nın bir bölümünün yıkılması ve bu civarda yapılan Bizans kazılarının önemsemesini, Bizans eserlerine öncelik vermek olarak yorumlamaktaydı (Altınıydız, 1997, s. 52, 53). Ayasofya için kaynak ayrılması ve sürdürülen çalışmalara karşılık, Süleymaniye Camii'nin ihmal edilmesi bu savı doğrulamaktadır.

Yangınların yol açtığı tahribatların İstanbul'a büyük mali yük getirdiği söylenerek, 1930 tarihli Belediye yasasında ahşap yapıların onarımı veya yeniden yapılmaları yasaklanmıştır.

1933 yılında Beyazıt Sahaflar kapısında yer alan 2. Beyazıt vakfına ait metruk bir yapının yıkılmasına karşı çıkan S. Hakkı Eldem, bu durumun bizlere, sivil mimari örneklerinin korunması gerekliliğini hatırlattığını söylemiştir (Altınıydız, 1997).

İstanbul imar planını hazırlayan H. Prost, anıtların çevrelerini kuşatan ahşap mahallelerin sağlığa aykırı ve pis sokaklar oluşturduğu düşüncesindedir. Celal Esad Arseven bu düşünceye karşı olup keyfi olarak yeniden düzenlenen kente nazaran, daha insanî olan eski dokunun yıkılmasının ve planlama yapılmadan kenti yenilemenin, tarihi görüntüyü bozacağını savunmaktaydı (Arseven, 1937).

S. Hakkı Eldem, öğrencilik yıllarından başlayarak bütün ömrünü Türk evinin belgelenmesine vakfetmiş olmasına karşılık, geleneksel konutların zaman içinde yok olmalarını kabullenmiş; plan özelliklerini, tipoloji, cephe biçim kalıplarını, 2. Ulusal Mimarlık üslubunda tasarım destek öğeleri olarak kullanmıştır. Yapılan, aslında ahşap mimarideki bazı form ve oranların kârgir mimariye aktarılmasıdır.

Atatürk'ün vefatından sonraki dönem, 2 Dünya Savaşı'nın başlangıcı olan yıllardır ve Avrupa'da Nasyonal Sosyalist düşüncelerin

Ayasofya (Glück, 1920, *Alt Konstantinopel*)

güç kazandığı ve savaşın ayak seslerinin duyulduğu karanlık ve bulanık bir dönemdir. Siyasi ortamdaki ulusalcılık, mimarlar ve şehir plancıları arasında da vücut bularak yabancı mimarlara karşı tepkiyi

dogurmuştur.

Bu dönemde kamu yapılarında tercih edilen mimari üslup, Türk Evi temalı 2. Ulusal Mimarlık akımıdır. S. Hakkı Eldem, bu dönemin mimari önderidir ve yerli mimarinin

Ali Paşa Sarayı
Eski Eser
Encümeni Arşivi

Taksim
Topçu Kışlası

oluşması için hükümetin müdahalesinin gerekliliğine değinmiştir. Halkevlerinde ve parti yapılarında 2. Ulusal Mimari üslubun kullanılması tercih edilmiş; bu tutum, “kendimize dönüş hareketi” olarak yorumlanmıştır. Ata yadigârı anıt eserlere Cumhuriyet dönemi öncesinde iyi bakılmadığı, ancak Cumhuriyetin yapıcı ruhuyla eski eserlere sahip çıkıldığı hususuna gazete makalelerinde sık sık yer verilmiştir. Bu dönem; milli gurur kaynağı olarak eski eserlere soyut bir sevginin canlandırılmaya çalışıldığı, ancak Türk kültürel kimliğinin sürekliliğinin

tanımlanamadığı bir dönemdir.

Korumanın ve mimari üslup seçiminin devlet eliyle yapılmasının, okullarda ve halkevlerinde mimari anıtların korunması üzerine verilen eğitimin; biraz da Avrupa ülkelerine gönderilen uzmanların Avrupa’daki koruma bilinci üzerine, özellikle de Fransa’daki gözlemlerinden ve çalışmalarından kaynaklandığını ve bu olgunun Batılılaşmanın bir ögesi olarak kabul edildiğini söylemeliyiz.

Edebiyatı, müziği ve mimarlığı şizofrenik bir karmaşa içindeyken; Batı’nın değişmeyen, sabit, kendi

kültür değerleri üzerine oluşturduğu koruma kuramlarının kimlik bunalımı içindeki bir kültürel yapıda içselleştirilmesi ve tam olarak uygulanması ne derece mümkündür? Bu konu tartışılmalıdır. 1945’te Ankara’da düzenlenen Eski Eserler ve Müzeler Danışma Kongresi’nde, önemli merkezlerden başlayarak anıtların envanterlerinin hazırlanması ve yıkılma tehlikesi olanların saptanması kararı çıkmıştır (Altın yıldız, 1997, s. 63).

Prost Planı, 5 Haziran 1939’da İnönü tarafından onaylanmış; CHP İstanbul İl Başkanı, Valisi ve Be-

Dolmabahçe
(Bezm-i Âlem
Valide Sultan)
Camii, 1936,
Encümen Arşivi

lediye Başkanı olan Lütü Kırdar, elindeki yetkiyi kullanarak Prost Planı'nı 15 yıl içinde uygulayacağını beyan etmişse de, plan tam olarak uygulanamamıştır (Tekeli, 1991). Bunun nedeni, yasal düzenlemelerin yapılmamış olması ve imar planı ile uygulama planı arasındaki farkın göz önüne alınmamasıdır. Prost Planı'nın Lütü Kırdar tarafından 1939-1949 yılları arasında gerçekleştirilen uygulamalarında 1148 yapı yıkılmıştır (Tekeli, 1994, s. 88). Prost, görevini 1950'ye kadar sürdürmüştü; bu süreçte Atatürk Bulvarı ve Taksim-Harbiye-Dolmabahçe arası düzenlenmiş, Taksim Kışlası yıkılmış, Dolmabahçe Sarayı'nın tiyatro binaları ve ahırları yıkılarak stadyum inşa edilmiştir. Eminönü meydanının düzenlenmesi ve kara surlarının onarımı dışında, Yedikule-Eyüp yolunun açılması bu dönemin uygulamalarıdır. Prost Planı; uygulamasının yol açtığı yıkımlar ve yalnızca anıtları esas alan, onun dışında bütün İstanbul'a boş bir alan gözüyle bakan yaklaşımı nedeniyle eleştiriler almıştır.

1946'dan sonra Yedikule-Kazlıçeşme ve Zeytinburnu'nda gecekondulaşma başlamış; 1949'da ilk imar affı çıkarılarak yasa dışı yapılaşmanın ilk kapısı açılmıştır. Bu dönem, 2.Dünya Savaşı sonrasıdır ve savaş döneminin karaborsacı

Dolmabahçe (Bezm-i Âlem Valide Sultan) Camii, 1945, Encümen Arşivi

Dolmabahçe, 2010 Fotoğraf: İhsan İtze

Atatürk Bulvarı'nın açılması esnasında yıkılan Kırk Çesmeler, S. Eyice, "İstanbul Arkeoloji Müzesinde Bizans-Türk Çeşmesi"

Kırkçeşmeler, 1935

Sarachane, Muhtesip Karagöz Camii, İbrahim Paşa Hamamı, Firuzağa Camii, 1919, İBB Arşivi

Unkapanı, 1924, İBB Arşivi

Gazanfer Ağa Medresesi, İBB Arşivi

Sarachane Unkapanı yolu, 1929, İBB Arşivi

Zeyrek, 1970, İBB Arşivi

zenginleri biriktirdikleri sermayeyi inşaata yatırmaya yönelmişlerdir. Tercih edilen inşaat alanları; Tarihi Yarımada veya eski İstanbul dışındaki bölgeler değil, özellikle yangın yeri ve çöküntü mahalleri olarak tanımlanan ahşap evlerin kümelendiği İstanbul'un eski kentsel dokusudur. Prost, İstanbul'un Türk döneminden ziyade Roma ve Bizans dönemlerine önem vermekle eleştirilmektedir (Kuban, 1987, s. 66). Sanayinin Haliç'e yerleşmesi, ticaret merkezinin Eminönü ve Karaköy'de bırakılması, yıkımlarla anıt eserlerin çevre bağlamından koparılması, bu dönemin ciddi hatalarıdır. Sekbanbaşı

İbrahim Ağa Camii, Kırk Çesmeler, İbrahim Paşa Sarayı'nın bir bölümü, Dolmabahçe Sarayı tiyatro binası ve has ahırları, Dolmabahçe Camii ihâta duvarları; yol açma, anıtların çevrelerini temizleme ve yeşil alan oluşturma anlayışının kurbanlarıdır. Vakıf anıtlarında ve diğer eserlerde de bakımsızlık ve harabiyet devam etmekteydi. İstanbul'un fethinin 500. yılına hazırlık olarak birinci sınıf anıt olarak tanımlanan Fatih Külliyesi, Anadolu ve Rumeli Hisarlarının onarımı, bunun yanı sıra fetih sonrası camiye dönüştürülen Bizans kiliselerinin onarımı da Milli Eğitim Bakanlığı tarafından talep edilmiştir.

Prost, Paris'te İstanbul konusunda verdiği bir konferansta, Tarihi Yarımada'daki arkeolojik parkta yangınlardan sonra boşalan alanlarda kazı şansının kaçırılmaması gerektiğini, bunun için lazım gelen bütçenin uluslararası bir kuruluş oluşturulması yoluyla sağlanmasının zorunlu olduğunu söylemiştir (Prost, 1948, s. 235-236). Bizans yapılarının ağırlık kazandığı bu politika tam anlamıyla uygulanmamışsa da, Kariye ve Fethiye camilerinde Osmanlı dönemine ait izler kaldırılmış, bu yapılar Aya-sofya Müzesi'ne bağlanarak müze haline getirilmiştir. Ali Saim Ülgen,

Vakıflar İdaresinin Mimar Kemal'din dönemindeki başarılarına artık erişemediği düşüncesindedir. Bu düşünce doğrudur; geleneksel malzeme ve yapım tekniklerinin terk edilmesi, onarımlarda ciddi anlamda tarihi belge ve veri kaybına yol açmıştır. Ayrıca restorasyonlar için ayrılan bütçenin azlığı nedeniyle de yapılan uygulamalar sınırlıdır.

Vakıf eserlerinin kiraya verilmesi bu yapıların farklı işlevlerle kullanılmasına neden olmuştur. Silivrikapı Sünnî Hatun Camii ahır, Dolmabahçe Külliyesi Deniz Müzesi haline getirilmiş; kamuoyunda önceleri fark edilmeyen bu durum, Sirkeci'deki Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii'nin bir meyhaneye kiraya verilmesiyle büyük tepki toplamıştır. Medreseler eski işlevlerini yitirdiklerinden, süt deposu, öğrenci yurdu, okul, sağlık merkezi, depo vb. olarak yeniden kullanılmışlardır. 1970'lerdeki düzeyde olmasa da, apartmanlaşma olgusu İstanbul'u betonlaştırmaya başlamıştır. Ahşap ve kârgir eski yapılar, "mâil-i inhidâm" raporlarıyla yıkılarak yerlerine ilk betonarme apartmanlar inşa edilmeye başlanmıştır. Bu inşaatlarla; mimari kaygılardan uzak, daha ziyade uluslararası modern mimarinin etkisiyle inşa edilmiş olan "yeni zenginlerin" apartmanları İstanbul'un silüetini etkilemeye başlamıştır. Ülgen, bu nedenle, kentte adeta bir ağaç düşmanlığının başladığından yakınmış (Ülgen, 1943); Haluk Şehsuvaroğlu da aynı hususla ilgili olarak benzer şekilde şikâyetinde bulunmuştur (Altınyıldız, s. 80; Cumhuriyet, 8 Ocak 1950, s. 5)

Kariye Camii, Römmeler&Jonas, Sultan II. Abdülhamid Arşivi İstanbul Fotoğrafları

Fethiye Camii, İBB Arşivi

1950-1960 Arası Dönem

1950'lerde tek parti devletçiliğinden liberal ekonomiye geçilmiş, erken Cumhuriyet döneminin bürokrat-asker-devlet eliyle oluşturulmuş milli burjuvazi/sanayici sınıfı, iktidarı toplumun daha geniş kesimlerine bırakmıştır. Ancak, tam bir demokratikleşmeden hemen söz edilemez zira bürokrat, sanayici ve

tüccar, bir burjuvazi sınıfı oluşturmuştur; ancak nüfusun %80'i hâlâ köylerde yaşamaktadır. Yöneticilerin İstanbul'a bakışı, "kentlin imarı ve medeni kılığa sokulması" anlayışıdır. Tarımdaki makineleşmeyle büyük kentlere artan göçte, en büyük payı İstanbul almıştır. Burjuvazinin gözünde Batı artık 2. Dünya

Savaşı'nda yenik düşen Almanya veya eski Avrupa değil, Birleşik Amerika'dır. Ancak gerek Avrupa, gerek Birleşik Amerika Türk toplumunun zihninde kartpostallardan, mecmualardan, filmlerden ve hayallerden oluşan bir imgeydi.

Mimarlık eğitiminde ve uygulamalarda etkin olan üslup, Birleşik

Hilton Oteli,
2008 Fotograf:
Dilruba Kocasıık

Amerika kökenli, uluslararası modernist örneklerdir. Kübik kütleleri, donuk cam cepheleri ve teras çatılarıyla İstanbul'un eski kent dokusuna ters düşen bu üslubun simgesi, Hilton Oteli'dir. Hilton örneği, Kuban'a göre Türkiye koşullarına uygun bir mimarinin gelişmesine engel olmuştur (Kuban, 1981). Betonarme yapıım tekniğiyle yapılmış, modern ve çevre bağlamından kopuk bu mimari, daha sonraki yıllarda kalfaların elinde giderek daha da olumsuz sonuçları nortaya çıkmasına neden olmuştur.

1951 yılında, 5805 sayılı yasa ile Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kurulmuştur. Yasaya göre, Vakıflar Genel Müdürü ile Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürünün doğal üye olduğu, Bayındırlık, İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün seçeceği, 4 ve Kurulun atayacağı diğer 4 üyeden oluşan Yüksek Kurul; bütün Türkiye sathındaki anıtların koruma, bakım ve restorasyonları için ilke kararlarını oluşturacak ve gerekli bütün projeleri onaylayacaktı. Kurulun ilk başkanı Celal Esad Erseven'dir. Ancak koruma kavramı ve soyut kültürün maddesel koruma bağlamına katılması, Demokrat Parti iktidarının da kültürel önceliklerinden değildir. 16 Temmuz 1956 tarihinde, 6785 sayılı imar kanunu çıkmış, 14 Mayıs 1958'de de, İmar ve İskân

Aksaray, İBB Arşivi

Aksaray (Hilmi Şahenk, 1996, *Bir Zamanlar İstanbul*)

Aksaray, İBB Arşivi

Aksaray,
Atatürk Kitaplığı
Kartpostal
Arşivi

Aksaray
Meydanı,
1968,
(Hayat Tarih
Mecmuası,
Sayı 4)

Bakanlığı kurulmuştur. Yüksek Kurul'un aldığı ilk önemli karar, tarihi eserlerin "mâil-i inhidâm" yani "yıklılmak, çökmek üzere" olsa da, yıkılmamaları ve onarımları doğrultusundadır (Akozan, 1977). Bakanlar Kurulu'nca 1957 yılında çıkarılan 9153 sayılı karamname ile kabul edilen İmar Nizamnamesi'nin 39. maddesine göre, anıtsal yapıtların ve arkeolojik alanların civarından geçirilecek yolların inşasından önce, Yüksek Kurulun "mütalaası" alınacaktır (Akozan, 1977, s. 43).

8 Eylül 1956 tarihinde çıkarılan İstimlâk Kanunu ile kamulaştırma yetkisi belediye meclislerine verilmiş, bunun sonucunda, Yüksek Kurul kararlarıyla imar faaliyetleri çelişmeye başlamıştır. Kamuoyunu oluşturan gazete makalelerinde İstanbul'un bir yıkıntı alanı ve köy olduğu tekrar vurgulanarak, imar faaliyetleri için modernleşme talepleri yapılmaktadır. Nadir Nadi'ye göre İstanbul, "*Bizans harabeleri üzerine kurulmuş kasabalar ve köyler topluluğu*", Falih Rıfka

Atay'a göre bir "*Asya kasabası*"dır. Türk-İslam kentinin organik gelişen dokusu, Arnavut kaldırımı sokakları, kabristanları, cami-kahve-çeşme çevresindeki meydanları, pazar yerleri, ahşap evleri ile bahçeler ve bahçelerdeki meyve ağaçları "asrileşmenin" önündeki ayak bağlarıdır. Bu bağlamdaki kamuoyu oluşturma çabaları, apartman inşa etmek isteyen yükleniciler tarafından uzun yıllar boyunca sürdürülmüştür.

1950 yılı sonunda Prost, İstanbul Belediye Meclisi tarafından görevinden uzaklaştırılmıştır. Prost'un görevden uzaklaştırılmasından sonra profesörlerden kurulan bir şehircilik komisyonu planın yeniden düzenlenmesini üstlenmiştir. Siyasi irade, Galata'yı Manhattan, Yedikule'yi Nice gibi görmek istemektedir; İstanbul'un sanayi ve iskân planları bu ortamda hazırlanmıştır. 1953 yılında çıkarılan İmar Affı ve 1954 tarihli Kat Mülkiyeti Kanunu, her ne kadar miras sorunlarını çözer ve ortaya çıkan ranttan toplumun daha geniş kesimlerini yararlandırır görünse de; aslında eski kent dokusunun ve geleneksel konut mimarisinin sonu olmuştur. 1950'lerden itibaren İstanbul'a iç göç başlamış; bu da, gecekondulaşma ve kaçak yapılaşmayı tetiklemiştir. DP iktidarı, An-

Aksaray,
İBB Arşivi

Aksaray, 1950, (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi)

Aksaray-Muratpaşa (Hilmi Şahenk, 1996, Bir Zamanlar İstanbul)

Aksaray-Muratpaşa, İBB Arşivi

Aksaray, 2007 Fotograf: İhsan İlze

kara ve İstanbul'da yeni taşıt yolları açmak, anıtların etrafını yıkmak ve camileri onarmak şeklinde uygulamalar yapmıştır. Vatan ve Millet caddelerinin açılması, 60 metreye genişletilen Vatan Caddesi'nin iki yanına yüzer metre ara ile 16 katlı

blokların inşa edilmesi ve bunların arasında camilerin bir biblo gibi teşhir edilmeleri planlanmış; ancak bunların bir bölümü gerçekleştirilememiştir. Uzmanlar tarafından Hausmann veya Corbusier'nin Paris için planları veya uygulama-

ları bir paradigma olarak alınmış; tarihsel süreklilik içinde bir İstanbul planlanmamıştır. Haliç'te Eminönü-Unkapanı arası, Karaköy-Azapkapı, Tophane-Kemeraltı yolları genişletilmiş; Aksaray, Beyazıt ve Sirkeci meydanları düzenlenmiş-

Bâb-ı Seraskeri önünde askerler, 1912

Beyazıt Meydanı, 1940'lar (Ousterhout, Başgelen, *Monuments of Unaging Intellect: Historic Postcards of Byzantine Istanbul*)

Beyazıt Camii, Abdullah Frères, Sultan II. Abdülhamid Arşivi İstanbul Fotoğrafları

tir. Dönemin imar planları Prof. H. Högg tarafından hazırlanmış (Altınyıldız 1997, s. 90); daha sonra Prof. Högg'ün yönetiminde bir planlama bürosu kurulmuştur. Planlamada çok başlılık eleştiri toplarken, 1958 yılında Prof. L. Piccinato yönetiminde yeni bir planlama bürosu kurulmuştur (Tekeli, 1994, s. 125).

Daha sonraki imar hareketlerinde İbrahim Paşa Sarayı'nın bir bölümü daha yıkılmış; Prof. Högg, Bizans eserlerini korurken Osmanlı yapılarını yıkmaya suçlanmıştır. Demokrat Parti iktidarı dönemindeki imar faaliyetlerinde 46 cami yıkılmış; 1500 civarında yeni cami inşa edilmiştir. Mimar Sinan'ın Kazasker Camii, Selçuk Hatun Camii, Çakırağa Camii yıkılmış; Sirmend Çavuş Türbesi ve Camii taşınmıştır (Ünsal, 1969). Camilere daha korumacı bir anlayışla yaklaşılmaktadır, ancak "asrileşme" düşüncesinde bir farklılık yoktur. Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul'daki 22 selâtin camisini, Türkiye genelinde ise 1000'den fazla camiyi onarmıştır. Ordu Caddesinin genişletilmesi sırasında Sîmkeşhâne ve Hasan Paşa Hanı kesilmiş, Beyazıt Hamamı yıktırılmak istenmiştir. Hamamın yıkılmasından tepkiler üzerine vazgeçilmiş; ancak temelleri, yapılan hafriyat sırasında ortaya çıktığından yapıda zaman içinde strüktürel hasarlar meydana gelmiştir.

İ. Tekeli bu konudaki yazılarında, gelişme ve ilerleme çağında eski eserleri yerlerinde korumada ısrar etmenin, abesle işigâl etmek olarak düşünüldüğünden söz etmektedir. İmar faaliyetleri sırasında çok sayıda ahşap konut yok olmuştur. Genişletilen caddelerin etrafındaki parsellerde düzenlemeler yapılarak yüksek yapılar yapılmasına izin verilmiş, bu da rant baskısıyla ahşap konut dokusunun yok olmasına neden olmuştur. Bu dönemde uygulanamamış olmakla birlikte, Eyüp'ün trafikten arındırılarak Haliç Köprüsü'ne bağlanması, Boğaziçi'nin kimliğinin korunması için Boğaz'a mahsus bazı imar kararlarının alınması gibi örnekler de vardır.

1960-1973 Arası Dönem

1960 İhtilâli, “devrim”, “kurtuluş” gibi kelimelerle nitelendirilse de, demokratik işleyişe vurulan ilk darbedir. 1960 darbesi, toplumun değiştireceği veya değiştirmeyeceği bir iktidarı acılı ve hüznü bir süreçte lağvetmiş, ancak yerine ikâme edecek bir siyasi yapı koya-mamıştır. 1960 yılında Devlet Plan-lama Teşkilâtı kurulmuş, 1963’te Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı yapılmış fakat liberal ekonomiden geriye dönüşlerle, kentlere akın ve İstanbul’da gecekondulaşmanın önüne geçilememiştir. Bu yıllar, arsa alım satımı ve yapsatçılığın, İstanbul’un geleneksel ahşap ko-nutlardan oluşan son mahallelerini yok ettiği bir dönemdir. İstanbul, 1980’lere kadar her şeye rağmen eski hatıralarını saklayabilmiş; bun-dan sonra geriye dönüşü olmayacak bir şekilde çözülmüştür. Mimari üs-luplarda yerelcilikle organik mimari, yeni brütalizm gibi modern sonrası üsluplar elit mimarlar arasında rağbet görse de; yapsatçı mimari modern olarak tanımlanamayacak kadar kötü uygulamalarla, BTB kap-lı cepheler, geniş açılı pencereler vs. kentin her yanını istilâ etmiştir. 1961 Anayasası yapıların korunmasını devletin görevleri arasında göster-mektedir, ancak ilk koruma yasası 1973 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu yıllarda bir taraftan hâlâ korumanın gerekli olup olmadığı tartışılırken, 1964 ICOMOS Venedik Tüzüğü’ne dayanarak onarımların nitelikleri de sorgulanmaya başlamıştır. 1974 yılında ICOMOS Türkiye Ulusal Komitesi kurulmuştur. Gayrimen-kul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun (GEEAYK) 24 Eylül 1967 tarih, 3674 sayılı kararıyla 1964 Venedik Tüzüğü kabul edilerek hu-kuki geçerlilik sağlanmıştır (Erder, 1975, s. 293). Venedik Tüzüğü, o yıllarda Avrupa ülkelerinde de tam olarak içselleştirilmemiştir. Ancak eski yapı onarımlarının sıradan bir onarım işi olmadığı ve uzmanlık gerektirdiği genel olarak kabul görmektedir. Gerek 1962’de Doğan Kuban’ın “Restorasyon Kriterleri ve

Haliç yıkımları, 1985 Fotograf: Ara Güler

Carta del Restauro” adlı makalesi, gerekse Cevat Erder’in “Venedik Tüzüğü Uluslararası Tarihi Anıtları Onarım Kuralları” tanıtım yazısı, o dönemde mimarlar arasında tam olarak anlaşılmamış; her yaşta ve estetik değerdeki yapı için fark gözetmeksizin aynı müdahalelerin yapılabileceği veya rekonstrüksiyonların bütünüyle reddolunacağı zannedilmiştir.

25 Nisan 1973 tarihinde yürürlüğe giren 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu ile “tek yapı” korumadan “tarihi çevre koruma” boyutuna geçilmiş; arkeolojik, doğal, tarihsel sit kavramları tescil işlemlerinde kolaylık sağlamıştır. O tarihe dek, tek

yapılar halinde tescillenebilen eski eserler tescil işlemi gerçekleşince-ye kadar yok olmaktaydı. Kentsel sitlerin de yasa kapsamında olduğu Danıştay kararıyla kabul edilmiştir. Böylece, anıtların çevre bağlamında korunması ve o dönemde değersiz kabul edilen konutların, mahalle mescitlerinin ve ikinci grup yapıların da koruma değeri olduğu yasal olarak kabul edilmiştir. Ancak, yapıların daha sonra dört grupta derecelendirilerek tescil edilmesi ve birinci grup dışındaki yapılarda yıkmaya-yeniden yapma, malzeme, taşıyıcı sistem ve planimetrisinin değiştirilebilmesi gibi kararlarla veya 1964 Venedik Tüzüğü ilkeleriyle hiç

bağdaşmayan uygulamalarla yeni bir “onarım adına yıkım” dönemi başlayacaktır.

1960’lardan sonra, çevre koruma ve turizm ilişkileri gündeme gelmiştir. Batıdan gelecek turist için koruma yapılması da kültürel mirasın erozyonu açısından yeni bir tehlikedir. Köşk, kervansaray, medrese, konak gibi tarihi yapıların otel olarak yeniden işlevlendirilmesi ve bize korumayı öğreten Batı’nın gezginlerine restore edilerek sunulması, bir ahşap mahalleyi korumayan İstanbul için ayıptır. Cevat Erder ve Doğan Kuban tarafından kültürel değerlerin, ekonomik değerlerin önünde gelmesi gerektiği defalarca yazılmış ve söylenmişse de; “kültürel” değer ne olduğu ve somut kültürel değer arkasındaki soyut kültürel değer tanımı, tam olarak yapılamamıştır. Çünkü bu tanımlama, inanca bağlı bir toplumsal yapının yaşam tarzını ve fiziksel çevreyle ilişkisini tam olarak tanımlamayı gerektirmekteydi. Bu tanım, soyut kültür bağlamında, metafizik konular tam olarak anlaşılmasından yapılamayacağından, bugün dahi eksik ve yeniden tanımlan-

maya muhtaçtır. Ancak o yıllar, Avrupa’da da, ontoloji felsefesinin ve ölüm ötesi madde-ruh ilişkilerinin öne çıkmadığı bir dönem olup inançlı bir aydının olamayacağı kabul ediliyordu. Bu nedenle madde-nin ruhu, otantiklik, *genius loci* veya *spiritus aura* gibi korumada yeni yeni yer etmeye başlayan kavramlar, dünyanın inançlarıyla barışmaya başladığı son on yıl içinde ortaya çıkacaktır.

L. Piccinato’nun 1968-1969’da tamamladığı geçiş devresi Nâzım Planı, daha önceki “yayılarak büyüme” kavramını, Boğaziçi Köprüsü ve çevre yollarının da yapılmasıyla “doğu-batı ekseninde büyüme” kavramına çevirmiştir. Bu plan bir dönüm noktası olup Tarihi Yarımada, Üsküdar, Çamlıca gibi eskinin anılarını hâlâ sürdüren İstanbul’un son kentsel ve mimari miras kalıntılarını da günümüzde artık tamamen yok etmiştir (Piccinato, 1970)

Dünya Bankası’nın katkısıyla 1966 yılında Büyük İstanbul Nâzım Plan Bürosu kurulmuştur. Nâzım plan ve plan raporu 1971’de tamamlanmış, Dünya Bankası ile anlaşmanın onayı ise 1980’de ger-

çekleşmiştir. 1960-1980 arasındaki dönem, iç göçün İstanbul’u adeta yağmaladığı ve nüfusun yaklaşık yarısının gecekonduda ikamet ettiği bir dönemdir. Keskin siyasi kutuplaşmalar ve kavgalar nedeniyle eski İstanbul kültüründen, estetikten ve çevrenin tümel estetiğinden söz etmek burjuvalık olarak eleştirilmiş ve eski İstanbul kültürüne sahip olmak adeta ayıp sayılmıştır. Bu dönemden 1973 yılında koruma yasasının çıkmasına dek; yapsatçı yükleniciler eliyle, yasa çıktıktan sonra da yapıların dört grupta tescil edilmesiyle ve birinci grup eski eserler haricindeki eserlerin, plan şeması, malzeme, strüktür ve yapım tekniği değiştirilerek yeniden inşası, üçüncü grup eski eserlerde cephe düzenlerinin değiştirilmesi, dördüncü grup eski eserlerin ise belgelenecek yıkılması ve yerine orijinaliyle aynı gabaride yeni bir yapı yapılması gibi tuhaf ve anlaşılabilir ilke kararları ile, kent dokusunun imhası devam etmiştir. Tarihi yapılarda yapılacak müdahale dereceleri 1995-1996 ilke kararlarıyla doğru olarak tanımlanmışsa da, 2006 yılına kadar bu ilke

Haliç, 2008

Fotoğraf: Dilruba Kocaisik

kararlarına uyulmadığı ve eski kötü uygulamaların devam ettirildiği görülmektedir.

1960 sonrasında turizm ve mimari mirası koruma ilişkilerinde, turizm öne geçmiş; örneğin Haseki imareti turistik konaklama işleviyle yeniden kullanıma sokulmaya çalışılmış, konaklar, yalılar, vb. turistik tesisler olarak yeniden işlevlendirilmiştir.

Turgut Cansever'in yazdığı koruma raporunda, "*korumadaki başarısızlığın temelinde yerel yaşam biçiminin ve kültürünün küçük görülmesi ve yaşanan evin bir sosyal statü kriteri olarak görülmesinin yattığı*" belirtilmektedir. Bu, doğru bir teşhistir; çünkü kentin belleği yok edilmiş, müzik, edebiyat, güzel sanatlar ve konut yaşamı kültürleri sürekli bir biçimde uluslararası ve kimliksiz bir saldırıya uğramıştır. Bu saldırının iki önemli silahı, gide- rek artan tüketim hırsı, ekonomik çıkarlar ve kapitalizmin yarattığı insafsız, benmerkezci insan tipidir. Bu tip insanın dizayn edilmesi 12 Eylül 1980 darbesinden sonra alenen ve fütursuzca uygulanmış; "kuldan

utanma" kaygısı da son bir darbeyle yok edilmiştir. 1980 sonrası Tarlabası Bulvarı'nın açılması, Haliç kıyılarınin tümel yıkımı gibi acele ve plansız uygulamalar yapılmıştır. Oysa özellikle Haliç kıyısında eski dokuyu ve erken endüstri yapılarını koruyarak seyreltme esaslı bir yeşil alan düzenlemesi gerçekleştirilebilirdi. Dönemin belediyesi ve belediye başkanı Bedrettin Dalan, askeri otoriteyi arkasına alarak söz edilen alanların üzerinden buldozer gibi geçmiştir. Anti-demokratik süreçlerde demokratik tepkilerin bile gösterilmesi mümkün olmadığından, yapılanlar yapanların yanına kâr kalmaktadır.

Rekonstrüksiyon için; yıkımlarda kaybedilen kültür mirasının belleklerde yaşaması ve bu yapıları yeniden görme ve rekonstrüksiyon talebinin, kenti yönetenler üzerinde baskı unsuru olması ve bu yapıların ve yaşam biçimlerinin, toplumsal hafızada yeri olması gerekmektedir. Ancak bu hafıza, yazımın başından itibaren ayrıntılandırılmı üzere parçalanmış, parçaların arasına ithal bazı parçalar monte

edilmiş ve montajlanan parçalar gitgide artarak yerel alanı devre dışı bırakmıştır. Tanzimat döneminden başlayarak gelişen Batılılaşma isteği gerçekleşemediği gibi; eliti yok ederek basiti, yereli yok ederek uluslararası kabullenmek zorunda kalmıştır. Günümüzde İstanbul'un anılarının bir bir yok olduğunu ve geleneksel silüetinin yerini gökdenlerin aldığını görüyoruz. Araba fanatığı, bir şirketin holding binasında çalışan, yüksek bir binanın 20. katında yaşayan birisi nasıl bir muhafazakâr olacaktır? Ulaşımın öncelik kazandığı ve bunun, bugün içine düşülen çıkmazın çözümlenmesi için zorunlu olduğu bir kent dokusunda, viyadük altında veya bir yonca yaprağının içinde kalan bir 19. yüzyıl mescidinin yeniden inşası ne kadar anlamlı olacaktır? Bu sorulara gelindiğinde, dikkatsizce ve saygısızca silinmiş bir geçmişin öğelerinin rekonstrüksiyonuyla, yeniden yapılacak yapıların kent dokusuyla tutarlı bir bağlam içinde olması, rekonstrüksiyon uygulamalarının anlamlı veya anlamsız olup olmadıklarını da göstermektedir.

Rekonstrüksiyonlar, İlkeler, Ölçütler ve İstanbul'un Yitirdiği Tarihi Eserleri

Yok olmuş bir yapının yeniden inşası için:

- Yer, kent dokusundaki bağlamı
- Özgün kütle ve gabaride, cephe biçim kalıpları ve düzeni, planimetrisi
- Özgün malzeme, işçilik ve yapım teknikleri
- Özgün taşıyıcı sistemi
- Mümkünse özgün işleviyle yapılması, vazgeçilmez ölçütlerdir (2863 sayılı yasa, 660 sayılı ilke kararı).

Rekonstrüksiyon, kesin belgelere dayanmaz ve hipotetik veya analogik bütünlemeler minimum olmazsa, tercihen hiç olmamalıdır. Rekonstrüksiyonlar, yeni malzeme ile inşa edildiklerinden, “patina” veya “yaş değeri” gibi zenginlikleri yoktur.

Rekonstrüksiyonlar:

- Kimlik, aidiyet kaygıları
- Spritüel ve sembolik
- Estetik ve sembolik
- Kent dokusu ve silüeti tasarımı
- Sosyal ve politik nedenlerle yapılabilmektedir.

Rekonstrüksiyonları, “replik” kültüründen ayırt etmek ve mimari korumanın bir parçası olarak kabul etmek gerekmektedir.

A.B.D.’de yaygın olarak görülen, Avrupa’da veya dünyanın başka yerlerindeki anıtların kopyalarının yapılması o kültürler için normale de, bu durum 8000 küsur yıllık tarihi olan İstanbul için uygun değildir. Bu makalenin uzunca bir bölümünü oluşturan İstanbul’un koruma(ma)tarihi ve kaybolan eski eserler, geleneksel mahallelerin hâlâ sistemli olarak yitirilmesi, kentin kıyısında köşesinde kalmış ve kent dokusundaki yerinden ve bağlamından kopmuş yitik yapılar, yeniden inşayı haklı göstermektedir. Böylece, belki de yıkıcı anıtların üzücü izleri bir miktar ortadan kaldırılacaktır. Ancak yitirilen yapıların yerlerinde bugün başka yapılar veya yollar vardır. Kent dokusu bağlamından kopmamış Pîrî Mehmet

Bir rekonstrüksiyon örneği, Yenikapı Mevlevihânesi, 2011 Fotograf: DilrubaKocasıık

İstanbul Çevre Yolu, Halıcıoğlu, 2011 Fotograf: Dilruba Kocasıık

Galata ve gökdelen silüeti, 2012 Fotograf: Dilruba Kocasıık

Paşa Camii veya Ayasofya Medresesi, Kasımpaşa Mevlevihânesi gibi spiritüel, sembolik anlamlı yapıların rekonstrüksiyonu mümkündür. Rekonstrüksiyonlarda detay projelendirmesi en sorunlu kısımdır. Edhem Paşa Konağı'nın sistematik proje araştırmasında, detayların projelendirilmesinde özellikle bezeme projelerinde bir yere kadar gidilebilmiştir (Arzu Karahan, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi).

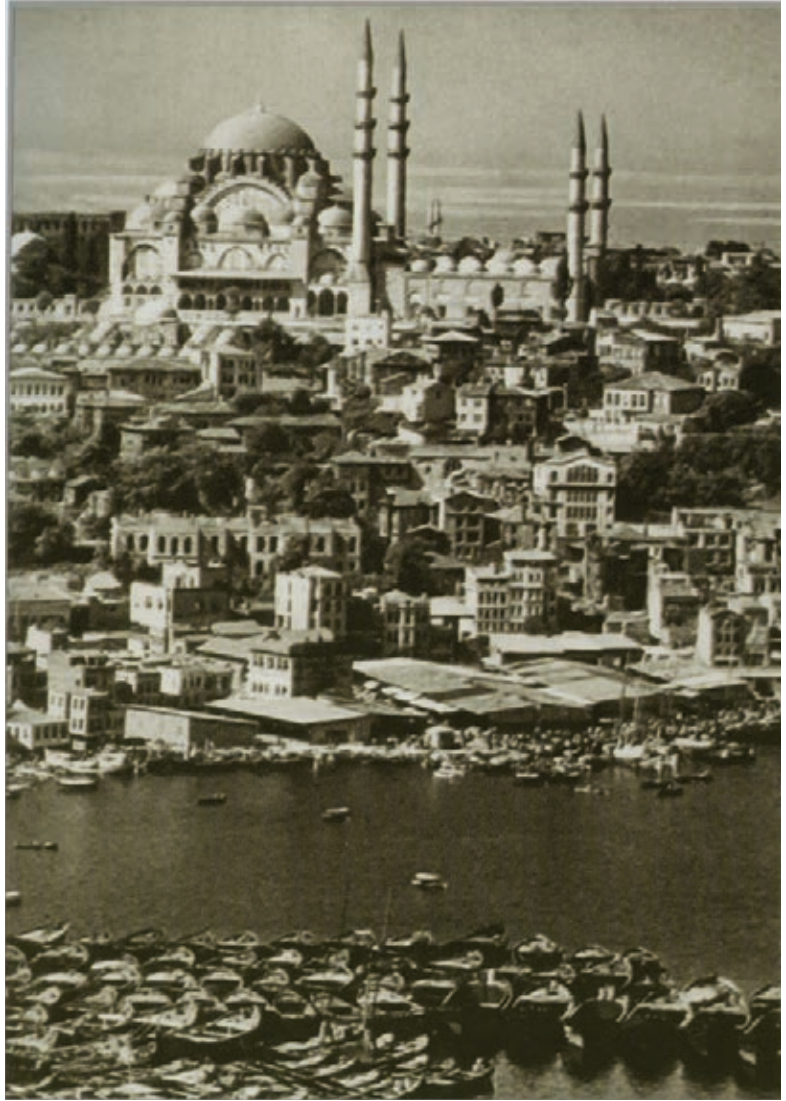
Uygulama aşaması; T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü veya İBB-KUDEB usta yetiştirme kurslarında olduğu gibi:

- 15. yüzyıl sonu-19. yüzyıl-20. yüzyıl: bazı duvar ve malzeme yapım teknikleri,
- Ahşap karkas sistemler ve yapı bileşenlerinin detayları, işçilikler,
- Kârgir yapı duvar örgü sistemleri, taş yontma teknikleri, derzlemeler,
- Yapı elemanlarının formları,
- Özgün cilalar, vernikler, boyalar,
- Kubbe, tonoz, çatı sistemleri,
- Belgelerden ve resimlerden bunlarla ilişkilendirme konularında özel olarak eğitilip yetiştirilmiş mimar, usta ve restoratörler gerektirmektedir.

Bu ayrıntıda düşünülmeyen ve sıradan işçiliklerle yapılan bir rekonstrüksiyon, ait olduğu kültürün değerini düşürecektir.

1970-80'lerin apartman mimarisi arasında sıkışmış, eski eser replikası olduğu bile algılanamayan bazı rekonstrüksiyon uygulamaları anlamsızdır. Bu noktaya gelindiğinde rekonstrüksiyon estetiğinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu da, uzaktan bakıldığında rekonstrüksiyon olduğunun anlaşılmasında, ancak yakın mesafeden incelendiğinde görülmesi ve üzerinde bir plaka ile yapım tarihinin belirtilmesi anlamına gelir.

Genel koruma kuramı kavramlarında, savaş, doğal felaketler, vandalizm gibi nedenlerle yok olan yapıların rekonstrüksiyonu kabul edilmektedir. Ancak Dünya Kültür Mirası listesine girmiş olan sit alanları ve anıtların özgün değerlerinin korunması çok önemli olduğundan politik nedenli rekonstrüksiyonların yapılması istenmemektedir. İstanbul'da özellikle Tarihi Yarımada'da bir savaşın neden olabileceğinden daha fazla kayıp; yangınlar, imar faaliyetleri ve kasıtsız gibi görünse de, aslında stratejik olarak bir geçmiş kültürü yok etme süreci içinde yıkılan yapılarla yaşanmıştır. Daha da kötüsü koruma,

Edhem Paşa Konağı, İBB Arşivi

Edhem Paşa Konağı, İBB Arşivi

yalnızca fiziksel bir koruma olarak düşünülmekte; somut ve soyut kültürel miras bağlamında ele alınmamaktadır.

Halbuki rekonstrüksiyon uygulamaları; yeniden inşa edilmek istenen yapının dönemindeki kültür ortamının anlaşılması ve onunla birlikte düşünülmesiyle gerçekleş-

tirilmelidir. Günümüzdeki kültür süreksizliği içinde bunun hayata geçirilmesi zor görünmektedir. Bugün esas tehlike, küreselleşen dünya ve ekonomik olarak bu kültürel restitüsyonun ne kadar yapılabileceği konusudur. Kayboları tümüyle geri getirmek, kentsel dokunun parçalanması nedeniyle

mümkün değildir. Ancak “spiritüel ve sembolik” değerlerin gerekli “rekonstrüksiyon” koşullarını yerine getirmeleri durumunda, yeniden inşalarına karşı çıkmamak gerekmektedir. Çünkü söz konusu olan; yapıların iç ve dış etkenler nedeniyle sürekli bozulması sonucu değil, insan eliyle yıkılması olgusudur.

REFERANSLAR

- 1- Akozan, F., 1977, *Türkiye’de Anıtları Koruma Teşkilâtı ve Kanunları*, İDGSA yayını, İstanbul, s. 42-43.
- 2- Altınyıldız, N., 1997, *Tarihsel Çevreyi Korumanın Türkiye’ye Özgü Koşulları, İstanbul (1923-1973)*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 52-53, 63, 90.
- 3- Arseven, C. E., 1937, *Şehircilik (Urbanizm)*, Devlet Basımevi, İstanbul.
- 4- Bakırer, Ö., 1973, “Vakfiyelerde Binaların Tamirâtı ile İlgili Şartlar ve Bunlara Uyulması”, *Vakıflar Dergisi*, sayı X, s. 113-126.
- 5- Cansever, T., 1992, *Şehir ve Mimari Üzerine Düşünceler*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.
- 6- Cumhuriyet Gazetesi, 19 Şubat 1927 tarihli baskısı (Altınyıldız’dan naklen).
- 7- Cumhuriyet Gazetesi, 19 Kasım 1931 tarihli baskısı (Altınyıldız’dan naklen).
- 8- Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ekim 1932 tarihli baskısı (Altınyıldız’dan naklen).
- 9- Cumhuriyet Gazetesi, 14 Kasım 1932 tarihli baskısı (Altınyıldız’dan naklen).
- 10- Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ocak 1950 tarihli baskısı (Altınyıldız’dan naklen).
- 11- Erder C., 1975, *Tarihi Çevre Bilinci*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi yayını, Ankara, s. 293.
- 12- Ergin, O. N., 1987, *Türk Belediyecilik ve Şehircilik Tarihi Üzerine Seçmeler*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul.
- 13- Gabriel, A., 1938, “Tarihi Türk Abidelerinin Tamir ve İhyası”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 1, s. 7-15.
- 14- Keyder, Ç., 1989, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul
- 15- Kuban. D., 1981, *Turkey, International Handbook of Contemporary Developments in Architecture*, yay. W. Sanderson, Westport, Londra, s. 476.
- 16- Kuban, D., 1987, “Conservation of Historical Heritage During the Republic Era”, *Turkish Review*, s. 2, 63-75.
- 17- Madran, E., 1985, “Osmanlı Devletinde ‘Eski Eser’ ve ‘Onarım’ Üzerine Gözlemler”, *Belleten*, cilt XLIX, sayı 195, s. 503-543.
- 18- Ortaylı, İ., 1985, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Yerel Yönetim Geleneği*, İstanbul.
- 19- Piccinato, L., 1970, “Büyük İstanbul Nâzım Planı Ana Hatları İzah Raporu”, *Mimarlık*, sayı 5, s. 49-54.
- 20- Prost, H., 1948, “İstanbul”, *Arkitekt*, sayı 5-6, s. 110-112 (çev. Z. Feran).
- 21- Tekeli, İ., 1991, *Kent Planlama Konuşmaları*, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.
- 22- Tekeli, İ., 1994, *The Development of the İstanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning*, UILA-EMME, İstanbul, s. 88, 125.
- 23- Ülgen, A.S., 1943, *Anıtların Korunması ve Onarılması I*, Maarif Matbaası, Ankara, s. 62.
- 24- Ünsal, B., 1969, “İstanbul’un İmanı ve Eski Eser Kaybı”, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri 2*, MEB, İstanbul, s. 6-61.

RECONSTRUCTION OF *MİHRİŞAH VALİDE SULTAN'S* MASJID IN *KÜÇÜKSU* ABSTRACT

Thousands of cultural assets survived during hundreds of years in the city of Istanbul as part of our identity and our past were recently disappeared or demolished by various reasons. Directorate for Environmental Protection of Istanbul Metropolitan Municipality now undertakes the studies for regenerating this architectural heritage.

These historical values could be sometimes a fountain, a primary school, a mosque, a madrasa or a wooden dwelling. Each recovered building constitutes a kind of landmark for the inhabitants of this city who in search of their soul and identity.

From this perspective, one could understand the importance of the reconstitution of *Mihrişah Valide Sultan's Masjid* for the city, towards the cultural identity and social appropriation and we hope this will make a great contribution for increasing the public awareness on this fact.

IMM gave support to the whole study and we present our project under the auspices of the Mayor, Mr. Kadir Topbaş and the staff of the Municipality to the city.

Küçüksu Mihrişah Vâlîde Sultan Mescidi Rekonstrüksiyonu

 CEM ERİŞ

► Giriş

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Başkanlığı, Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü'nce (TÇKM) yürüttüğümüz koruma ve "ihya" projelerimizden biri olan "Beykoz, Küçüksu Mihrişah Vâlîde Sultan Mescidi Rekonstrüksiyon Projesi", bu sayıdaki yazımızın temel konusunu teşkil etmektedir.

Geçmiş dönemlerde ortadan kaldırılmış binlerce kültür varlığından biri olan ve yaklaşık iki yüzyıl boyunca bu şehrin ve kimliğimizin bir parçası olarak yaşayan Mihrişah Vâlîde Sultan Mescidi'nin rekonstrüksiyonu, yani ihyası için İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı tarafından eserin rekonstrüksiyon projelerinin hazırlanmasını; kültürel aidiyet ve sahiplenme açısından ne denli önemli olduğunu ve bu hususta ne kadar önemli mesafeler kat edildiğini özellikle belirtmek gerekir.

Neolitik ve antik dönemlerden günümüze dek binlerce yıllık bir

Göksu'nun bereketli toprakları 17. yüzyıl sonlarına doğru halkın burayı yerleşim alanı olarak seçmesinde etken olmuş, vadi böylece meskûn hale gelmeye başlamıştır.

tarihe sahip olan şehrimizin, İBB Başkanlığınca, uzmanların nezaretinde Suriçi İstanbul'da yürütülen Yenikapı Transfer Merkezi Kurtarma kazıları ile 8500 yıla uzanan bir tarihsel derinliğe sahip olduğu bilimsel olarak da kanıtlanmıştır.

Bunun yanı sıra, medeniyetimizin yaşayan ve yaşatılan simgeleri olan ve özgün varlığımızı ve kimliğimizi temsil eden taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve ihyası çalışmalarının artan bir farkındalıkla sürdürülüyor olması da memnuniyet verici bir gelişmedir.

Bu derginin önceki sayılarında yayımlanan yazılarımızda da

belirttiğimiz üzere, şehrimizin kentsel sit alanları ile tarihi merkezlerinde kültürel kayıplarımız maalesef oldukça fazladır. Suriçi İstanbul'un, yakın geçmişte özgünlüğünü büyük ölçüde kaybettiği ve dolayısıyla kimliğinin hırpalandığı düşünüldüğünde; gerek akademik camiada gerekse diğer platformlarda tartışıldığı üzere yitirilmiş kültür varlıklarımızın, kentsel dokunun birliği ve bütünlüğü açısından ihyaları konusunun ne denli önemli olduğu belirtilmiştir (Eriş, 2011, s. 33).

Rekonstrüksiyon konusundaki tüm tartışmalarda ve itirazlarda görülmeyen ve/veya görülmek istenmeyen husus; söz konusu kültür varlıklarının bu şehrin hayatında, hatıralarında ve insanımızın maddi ve manevi dünyasında, yani medeniyetimizdeki değeridir. Ancak bugün evrensel insan hakları normlarını insanımızın ve milletimizin bir hakkı olarak tesis ederek, devlet ile millet kaynaşmasının ve birlikteliğinin sağlanmaya çalışıldığı bir süreçte; geçmişimizi, tarihimizi, kimliğimizi oluşturan kültür

varlıklarımızın ihyası, öncelikle yerel idarelerin kaçınılmaz bir görevi ve sorumluluğudur. Dileğimiz ve beklentimiz; bu hususun sadece ülkemizde konuyla ilgili mevzuatın sınırları içinde kalmayıp temel kültür politikalarına da yansımaları, yerel idarelerin bu konuda yalnız bırakılmamasıdır.

Kültür varlıklarımızın yakın geçmişte ağırlıklı olarak çeşitli “imar” faaliyetleri adı altında belediyeler eliyle bilinçli ya da bilinçsiz ortadan kaldırılması nasıl ki topluma ve onun değerlerine rağmen yapılmış bir icraatsa; bu kültür varlıklarının bugün ihya edilmesi ve korunması, toplumun medeniyet telakkisi ve talebi olarak bu şehri yönetenlerden beklenen en önemli görevlerden biridir.

Merhum Turgut Cansever’in işaret ettiği gibi:

“Osmanlı kültürünün içerisinde bulunduğu şehirlerimizin neredeyse yok olma düzeyinde tahribata uğramış olduğunu açıkça görüyoruz. Ancak her şeye rağmen yalnız bize ait olmayan, bütün insanlığın malı olan mimarlık kültür mirasımızın korunması ve tarihi şehirlerimizin ihya edilerek insanlığa ufuk açılması mümkündür ve bunu yapmak da toplumumuzun aslı vazifesidir.” (Cansever, 2010, s. 71).

İBB Başkanlığı, bu sorumluluğun farkında olarak her türlü zorluğa ve bazen de engellemelere rağmen toplumun bu yöndeki taleplerine cevap verebilmenin

ve farkındalık oluşturabilmenin onurunu taşımaktadır.

Yazının konusu olan “Küçüksu Mihrişah Vâlide Sultan Mescidi” gibi kent bağlamından kopmamış, fakat yakın geçmişte tarihten silinmiş olan bu ve benzeri kültür varlıklarımızın mimarimizdeki ve sanatımızdaki yeri ve değeri, bilimsel açıdan sürekli irdelenmeli ve bu eserlerin kültür restitüsyonları ile birlikte fiziksel restitüsyonlarının da yapılmasının, kültürel bir “ayağa kalkma” hareketi olduğunun altı çizilmelidir.

Mekânlar ve binalar; şüphesiz onu meydana getiren ve inşa ettirenler ile ait oldukları sosyo-ekonomik yapılar ve kültürel değerlerle birlikte bir değer ifade eder.

“Bu coğrafyada bizi biz yapan ancak büyük bir kısmı yok edilen ve ortadan kaldırılan kültür varlıklarımızı göz ardı ederek, sadece bütünden geriye kalan mevcut taşınmaz kültür varlıklarımız üzerinden kimlik ve kültürümüzü okumaya, anlamaya, açıklamaya çalışmak; pek çok eksik ve yetersiz değerlendirmelerle şehircilik, mimarlık ve somut olan - olmayan kültür tarihimizin ortaya konmasını-

da ve gelecek için yeniden yorumlanmasında hatalara düşülmesine sebep olmaktadır ve olacaktır.

Şehrin sokaklarında gezerken gördüğümüz bir küçük hazirenin tek başına bulunduğu noktada bir manası ve değeri olsa da, ölümün sosyal ve kültürel mesajını tamamen bize özgü bir mimari ve plastik estetik içinde günümüze taşıyan bu hazirelerin aslında yitip bir külliye, mescidin, medresenin veya tekkenin bir parçası olduğunu göz ardı etmek, bu yapıların müdahaleleri olan dedelerimizi eksik olarak anlamak ve algılamak olacaktır.” (Eriş, 2010, s. 12).

Küçüksu Mihrişah Vâlide Sultan Mescidi de, bulunduğu noktada sadece tek başına bir değer ifade etmiyor; bulunduğu şehir parçasında, doğal güzellikleri, hisarı, evleri, yalıları ile birlikte zengin bir mimari ve kültürel birikimi yansıtan bu su kıyısında, bir medeniyet göstergesi ve hayatımızın bir parçası, bir uzvu olarak bize mesaj vermektedir.

Merhum Turgut Cansever’in işaret ettiği gibi:

“Hayatın Boğaz, Haliç, Marmara, su sathı üzerinde geçtiği sırada, birbirinden uzun mesafelerle ayrı duran, her biri kendi başına yaşayabilen varlıklar olan bu yerleşmelerin arasında dolaşmak, her an sonsuz mekân içinde bu bağımsız, her biri kendi kimliğine sahip şehirler arasında gezinmek, kâinatta bir yıldızlar arası seyahat gibidir.” (Cansever, a.g.e., s. 23).

Mihrişah Vâlide Sultan Kimdir?

Mekânlar ve binalar; şüphesiz onu meydana getiren ve inşa ettirenler ile ait oldukları sosyo-ekonomik yapılar ve kültürel değerlerle birlikte bir değer ifade eder. Bu hususu ifade eden Arapça bir söz vardır: *“şerefü'l-mekân bi'l-mekân”* yani, *“mekânın şerefi içinde yaşayanlardandır”*.

Bu söz gerçekten de pek çok şeyi, kısa ve öz bir şekilde ifade etmektedir.

Bugün şehrimizin mevcut veya anılarda, belki sisler ardında kalmış

olsa da; kültürel ve mimari zenginliklerinin başında gelen pek çok vakıf eserini yaptırmış ve bunları bizlere miras bırakarak bundan 207 sene önce âhiret âlemine göç etmiş olan Küçüksu Mihrişah Vâlide Sultan Mescidi'nin banisi Mihrişah Vâlide Sultan'ı elimizden geldiğince tanımak, tanıtmak veya en azından merak edenlere hatırlatmak da görevlerimiz arasındadır.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Mihrişah Vâlide Sultan'ın Gürcü asıllı olduğu

sanılmaktadır. 1757 yılında tahta çıkan Sultan Üçüncü Mustafa'nın ilk hanımı olması nedeniyle 1745 yılı veya az öncesinde doğduğu tahmin edilmektedir. Kızı Şah Sultan'ı 1760 yılında, oğlu Selim'i (Sultan Üçüncü Selim) 1761 yılında dünyaya getirmiştir. Sultan Üçüncü Mustafa'nın diğer üç kadın efendisinden daha kıdemli olduğundan, padişahın 1774'te ölümüne dek baş kadın efendi unvanını taşıdı, bu tarihten sonra saray gelenekleri gereğince eski

saraya gönderildi ve burada 15 yıl kaldı. Oğlu Üçüncü Selim 1789 yılında tahta çıkınca geleneksel ve görkemli Vâlide Alayı ile Topkapı Sarayı'na "Vâlide Sultan" olarak geri döndü.

Eyüp Sultan Camii'nde türbesi bulunan Hazret-i Muhammed'in sancaktârı Hazret-i Hâlid'in rûhâniyetinden istifade için, yazları kızı ile birlikte bu semtteki sahil sarayında otururdu. Oğlu tarafından çok sevilen ve sayılan Vâlide Sultan, hayır işleri ve dindarlığı ile tanınmıştı. Duygulu, iyiliksever ve nazik bir vâlide sultan olan Mihrişah Sultan'ın ömrünün son yılları hastalıklarla geçti. Sultan, Topkapı Sarayı'ndaki dairesinde 16 Ekim 1805 yılında vefat etti ve Eyüp'te

Mihrişah Vâlide Sultan, Osmanlı vâlide sultanları içerisinde İstanbul'a en çok eser kazandıranlardan birisidir; ayrıca pek çok vakıf eserini de tamir ettirmiştir.

1795 yılında inşa ettirdiği külliye-de yer alan türbeye defnedildi.

Osmanlı vâlide sultanları içerisinde İstanbul'a en çok eser kazandıranlardan birisi olan Mihrişah Sultan, 1795 yılında İstanbul'un Eyüp Sultan semtinde

bugün de hizmet veren, imaret, mektep, kütüphane, sebil ve türbeden oluşan Mihrişah Vâlide Sultan Külliyesi'ni, 1796 yılında Bahçeköy'de Arabacı Mandırası Deresi üzerindeki Vâlide Bendi'ni, 1805 yılında Yeniköy'de Mihrişah Vâlide Sultan Çeşmesi'ni inşa ettirmiş; şehrin pek çok yerinde çeşmeler, Levent Çiftliği'ndeki kışlanın bahçesinde cami, çeşme ve sübyan mektebi, ayrıca Hasköy'deki Lağımçılar Kışlası'ndaki cami ile Halıoğlu'nda Mihrişah Vâlide Sultan Camii'ni yaptırmıştır. Ayrıca, Kasımpaşa Mevlevihânesi'nin de içinde bulunduğu pek çok vakıf eserini de tamir ettirmiştir (TÇKM, Mimari Proje Raporu, 2009).

Mihrişah Vâlide Sultan Mescidi: Konum ve Tarihçesi

Küçükü Mihrişah Vâlide Sultan Mescidi'nin mimari özelliklerine geçmeden önce esere ilişkin olarak, bulunduğu çevre ve tarihçesine ilişkin kaynaklar tetkik edildiğinde kısaca şu bilgilere ulaşmaktayız:

Bizans döneminde Göksu Vadisi ve civarında önemli bir yerleşim olmadığı bilinmekle beraber, sakin derelerin bulunduğu düz bir çayırlığın ardında ağaçlık tepelerin uzandığı bu bölgeye, Bizanslılar tarafından "kutsal kuyular" anlamına gelen "*Potamonion*" adı verilmiş, burada yer alan dere ise "güzellikler" anlamına gelen "*Aretea*" olarak adlandırılmıştır. Göksu ve Küçükü, Bizans döneminde de coğrafi güzellikleri ile tanınan Boğaziçi yerleşmeleriydi.

Göksu ve Küçükü, Osmanlı döneminde en fazla 18-19. yüzyıllarda ilgi görmüştür. Bununla birlikte fetih öncesi ve onu takip eden yıllarda da bu güzel sayfiye yeri bilinmekteydi.

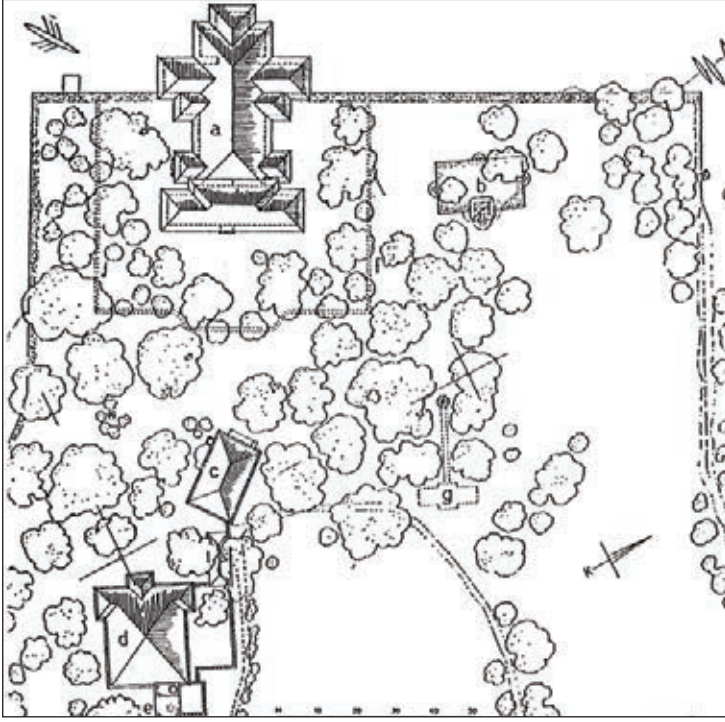
Göksu'nun bereketli toprakları 17. yüzyıl sonlarına doğru halkın burayı yerleşim alanı olarak seçmesinde etken olmuş, vadi böylece meskûn hale gelmeye başlamıştır. 18. ve 19. yüzyılda

Resim 1. Önde Küçükü Deresi; solda, Küçükü Kasrı; sağda, mescit ve karakol binaları

Göksu'yu imar etme faaliyetleri hız kazanmış, Sultan I. Mahmut döneminde ilk önce Küçükü Kasrı inşa edilmiş; yine burada bulunan Mihrişah Vâlide Sultan Camii ise, Sultan II. Mahmut tarafından yeni baştan yaptırılmıştır. Sultan Abdülmecit döneminde yerleşim alanının büyümesi sonucu güvenliğin sağlanması için bir de Bostancı Ocağı kurulmuştur (Resim 1). Abdülmecit döneminde nüfusun artmasıyla, 1842 yılında arka tarafında atlı polisler için ahır da bulunan bir karakol binası yaptırılmıştır. İkinci Abdülhamit döneminde karakolun yerine kârgir bir mektep inşa ettirilmiştir.

Osmanlı padişahları, Küçükü ve Göksu'ya büyük bir alâka göstermişlerdir. IV. Murat, III. Ahmet, I. Mahmut, III. Selim, II. Mahmut da, Küçükü-Göksu Mesiresini dinlenme, binicilik ve atış talim alanı olarak tercih etmişlerdir. Küçükü Kasrı, I. Mahmut'un sadrazamı Dividdâr Mehmed Paşa tarafından 1751-1752 yıllarında padişaha hediye edilmek üzere av köşkü olarak inşa ettirilen bir yapıdır. Bu kasır, sadece av köşkü olarak kullanılmakla kalmamış, aynı zamanda büyük çoğunluğu şair ve bestekâr olan Osmanlı padişahlarının da ilham aldığı bir mekân olmuştur.

Resim 2. Küçükü Kasrı ve yakın çevresinin 1845 tarihindeki durumunu gösteren vaziyet planı restitüsyonu (S. Hakkı ELDEM, *Köşkler ve Kasırlar*, cilt 2, s. 239) (a- Kasır, b- Çesme ve namazgâh, c- Mihrîşah Sultan Mescidi, d- Bostancı Ocağı, e- Hamam, f- Kasır çevre duvarı, g- Gazino)

Resim 4. İstanbul Anadolu Ciheti Haritası (İ. Dağdelen, 2008)

Küçükü Kasrı'nın ve yakın çevresinin 1845 yılındaki durumunu gösteren ve Sedat Hakkı Eldem tarafından hazırlanan vaziyet planı restitüsyonuna göre (Resim 2), Mihrîşah Sultan Mescidi, Küçükü Kasrı'nın doğusundaki geniş bahçe içinde konumlanmaktaydı (Resim 3). Bu veriler ışığında yapının özgün konumu, Küçükü Kasrı'nın doğusundaki geniş yeşil alan üzerinde, Küçükü Caddesi ile Mazgal Sokağı'nın kesiştiği köşe olarak belirlenmiştir. Nitekim bu durum İstanbul Anadolu Ciheti Haritası'ndan da kesin bir şekilde tespit edilmektedir. (Resim 4)

Mihrîşah Sultan Mescidi'nin kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Tahsin Öz'ün "İstanbul Camileri" isimli kitabında, Küçükü Mescidi olarak anılan yapının baniiyesinin Mihrîşah Vâlide Sultan (1745-1805) olduğu belirtilir. Duvarları kârgir ve çatısı ahşap olan bu eserin, bir gereklilik veya sebep olmadığı halde 1956 yılında yıktırıldığı aktarılmaktadır (Resim 5). Buna karşın, Hafız Hüseyin Ayvansarayî'nin (öl. 1752) eseri *Hadîkatü'l-Cevâmi*'de, yapının 18. yüzyılın ilk yarısında mevcut olduğu yazılıdır. İ. Hakkı Konyalı ise, yapının adını "Küçükü Camii" olarak anar ve caminin giriş kapısının üzerindeki kitabede yazan manzumeye dayanarak, "Küçükü Camii"nin 1835-1836 yıllarında Sultan İkinci Mahmut tarafından yenilenmek suretiyle "ihya edildiğini" belirtir.

Resim 3. Mescidi özgün haliyle Küçükü Kasrı ile beraber gösteren bir fotoğraf. (Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü Arşivi)

Resim 5. Mihrîşah Sultan Mescidi'nin, 1956'da yıktırılmadan önce CHP lokali olarak kullanıldığı döneme ait bir fotoğrafı

Mihrişah Sultan Mescidi'ne ait restitüsyon projesi, yukarıda anılan kaynaklardan yararlanılarak ve 1835-1836 yıllarında yenilenerek kârgir duvarlı ve ahşap çatılı olarak inşa edildiği göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Yapının söz konusu döneme ait durumunu aydınlatmak amacıyla görsel bilgi ve belgelerin yanı sıra, 1780-1850 yılları arasında inşa edilmiş ve günümüzde mevcut olan kârgir ve ahşap çatılı camilere ilişkin tipolojik araştırmalardan da yararlanılmıştır (TÇKM, Mimari Proje Raporu, 2009).

Resim 6. Günümüz hava fotoğrafı (Ok işareti mescidin bulunduğu noktayı göstermektedir)

Resim 7 ve 8. Alanın güncel görünümü

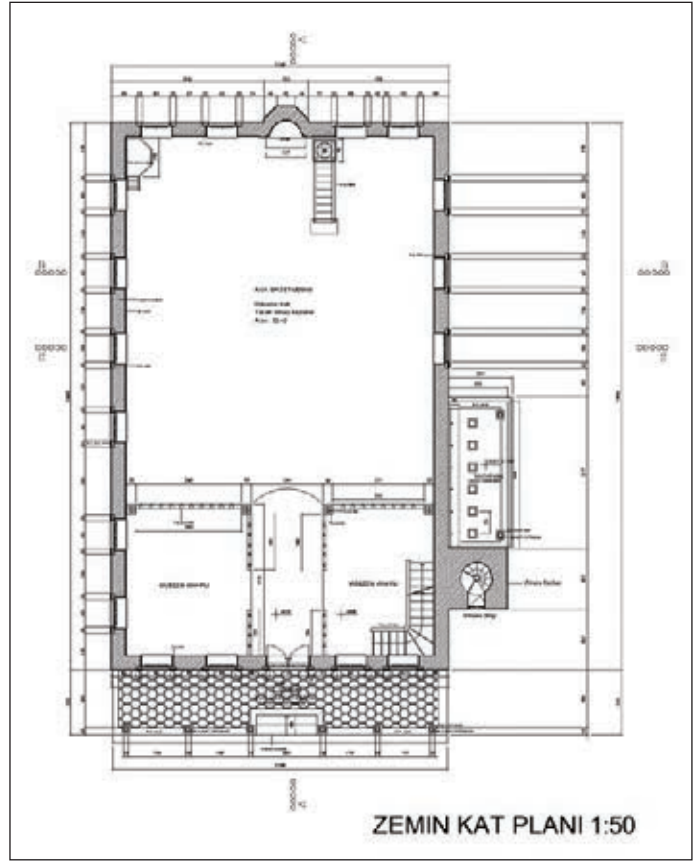
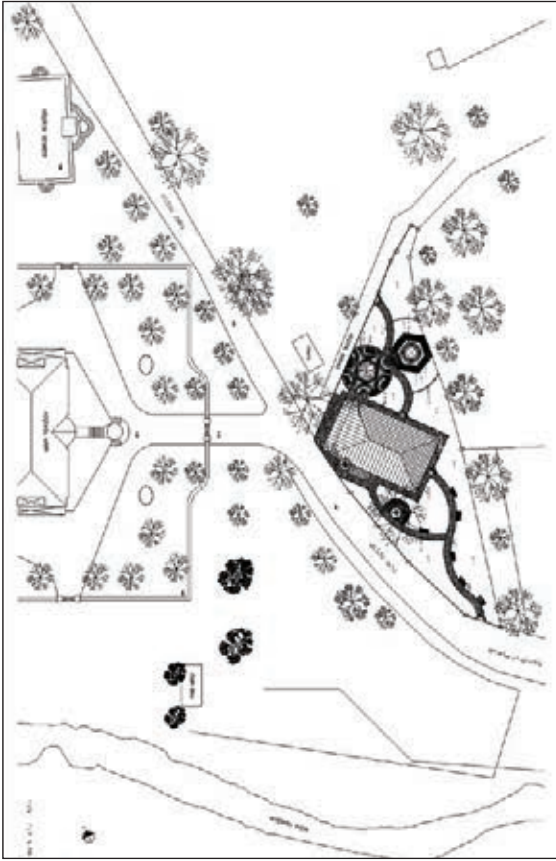
Mihrişah Vâlide Sultan Mescidi Rekonstrüksiyonu

İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 10.04.1997 tarih, 9246 sayılı kararında; "*Beykoz İlçesi, 1 pafta, 17 ada 1 parselde, Kurul'a sunulan belgeler ışığında, bir caminin bulunduğu belirlendiği ancak söz konusu camiye ilişkin yeterli sayıda somut belgenin bulunmaması nedeniyle bu aşamada projenin değerlendirme olanağının bulunmadığı, parselde yapılacak kazı ile camiye yönelik kalıntı rölovesinin hazırlanıp Kurul'a sunulmasına; ayrıca söz konusu yapının üçüncü boyutunu belgeleyen görsel belgelere dayalı restitüsyon projesinin, kalıntı rölovesi baz alınarak hazırlanmasına karar verildi.*" denilmektedir.

Bu doğrultuda, yapılan proje ihalesi kapsamında, Dr. Y. Mimar Bülent Uluengin ve Dr. Y. Mimar Nihal Uluengin tarafından hazırlanan ve İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 14.07.2004 tarih ve 14773 sayılı kararında "*... eldeki bilgi ve belgeler, kadastral ve çap örneklerinin, eski fotoğrafların, kazı tutanağının incelenmesi sonucunda, burada olduğu belirtilen yapının belirli bir dönemi yansıtmaması, özgün konumu ve özelliği itibarıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tesciline, koruma grubunun 1. grup olarak belirlenmesine, sunulan restitüsyon projesinin uygun olduğuna*

karar verildi." denilmektedir. Bu suretle ve onaylanan restitüsyon projesi de dikkate alınarak günümüzde yerinde bulunmayan (Resim 6, 7, 8) Mihrişah Sultan Mescidi'nin rekonstrüksiyon projesi İBB-TÇKM bünyesinde hazırlanmıştır (*Proje Yöneticisi: Cem Eriş, Y. Mimar-Restoratör; Çizim: Defne Altınkaynak, Y. Mimar-Restoratör; Araştırma ve Dokümantasyon: Kadriye Demşek; Sanat Tarihçisi; Katı Modelleme: Yücel Yatkın, Mimar*).

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 660 sayılı ilke kararının I. Müdahale Bıçimleri bölümü, 3) Yeniden Yapma (Rekonstrüksiyon) maddesinde yer

Resim 9, 10. Vaziyet planı ve zemin kat planı

alan ifade şöyledir:

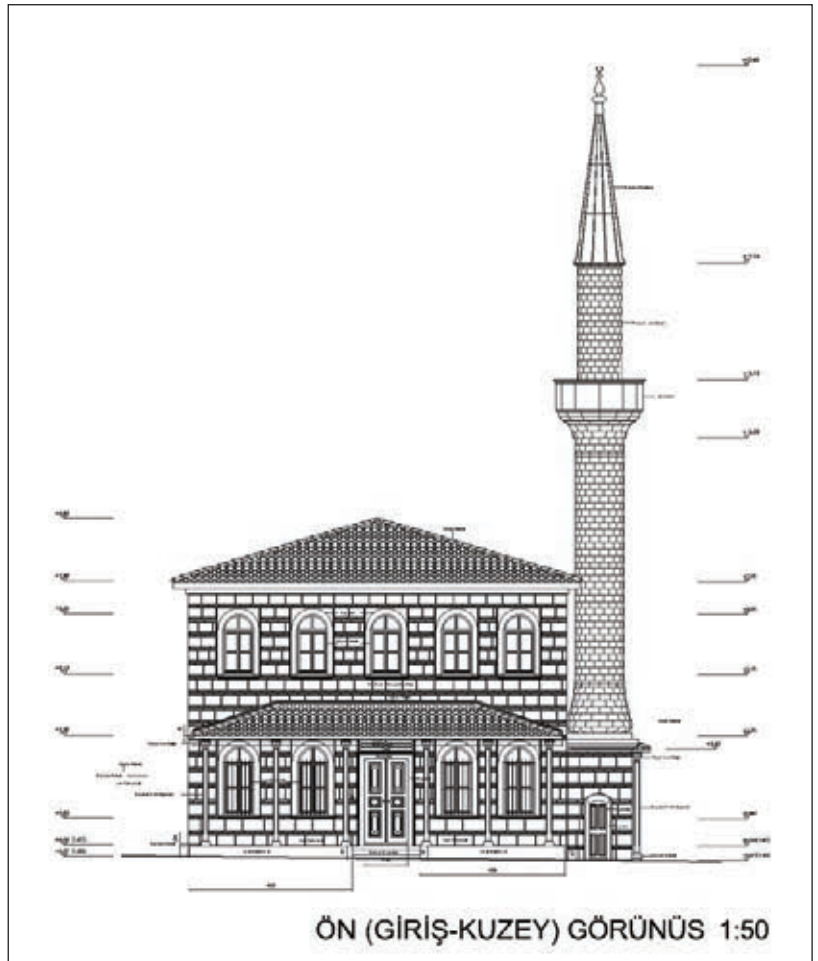
“Tescil edilmesine ilişkin gerekli özellikleri taşımasına rağmen elde olmayan sebeplerle tescili yapılamamış ve/veya herhangi bir nedenle yitirilmiş olan yapının gerek kültür varlığı niteliği, gerekse kültürel çevreye olan tarihsel katkıları açısından eldeki mevcut belgelerden;

- Yapı kalıntısı, rölöve, fotoğraf, her türlü özgün yazılı-sözlü görsel arşiv belgesi vb.’ den yararlanmak suretiyle;

- Kendi parsellerinde, daha önce bulunduğu yapı oturma alanında, eski cephe özelliğinde, aynı kitle ve gabaride, özgün plan şeması, malzeme, yapım tekniği kullanılarak;

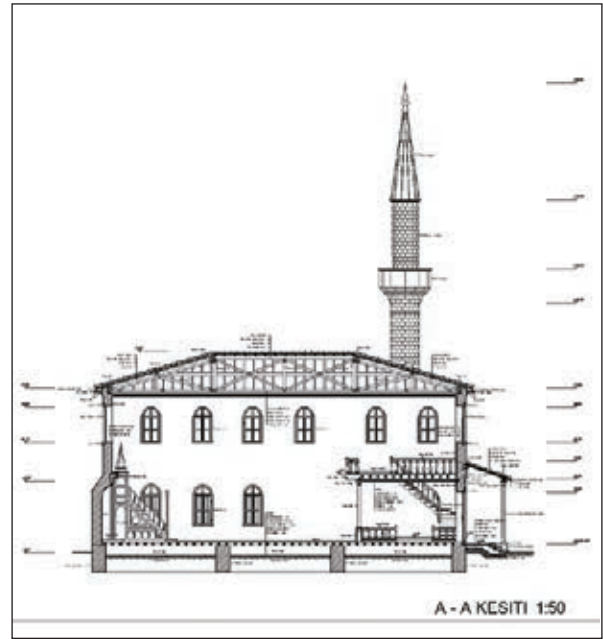
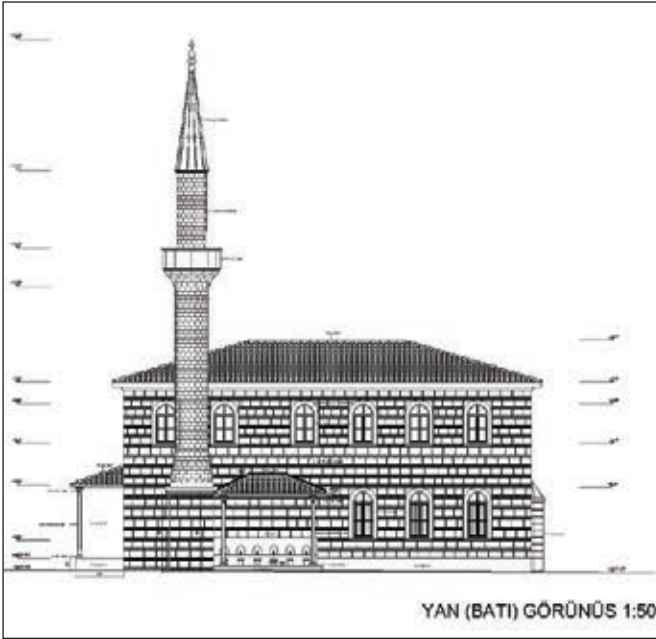
- Kapsamlı restitüsyon etüdüne dayalı rekonstrüksiyon uygulamasının koşulsuz sağlanması”.

Bu madde doğrultusunda; yapının özgün işlevi, plan özellikleri, mekânsal kurgusu, yapım sistemi ve özgün malzemeleri ile asıl yerinde yeniden inşa edilmesi amacıyla, restitüsyon projesinde yer almayan yapı elemanları (duvarlar, döşemeler, örtüler, söveler, sütunlar, doğramalar, saçaklar vb.) ve bağlantı detaylarının oluşturul-

Resim 11. Kuzey görünüşü

Resim 12, 13. Batı görünüşü ve A-A kesiti

masında, Mühendishane Mektebi Hocası Ali Talat Bey'in arşivlerde bulunan, ancak henüz yayımlanmamış kârgir yapı ders notlarındaki detaylardan yararlanılmıştır.

1997 yılında başlatılan, ısrar ve

sabırla sürdürülen çalışmaların sonucunda, ancak 14 sene sonra ilgili Kurul'un 23.02.2011 tarih ve 3385 sayılı "... Mihrişah Vâlîde Sultan Camii'ne ilişkin sunulan restorasyon projesinin uygun olduğuna..." kararı

alınmıştır.

Böylece Mihrişah Vâlîde Sultan Mescidi, Yahya Kemal Beyatlı'nın tabiri ile "kör kazma" tarafından ortadan kaldırılan hukukunu, elli sene sonra yeniden kazanmıştır.

Mihrişah Vâlîde Sultan Mescidi'nin Mimari Özellikleri

Mihrişah Sultan Cami, 11.48x18.65m boyutlarında dikdörtgen biçimli, iki katlı kârgir bir yapı olup (Resim 12) duvarları iki sıra tuğla, bir sıra kesme taştan oluşan almasıık örgülüdür (Resim 12). Caminin kuzeyinde son cemaat yeri bulunur; yapının kesme taş örgülü minaresi ile hazne şeklinde su deposu ve bu depodan çıkan muslukları bulunan şadırvanı ise,

batı duvarına bitişik olarak konumlanmıştır. Caminin ana kütsesi ve son cemaat yeri, ahşap taşıyıcılı ve alaturka kiremit kaplı çatı ile örtülüdür; minare, şadırvan ve mihrabın örtüsü ise ahşap taşıyıcılı ve kurşun kaplıdır.

İbadet mekânını çevreleyen kârgir duvarlar sade ve sıvalı yüzeylere sahiptir. Zemin döşemesi

ve tavanı ahşap kaplı olan ibadet mekânı, +0.97m ve +5.23m (pencere iç denizliklerine ait üst kotlar) olmak üzere; iki ayrı seviyede başlayan yuvarlak kemerli, kesme taş söveli pencere sıraları ile aydınlanmaktadır. Birinci sıra pencerelerin demir parmaklıkları vardır.

Hanımlar mahfili, mekânı güneyden sınırlayan dört ahşap

Resim 14, 15. Yapının üç boyutlu modelleri

sütun üzerine ahşap bir kat olarak inşa edilmiştir. Kuzeybatı köşesinde yer alan ahşap bir merdivenle bu mekâna çıkılır.

Caminin mihrabı, minberi ve ahşap vaaz kürsüsü, Kurul onaylı restitüsyon projesinde olduğu gibi çizilmiştir.

Sonuç

İBB Başkanlığı-Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü, mevcut taşınmaz kültür varlıklarımızın koruma projeleri yanında, kimliğimizin ve kültürümüzün ortadan kaldırılmış önemli değerleri olan yapılara ilişkin rekonstrüksiyon projelerini de aynı hassasiyetle sürdürmeye devam etmektedir. Bu çalışmaların ortaya konmasında en önemli belgeler, şüphesiz yapıların yıkılmadan önce çekilmiş fotoğraflarıdır. Son yıllarda bazı fotoğraf arşivlerinin tasnifi ve yayın faaliyetlerinin artmış olmasına rağmen, hâlâ ellerinde çok değerli fotoğraf arşivleri bulunan kurumların, üniversitelerin, özel arşivlerin ve hiç de yabana atılmayacağını düşündüğümüz aile albümlerinin de bir an önce tasnif edilip yayımlanması çok önemli bir kültür hizmeti olacaktır.

Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü olarak, bu arşivlerin gün ışığına çıkarılmasında her türlü yardım ve katkıda bulunacağımızı hatırlatarak gerekli hassasiyetin ve sorumluluğun, hepimizin görevi olduğunu bir kez daha belirtmek isteriz.

Resim 16, 17. Yapının üç boyutlu modelleri

REFERANSLAR

- 1- Cansever, T., 2010, *Osmanlı Şehri*, İstanbul.
- 2- Dağdelen, İ., 2008, *İstanbul Anadolu Ciheti Haritaları*, İBB Kütüphaneler ve Müzeler Md. yayını, İstanbul.
- 3- Eldem, S. H., 1974, *Köşkler ve Kasırlar*, c. 2, İstanbul.
- 4- Eriş, C., 2010, "660 Sayılı İlke Kararı Çerçevesinde Tarihi Çevre ve Süleymaniye", *Restorasyon Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, sayı 9, KUDEB, İstanbul, s.12.
- 5- Eriş, C., 2011, "Suriçi İstanbul'da Kaybedilen Tarihi ve Kültürel Doku veya Kimlik", *Restorasyon Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, sayı 10, KUDEB, İstanbul, s.33.
- 6- Hafız Hüseyin Ayvansarayî, 1281, *Hadikatü'l Cevâmi*, c. 2, İstanbul.
- 7- Konyalı, İ. H., 1976, *Abideleri ve Kitabeleri ile Üsküdar Tarihi*, c. 2, İstanbul.
- 8- Öz, T., 1965, *İstanbul Camileri*, c. 2, Ankara.
- 9- Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü, 2009, *Mihrişah Vâlîde Sultan Mescidi Mimari Proje Raporu*, İBB, İstanbul .
- 10- Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul I. Bölge Müdürlüğü Arşivi.

THE STONE ROOM OF TURŞUCUZADE AHMET MUHTAR EFENDİ MANSION ABSTRACT

In Istanbul, the capital of the Ottoman Empire for hundreds of years, Stone Rooms “Taş Odalar”, which were articulated in mansions and seaside residences (yalı), have been used to protect properties from fire and used for storage. They have been also used as living spaces. In brief, these buildings have been served a variety of important functions.

In this study, an attempt was made to explain the location, architectural features, recent status, relation with the surrounding area and the historical background of ‘The Stone Room of Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi Mansion’ through archival studies.

Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi Konağı Taş Odası

MUSTAFA ERUŞ
YONCA KÖSEBAY ERKAN

► Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi Konağı Taş Odası'nın Konumu

Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi Konağı Taş Odası, İstanbul İli, Fatih İlçesi, Alemdar Mahallesi'nde, Yerebatan Caddesi ile Alemdar Caddesi'nin kesişiminde 89 pafta, 54 ada, 2 parselde yer almaktadır. İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı Turizm Şube Müdürlüğü ile günümüzde UCLG (United Cities and Local Governments) - MEWA (Middle East and West Asia Section) binası olarak kullanılan Talat Paşa Konağı'nın arasından geçilerek ulaşılan yapı; Turizm Şube Müdürlüğü'nün bahçesinde yer almakta, ayrıca yapının kuzeydoğusunda Yücel Kültür Vakfı (Abud Efendi Konağı), kuzeybatısında ise, İl Özel İdaresi binaları yer almaktadır (İl Özel İdaresi binalarının bazıları 2011 yılında yıkılmıştır). Yapının bulunduğu arsa, Yerebatan Sarnıcı'na bitişiktir.

Şekil 1. Taş Oda ve çevresi (A. Turan Sepetci, 2010)

Şekil 3. 1904 yılında hazırlanmış olan Goad Sigorta Haritası'nda yapının yeri

Şekil 2. Yapının güneydoğu cephesi

* Y. Konservatör-Restoratör MUSTAFA ERUŞ, İBB KUDEB Restorasyon ve Konservasyon Laboratuvarı, e-posta: mustafa.erus@ibb.gov.tr
Yrd.Doc.Dr. YONCA KÖSEBAY ERKAN, Kadir Has Üniversitesi, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Lisans Programı.

Bu makale, birinci yazar tarafından Kadir Has Üniversitesi, Kültür Varlıklarını Koruma Programı'nda tamamlanmış olan “Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi Konağı Taş Odası'nın Yapı Malzemeleri Ölçeğinde Korunma Sorunları ve Öneriler” adlı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

Bu çalışmada yapı, yapının tarihçesi ve mevcut durumu ele alınmış olup malzeme ve koruma sorunları ikinci bir çalışma konusu olarak tekrar ele alınacaktır.

Taş Oda Kavramı

Konutların içerisinde işlev ve kullanım amaçlarına göre boyutu, biçimi ve konumu farklılaşan odalar, yerel farklılıklar da göstererek yapım amaçlarına hizmet ederler. Bütün bu farkların ortaya çıkışının temel sebebi ise, zaman içerisinde ihtiyaçlarda, yerel kaynaklarda ve konut tipolojisinde görülen değişimlerdir. Konutların yapıldığı yer ve döneme göre, konutlara eklenilen bazı yapı biçimleri de karşımıza çıkmaktadır.

Özellikle 18. yüzyıla gelindiğinde ve 19. yüzyıl boyunca, saklama ihtiyacı İstanbul bölgesinde konak ve yalıların belirli bölgelerine eklenen yapılar ile giderilmeyle çalışılmış ve bu yapılar yapım

amaçlarının dışında farklı işlevlerle de kullanılmışlardır.

Taş oda kavramını Sedat Hakkı Eldem şöyle açıklamaktadır: “*Ahşap mimarinin çoğunlukta olduğu yerlerde özellikle konak ve saraylardaki depolama ve saklama ihtiyacını karşılamak üzere ancak her şeyden önce yangına karşı dayanmak üzere inşa edilmiş kârgir yapılar olup yangına karşı olduğu kadar her türlü tehlikeye karşı emniyet tedbiri niteliğindedir. Bu tedbir daha çok İstanbul’da kendini hissettirmiştir. Saklama ve depolama amacının dışında meşkhane ve işrethane olarak da isimlendirilen bu odalar gizli toplantılar ve eğlenme yerleri olarak da kullanılmışlardır.*” (1986, s.232).

Taş oda adını alan saklama mekânlarının daha çok İstanbul’da yoğunlaştığı görülmektedir. Saray ve ahşap konaklarla ilişkili olarak inşa edilen bu yapıların İstanbul’da yoğunlaşmasının sebebi ise Osmanlı coğrafyasında sosyal ve ekonomik tüm değişimlerin, öncelikli olarak başkent İstanbul’da gelişmesi olarak düşünülebilir (Dizdar ve Sönmez, 2006, s.130).

İstanbul’da sayıları oldukça azalan ve gerek işlev gerekse dönem özellikleri açısından kendine has bir takım özellikler barındıran taş odaların özgün nitelikleriyle korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için koruma çalışmaları önem taşımaktadır.

Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi Konağı Taş Odası’nın Tarihçesi

İ. Dizdar tarafından (2005, s.71-72) “bağımsız taş oda” olarak sınıflandırılmış olan yapı ve bağlı bulunduğu ana yapının inşa tarihi ve banisi hakkında kesin bir bilgi elde edilememiştir. Ancak söz konusu taş oda hakkında çeşitli kaynaklarda bazı bilgiler yer almaktadır:

S. Hakkı Eldem, taş odalar konusuna da değindiği eserinde, yapının Şehit Ali Paşa¹ konağına ait olabileceğinden bahsetmektedir (1986, s.254).

Taş odaların konu edildiği diğer bir çalışmada ise İ. Dizdar, yapının adını Eldem’in çalışmalarına bağlı kalarak Şehit Ali Paşa Konağı Taş Odası olarak belirtmiştir (2005, s.76).

B. Tanman ve A. Vefa Çobanoğlu da, Sultanahmet bölgesini inceledikleri eserlerinde Eldem ile aynı görüşü paylaşarak yapının Sadrazam Şehit Ali Paşa’ya ait sarayın taş odası olabileceğine değinmişlerdir (2010, s.35).

Eminönü bölgesini konu edinen

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi’nden elde edilen belgelere dayanılarak, yapının “Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi Konağı Taş Odası” olduğu sonucuna varılmıştır.

başka bir çalışmada; yapıya ait herhangi bir isimlendirme yapılmakla beraber, Alemdar Mustafa Paşa’nın yeniçeriler tarafından kuşatıldığı sırada kendisinin de içinde olduğu bu binayı havaya uçurduğu bilgisine yer verilmiştir (Ortaylı vd., 2008, s.238). Ancak kitabın yazarlarından E. Afyoncu ile yapılan görüşmede bu bilginin halk arasında yayılmış olan bir rivayetten öteye geçmediği bilgisi edinilmiştir.

Yapılan araştırmalarda Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının arşivlerinde yapıya ait

herhangi bir dosya bulunmaması da yapının tarihçesi açısından önemli bir bilgi eksikliği olarak görülmektedir. Daha önce belirtildiği gibi, taş oda 89 pafta, 54 ada, 2 parselde yer almaktadır. Bu parsel günümüzde Turizm Polisi tarafından kullanılan yapıyı da kapsadığı için söz konusu parsel ile ilgili Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi’nde birçok belge mevcuttur. Buna karşın özel olarak taş oda ile ilgili herhangi bir belge veya bilgi bulunmamakta; sadece 2 numaralı parselin, 1930 tarihli tapu kayıtlarına göre Hazine-i Maliye’ye ait olduğu, 1960 yılı itibarıyla de Dâhiliye Vekâleti’ne tahsis edildiği bilgisi yer almaktadır.

Ayrıca görsel belgelerde yapılan araştırmalarda, Alman Mavileri, Ayverdi Haritaları, diğer haritalar ve hava fotoğraflarından yeterince bilgi elde edilememiş; S. Nirven tarafından 1950’li yıllarda hazırlanan haritada ise, taş odanın bulunduğu alan, yanmış cami harabesi olarak gösterilmiştir [Pervititch

¹ Şehit Ali Paşa, 1713–1716 tarihleri arasında sadrazamlık yapmıştır. Silahatır ve damat unvanlarıyla da anılan Paşa’nın Sehzadebaşı’nda ve Üskübi mahallesinde konağı, Kuzguncuk’ta ise yalısı olduğu kaynaklarda yer almaktadır (Özcan, 2010, s. 433-434).

(Suat Nirven Haritaları Bölümü), 2001, s.308].

A. Muslubaş'ın "Sultanahmet Tarihi Alanı Araştırması" kitabının haritalar bölümünde, 1/1000 ölçekli haritada ise, taş oda Üskübîye Mescidi olarak gösterilmiştir (2007, 1/1000 ölçekli harita). Üskübîye Mescidi'nin taş odaya yakın konumunda bulunduğundan bu gösterimin bir karışıklık sonucu olduğu düşünülmektedir.

Şekil 4'te W. Müller-Wiener'in "İstanbul'un Tarihsel Topografyası" adlı eserinden alınan, ancak çekim tarihi bilinmeyen fotoğraf ile Şekil 5'te 2010 yılında benzer açıdan (Ayasofya'dan) çekilen fotoğraf; hem taş odanın çevresini, hem de şehir dokusundaki değişimi göstermesi açısından önemlidir.

Şekil 6'da yer alan ve 1933 yılı öncesinde çekilmiş olan fotoğrafta, taş odanın çatısının henüz varlığını koruduğu ve yapının çevresinde bazı ahşap konakların bulunduğu görülmektedir. Şekil 7'de ise 2011 yılında benzer açıdan çekilen fotoğrafta taş odanın çatısının çökmüş olduğu ve çevresinin geçirdiği değişim tespit edilmektedir.

Taş oda, İstanbul'un mimari mirasının en yoğun olduğu bölgede yer almasına rağmen, yapının tarihçesi hakkındaki bilgilerimizin oldukça sınırlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Milli Emlâk arşivlerinde yapıya ait dosyada, yapının 1980'li yıllara kadar konut olarak işgal edildiğine dair birçok belge bulunmasına rağmen, yapının adı ve niteliğine dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi'nde yapılan çalışmalarda ise, yapıya ait 1337 numaralı dosyada üç adet belge bulunmuş ve yapının isimlendirilmesi bu

Şekil 4.
Kaynak: W. Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, 2001, s.76

Şekil 5.
Taş Oda'nın güncel durumu
Fotoğraf:
F. Kocaisık
(2010)

belgelere dayanılarak yapılmıştır. Bulunan belgelerde, yapının 1943 yılına ait fotoğrafları (Şekil 8, 9) ve 1944 yılında düzenlenmiş olan evrakı yer almaktadır. Evrakta; yapının 18. yüzyılda inşa edildiği, kadim ve büyük konaklardan Şeyhülislam Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi'nin² konağına ait taş oda olduğu, 1944 yılı itibarıyla de mülkiyetinin Milli Emlâk'a geçtiği, yapının son asır kalfaları tarafından yapıldığı ve mevcut durumunun metruk olduğu bilgilerine ulaşılmıştır.

Ayrıca aynı belgede; yapının mevcut durumu değerlendirilirken tonozunun çökmüş olduğu, pencere ve parmaklıklarının da

döküldüğü belirtilmiş; yapının bu duruma gelme nedeni ise, geçirdiği yangınlar ve 1310 (Milâdi 1894) tarihli depreme bağlanmıştır.

1741, 1755, 1808 ve 1912 yıllarında çıkan ve Ayasofya ve çevresini etkileyen büyük yangınlar, bölgede önemli tahribatlara yol açmıştır. Bu yangınlar sırasında birçok ahşap konağın da yandığı bilinmektedir (Cezar, 1963, s.356-379). Bu yangınlarla birlikte taş odanın bağlı bulunduğu konağın yanmış ve taş odanın da zarar görmüş olması muhtemeldir.

Encümen Arşivi'nde yer alan diğer belgede ise, "Bu bina XVIII. asırda ahşap konak ve sarayların dâhilinde yangından eşyayı korumak

² Şeyhülislam Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi

1822 (1823)-1875 yılları arasında yaşamış olan Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi Osmanlı İmparatorluğu'nun yüz on ikinci şeyhülislamıdır (Altınsu, 1972, s. 204). İstanbul'da doğan Ahmet Muhtar Efendi'nin "Turşucu" lakabıyla anılmasının sebebi ise babası Ahmet Ağa'nın (Koçu ve Altınsu'ya göre İbrahim Ağa) Ayasofya'da turşucular kethüdası olmasındandır. Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi birçok görevde bulunduktan sonra, 6 Kasım 1872'de şeyhülislamlığa tayin edilmiş, 11 Haziran 1874 yılında Sultan Abdülaziz tarafından görevinden alınmıştır. 15 Ekim 1875 tarihinde ise Kızıltoprak'taki köşkünde öldüğü ve Karacaahmet mezarlığına defnedildiği kaynaklarda yer almaktadır (İpsirli, 1989, s. 106). Görevden alınma sebebi ise Pertev Nihal Valide Sultan'ın görevlendirdiği kahvecibaşını kovması ve Valide Sultan ile aralarının açılmasıdır. Ancak Meşihat Kayığı yerine, İdare-i Mahsusa'nın vapuruna binerek Boğaz'ın bir kıyısından diğer kıyısına geçmesi, makamının ağırlığını bilmeyip halk arasına karışması hoş karşılanmamış ve azledilmesi için bahane olmuştur (Koçu ve Akbay, 1958, s. 397).

Şekil 6. 1933 yılı öncesinde Taş Oda'nın durumu (Ousterhout, Başgelen, 2005, *Monuments of Unaging Intellect Historic Postcards of Byzantine İstanbul*, s. 46)

Şekil 7.
Taş oda
ve çevresi
(2011)

için yapılması mutâd olan kârgir dairelerden biridir. Bu bina tonozlu ve iki katlı olup arkasına mülâsık (bitişik) diğer kârgir binalar daha mevcut ise de bunlar kısım kısım ayrılmış, burası Sultan Abdülaziz devri ilmiye ricalinden olup İstanbul payesinden Mesned-i Meşihâte irtikâ eden (Şeyhülislamlığa yükselen) Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi merhumun konağı arkasında kalmıştır. Şimdi

Milli Emlâk uhdesinde bulunmakta-
dır. Binanın medhali (girişi) karakol
binasının bahçesindedir.” şeklinde
bir açıklama ile yapıya ait bilgiler
yer almaktadır.

Encümen arşivi belgelerinde
18. yüzyılda yapıldığı ve Şeyhülis-
lam Turşucuzade Ahmet Muhtar
Efendi'nin konağının arkasında yer
aldığı vurgulanan taş odanın, bu
konağa bağlı olduğu da belirtilme-

sine karşın, yapının banisi kesin
olarak bilinmemektedir.

Turşucuzade Ahmet Muhtar
Efendi'nin 19. yüzyılda yaşadığı
dikkate alınrsa, hakkında herhangi
bir bilgiye ulaşamadığımız konağın
ve bu çalışmanın konusunu oluşturan
taş odanın, Turşucuzade Ahmet
Muhtar Efendi'den önce inşa edilmiş
olabileceği ve sonradan el değiştirmiş
olması ihtimali dikkate alınmalıdır.

Sekil 8-9. Yapının 1943 yılına ait fotoğrafları (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi, Dosya No. 1337)

Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi Konağı Taş Odası'nın Mevcut Durumu

Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi Konağı Taş Odası, iki katlı kârgir bir yapıdır. Yapı zemin kat ve birinci katta büyük bir ana mekâna eklenen yan mekânlardan oluşmaktadır. Binanın örtüsü ana mekânda yıkılmış durumda olup yapı üzerindeki izlerden ve benzer örneklerden yola çıkarak üst örtünün aynalı tonoz olabileceği düşünülmektedir (Dizdar, 2005, s.78).

Yapının birinci katında güneydoğu cephesi yönünde altı adet pencere yer alırken, güneybatı cephesinde kepenkle kapatılmış bir pencere ve simetriğindeki kuzeydoğu cephesinde yine bir adet pencere yer almaktadır. Zemin katta ise, güneydoğu cephesi yönünde sekiz pencere bulunmaktadır. Pencere-lerin kemerleri, tek merkezli sivri kemer biçimindedir.

Yapının duvarları taş-tuğla dizileriyle, almaşık sistemle örülmüştür. Almaşık duvar örgü sistemi düzgün sıralar oluşturmamaktadır. Yapının farklı cephelerinde kısmen dökülmeden kalmış olan sıvalar ise, yapının son döneminde sıvalı bir dış cephesi olduğunu göstermektedir (Şekil 10).

Yapının zemin kat güneybatı duvarının, iç taraftan moloz

ve dolgu toprak ile dolmuş, dış taraftan ise İl Özel İdaresi binalarını çevreleyen duvarlarla bitişik konumda olması sebebiyle, zemin kat güneybatı duvarı hakkında tam olarak bilgi edinmek mümkün değildir. Moloz ve dolgu toprağın kaldırılarak yapıya bitişik duvarların açılmasından sonra, buraya ait detaylar hakkında bilgi edinmek mümkün olacaktır.

Gerek zemin katta, gerekse birinci katta yapılan araştırmalarda, yapının orijinal döşemelerine ait herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yapının döşemeleri zemin katta toprak ve moloz dolgular sebebiyle tespit edilememiştir. Birinci katta ise muhdes elemanlarla birlikte duvar ve zemin döşemesi de çimentolu malzemeler ile kaplanmış durumdadır.

Zemin kat giriş kotu, yapının içinin ve çevresinin dolgularla yükselmesi sonucu tam olarak tespit edilebilir durumda değildir. Zemin kat girişine dair kapı veya kapı ile ilintili bir eleman bulunmasına rağmen; kuzeybatı duvarında yer alan iki yanı nişli açıklık, ana girişin bu alandan yapıldığını düşündürmektedir (Z 02). Ancak dolgu seviyesi ve kuzeybatı duvarı-

na dışarıdan bitişik durumdaki bir başka yapının varlığı, yeteri kadar bilgi alınmasını engellemektedir (Şekil 11).

İ. Dizdar, yapmış olduğu restitüsyon çalışmasında, zemin katta yer alan Z 02 numaralı bu alanı “seki altı” olarak nitelendirmiş; sütunlu ve kemerli bir geçiş ögesi gösteren mekânı da, “seki üstü” ikinci bir mekân olarak belirtmiştir (2005, s.77).

Günümüzde yapının içerisinden birinci kata çıkan bir merdiven bulunmamasına karşın; yapının kuzeydoğu iç duvarında (Z03) merdiven izlerinin bulunması ve merdivenin çıktığı üst kat zemininin de metal kepenk ile kapatılmış olması, yapı içerisinden birinci kata erişimi sağlayan merdivenin yeri hakkında bilgi vermektedir.

Yapının birinci katına giriş, günümüzde muhdes elemanlar nedeniyle strüktürü tam olarak okunamayan bir merdivenle dışarıdan yan mekâna çıkılmak suretiyle, demir kapılı ve kemerli bir alandan sağlanmaktadır. Yapıya girildiğinde üst örtüsü çökmüş olan dikdörtgen bir mekân yer almaktadır.

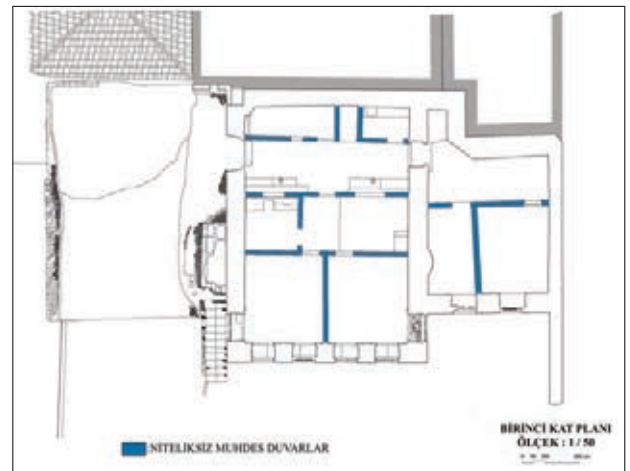
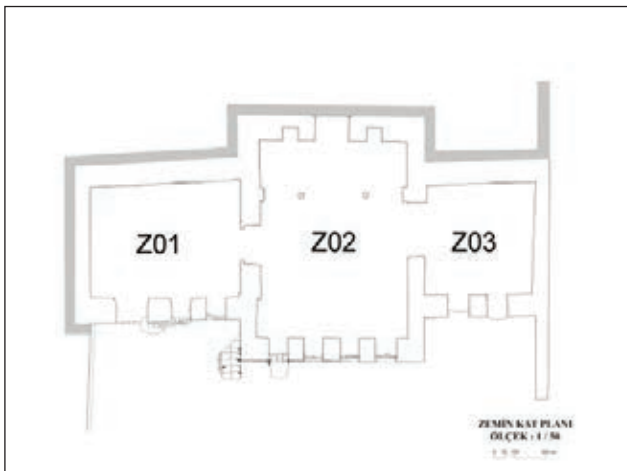
Ayrıca birinci katta, bu mekâna bitişik, tonoz örtülü ikinci bir mekân daha yer almaktadır. Her iki

Şekil 10. Yapının kuzeybatı cephesinde dökülmeden kalmış olan sivalar

Şekil 11. Yapının güneybatı cephesi ve kuzeybatı yönünde yer alan bitişik durumdaki yapılar

Şekil 12. Yapının zemin kat (solda) ve birinci kat (sağda) planları

mekânda da birçok muhdes duvar bulunmakla beraber, iki mekân arasındaki bölücü duvarda yer alan ocağın önü de muhdes eklerle sonradan kapatılmış durumdadır (Şekil 12). Bu nedenle; ocağın ateş sekisi, yaşmağı ve üzerinde bulunabilecek bezemeler hakkında bilgi edinmek mümkün olmamıştır.

Yapının birinci kat giriş kapısının hemen yanında iki mermer sütun ile ortadaki yanlara nazaran daha geniş olan, üç açıklıklı ve geleneksel konutlardaki direkliklerin benzeri olarak nitelendirilebilecek bölüm ile seki altı ve seki üstü alanlar birbirinden ayrılmaktadır (Şekil 13,14).

Yapının iç duvarları, hem aldığı hasarlar, hem de müdahale görmüş olmaları sebebiyle özgün durumlarından uzaklaşmışlardır. Özellikle yapının iç bezemelerine dair çok az bulgu vardır. Günümüze ulaşan bezemelerden bir kısmı birinci katta kemer içlerinde bulunmaktadır; geri kalanı, müdahale görmemiş kotlarda kalan sıva parçalarının kenarlarında kalan bordür izlerinden ibarettir (Şekil 15). Kalan süsleme öğelerinin çok az ve sadece belirli alanlarda bulunmaları, yapının iç süsleme programına dair genel bir bilgi edinmeyi mümkün kılmamaktadır (Şeki 16). Ancak, yapının sadece saklama amacıyla yapılmadığını, farklı işlevlere de hizmet ettiğini açıkça göstermektedir.

Şekil 13. Yapının zemin kat Z 02 kuzeybatı duvarında iki yanı nişli ve zemin kat girişi olup olmadığı araştırılması gereken alan ve iki mermer sütun ile oluşturulmuş üçlü açıklık

Şekil 14. Birinci kat girişinde yer alan mermer sütunlar, sekili mekân ve bu mekân içerisindeki muhdes duvarlar

Şekil 15. Birinci katta kısmen dökülmeden kalmış sıvaların üzerinde görülen bezemeler

Şekil 16. Yapının birinci kat pencerelerinde görülen iki farklı lokma parmaklık örneği

Sonuç

“Turşuczade Ahmet Muhtar Efendi Konağı Taş Odası” bulunduğu konum itibarıyla, İstanbul’un tarihi boyunca Bizans ve Osmanlı’dan kalan eşsiz mimari eserler ile yana bulunmaktadır. Yapının bu kadar özel bir bölgede yer alması ve bu bölge ile ilgili birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen yapıya dair belgelerin kısıtlı olması, edinilen bazı bilgilerin ise rivayetten öteye gitmemesi veya birbiriyle çelişmesi, bu yapı özelinde en şaşırtıcı tespittir.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi’nden elde edilen belgelere dayanılarak, yapının “Tur-

şuczade Ahmet Muhtar Efendi Konağı Taş Odası” olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı belgelerde yapının 18. yüzyılda inşa edildiğinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla 19. yüzyılda yaşamış olan Ahmet Muhtar Efendi’nin yapının banisi olmadığı, ancak yapıyı bir dönem kullanmış olduğu ve yapının el değiştirerek kendisine intikal etmiş olabileceği söylenebilir.

Yapının çevresindeki zemin kotunun yükselmiş olması sebebiyle zemin kat pencereleri dışarıdan toprağa kısmen gömülmüş durumdadır. Yapının kot seviyesinin öz-

gün haline gelebilmesi için yapılacak çalışmalar arkeolojik bir kazı ile birlikte yürütülmeli; yapının çevresi ve Yerebatan Sarnıcı ile ilişkisi aydınlatılmalı ve tarihi dokuya uygun peyzaj çalışmaları yapılmalıdır.

Yapım amacı ve yapıldığı dönemin kendine özgü detaylarını bünyesinde barındıran taş odanın; örtü sisteminin çökmüş olması, metruk halde bulunması ve dış etkilere açık olması sebebiyle daha fazla tahribata uğramadan korunmaya alınması ve restorasyonunun yapılması, bu yapı için en öncelikli girişim olacaktır.

REFERANSLAR

- 1- Altınsu, A., 1972, *Osmanlı Şeyhülislamı, Ayyıldız Matbaası, Ankara.*
- 2- Cezar, M., 1963, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, cilt 1, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını, İstanbul, s. 327-414.
- 3- Dagdelen, İ. (yay. haz.), 2007, *Charles Edouard Goad'ın İstanbul Sigorta Haritaları*, İBB Kütüphaneler ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.
- 4- Dizdar, S. İ., 2005, *Osmanlı Sivil Mimarlığında İstanbul'daki Taş Odalar ve Fener Evleri*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- 5- Dizdar, İ., Sönmez, N., 2006, "Osmanlı Sivil Mimarlığında İstanbul'daki Taş Odalar ve Fener Evleri", *Megaron - YTÜ Mimarlık Fakültesi e-dergisi*, cilt 1, sayı 2, s. 126-142, (http://www.megaron.yildiz.edu.tr/index_old.php).
- 6- Eldem, S. H., 1986, *Türk Evi Osmanlı Dönemi II, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul.*
- 7- Eruş, M., 2012, *Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendi Konağı Taş Odası'nın Yapı Malzemeleri Ölçeğinde Korunma Sorunları ve Öneriler*, Kadir Has Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- 8- İpşirli, M., 1989, "Ahmet Muhtar Efendi, Turşucuzade (1823-1875) Osmanlı Şeyhülislamı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, s. 106.
- 9- İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi, Dosya no. 1337.
- 10- Koçu, R. E., Akbay, M. A., 1958, "Ahmet Muhtar Efendi (Turşucuzade)", *İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul Ansiklopedisi Neşriyatı, İstanbul, s. 397.
- 11- Muslubas, A., 2007, *Sultanahmet Tarihi Alan Araştırması Çevre Düzenlemesi Öncesi İnceleme ve Metod Önerisi* (Haritalar Bölümü, 1/1000 ölçekli harita), Yay Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul.
- 12- Müller-Wiener, W., 2001, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, Yapı Kredi Yayınları, 1. baskı, İstanbul.
- 13- Ortaylı, İ., Engin, V., Afyoncu, E., 2008, *Payitaht-ı Zemin Eminönü: Bir Dünya Başkenti II*, Eminönü Belediyesi, İstanbul.
- 14- Ousterhout, R., Başgelen, N., 2005, *Monuments of Unaging Intellect Historic Postcards of Byzantine Istanbul*, 2. baskı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 46.
- 15- Özcan, A., 2010, "Şehid Ali Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, s. 433-454.
- 16- Pervititch, J., 2001, *Sigorta Haritalarında İstanbul* (Suat Nirven Haritaları Bölümü), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- 17- Tanman, M. B., Çobanoğlu, A. V., 2010, "Atmeydanı ve Çevresinde Osmanlı Mimarisi", *Hippodrom/ Atmeydanı İstanbul'un Tarih Sahnesi*, cilt II, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul, s. 32-70.

Ahşap Malzeme ve Tahribatsız Testlere Başladık

Ahşap yapıların yapısal sağlık durumları, özellikle restorasyon çalışmaları sırasında ihtiyaç duyulan ahşap malzeme durum tespitleri, yapıyı tahrip etmeden, yerinde, tahribatsız test yöntemleri ile yapılabilmektedir.

İBB Koruma Uygulama ve Denetim Müdürlüğü bünyesinde bulunan Restorasyon ve Konservasyon Laboratuvarı'nda çok çeşitli Tahribatsız Test Yöntemleri ile gerek binaların gerekse sanat eserlerinin yapısal sağlık durumları yerinde tespit edilerek, hızlı ve güvenilir sonuçlar elde edilebilmektedir. Malzemede meydana gelen tahribatın boyutu ve mukavemet durumu sayısal ve grafiksel olarak raporlandırılmakta, koruma ve onarım önerileri geliştirilmektedir.

Zeyrek Camii H ü n k â r Kasrı ve Mahfili

THE SULTAN'S LODGE OF ZEYREK CAMII ABSTRACT

Zeyrek Camii (Monastery Church of Christ Pantocrator), which is on UNESCO's World Heritage List as a part of Istanbul's Historic Areas, is an important monument that highlights the art and architecture of the Middle Byzantine Period in Istanbul. Zeyrek Camii consists of three interconnected churches which were established by John II Komnenos and Eirene in the first half of the twelfth century (1118-1136), as the core of the Pantocrator Monastery Complex and as an imperial mausoleum. The monument was converted into a mosque after the conquest of Istanbul, by Mehmed II, in the second half of the fifteenth century and has been in use as a mosque since.

In 1766, Istanbul was hit by a great earthquake. The structure must have suffered severely from this disaster and interventions were made. During these repairs which took place during the reign of Abdülhamit I (1774-1789), a Sultan's Lodge was added to the gallery of the South Church. Sultan's Lodge was reached by a ramp, which was on the western façade of the Zeyrek Camii. A wooden entrance hall was built adjacent to the south wall of the South Church.

Today the wooden entrance hall and the ramp on the western façade do not exist. Until recently, a house (without a legal construction licence), was occupied by the "müezzin" of the Zeyrek Camii, which still stands in the place of the wooden entrance hall. The müezzin-house occupies the southeast part of the South Church gallery as well. At the beginning of March 2012, the firm, which have been carrying out the restoration work at Zeyrek Camii, discharged the müezzin family out this illegal logement.

It is expected from the firm to prepare a convenient restoration project in order to end the inconvenient conditions, created by the illegal constructions and extensions and restore the remaining parts of the Sultan's Lodge of Zeyrek Camii, according to scientific methods and internationally accepted, current conservation principles. Zeyrek Camii and its Sultan's Lodge is a synthesis of Byzantine and Ottoman art and architecture. Hence, it is crucial to save this important monument for the next generations.

 MİNE ESMER

► Zeyrek Semtî

Zeyrek Semtî, İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, Tarihi Yarımada'nın dördüncü tepesinin eteklerinde yer alır. Semt, mimari dokusu, topografik özelliklere ve eğimin belirleyici etkilerine bağlı olarak oluşmuştur.

Zeyrek; Haliç'ten başlayarak yükselen yamaçta, Bizans Dönemi'nden bugüne kadar kademelendirilmiş çeşitli setler üzerine yerleşmiştir (Müller-Wiener/Cramer, 1992, s.9) (Şekil 1). Yollar eğim çizgilerine paralel veya setler arası bağlantıyı kuran dik yokuşlar biçimindedir (Karaman-Önal, 1992, s.1) (Şekil 1). Zeyrek bölgesinde ilk yerleşimin

tarihi ve gelişimi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bizans dönemindeki adı bilinmeyen (Eyice, 1995, s. 555) ve İstanbul'un Dünya Miras Listesi'ne alınmış dört tarihi alanından biri olan Zeyrek, kentin son 100-150 yılını yansıtan geleneksel ahşap evleri, yerleşim dokusu, Bizans ve Osmanlı dönemi anıtlarıyla öncelikle korunması gereken tarihi semtlerdendir.

* Y.Mimar (Restorasyon Uzmanı) MİNE ESMER, e-posta: mineesmer@yahoo.com

Bu makale, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Programında, Prof. Dr. Zeynep Ahunbay danışmanlığında tamamlanmış olan "Zeyrek Camii Hünkâr Kasrı ve Mahfili Restorasyonu" adlı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır. Belirtilenler dışındaki tüm çizim ve fotoğraflar Mine Esmer'e aittir.

I. Konstantin döneminde (324-337) kent surları içinde, “X. *regio*”da yer almaktadır (Şekil 2).

Bölge, I. Konstantin tarafından yaptırılan ve imparatorların defnedildiği yer olan Havariyun Kilisesi ve çevresinde inşa edilen büyüklü küçüklü manastırlarla, erken Bizans döneminde, kent içinde bir “dinsel alan” özelliği kazanmıştır (Eyice, a.e., s.555). Havariyun Kilisesi, XII. yüzyılın başlarından itibaren imparator mezarlığı olma işlevini, semtin merkezinde, Haliç’e ve kent dokusuna hâkim tepede, setler üzerine inşa edilen Pantokrator Manastırı Kilisesi’ne bırakmaya başlamıştır (Eyice, a.g.e.) (Şekil 1). Bu önemli özelliğinden dolayı Pantokrator Manastırı, Orta ve Geç Bizans dönemlerinde şehrin önemli noktalarından biri haline gelmiştir.

Şekil 1. A. Silhouette Zeyrek Camii (2007), B. Atatürk Bulvarı, Zeyrek ve kuzeybatısında Eski İmaret Camileri (2006)

Zeyrek Camii, Pantokrator Manastırı Kilisesi

Pantokrator Manastırı Kompleksi’nin merkez yapısı olan Zeyrek Camii, İmparatoriçe İrene tarafından 1118-1136 yılları arasında yaptırılmıştır (Gautier, 1974, s.5). Pantokrator Manastırının Güney Kilisesi, “Evrenin Hakimi” Pantokrator İsa’ya, Kuzey Kilise, “Şefkatli Meryem’e” (Theotokos Eleousa), ortada yer alan mezar şapeli “Başmelek Mikail’e” adanmıştır; kilise ve manastırın mimarının Nikeforos olduğu bilinmektedir (Müller-Wiener, 2007, s.209).

Zeyrek Camii, birbirleriyle içerdense bağlantılı üç kiliseden oluşmaktadır. Kiliseler arasındaki bağlantılar, ortak duvarlarındaki kemerli açıklıklarla sağlanmaktadır. Yapı, İstanbul’da Orta Bizans Dönemi’ne (IX-XIII. yüzyıllar arası) ışık tutan en önemli anıtlardan biridir. Üç kiliseden en iyi korunmuş olanı güneydedir. Döşemesindeki “opus sectile” bezemeler ve duvarlarındaki mermer kaplamalar büyük ölçüde korunmuştur. Osmanlı dönemin-

de, Güney Kilise içerisinde yer alan “ikonostasis” bozularak minber oluşturulmuştur. Mezar Şapeli olarak yapılan ortadaki kilisenin mermer döşemeleri ve duvar bezemeleri günümüze ulaşmamıştır. Üç nefli, haçvarî planlı Kuzey Kilise, etkileyici bir iç mekâna sahiptir. Kuzey cephesi pencerelerinden birinin içinde küçük bir alanda mozaik bezeme parçası günümüze kadar gelmiştir.

İstanbul’un fethinden hemen sonra ilk ihtiyaçları karşılamak üzere bazı manastırlardan faydalanma yoluna gidildiğinde, Pantokrator Manastırını, Fatih Sultan Mehmet tarafından önce medreseye çevrilmiş, vakfiyede “Zeyrek Medresesi demekle maruf camii” ifadesi kullanılmıştır (Mehmet II Vakfiyeleri, 1938, s.301). Manastırın medrese olarak kullanıldığı dönemde, kilisesi de dersane olarak kullanılmış olmalıdır. Zeyrek, adını II. Mehmed (Fatih) (1451-1481) tarafından kurulan bu medresenin başmüderrisi Molla Zeyrek’ten almış-

Şekil 3. Çukur Çeşme (Pantokrator Manastırı Ayazması, Tunay, İ.M.)

tır (Eyice, a.g.e.). Fatih Medreseleri yapılıncaya, Zeyrek Medresesi lağvedilmiş ve burası sadece cami olarak kullanılmıştır (Mehmet II Vakfiyeleri, a.g.e.). Avlusundaki meşhur Çukur Çeşme (Şekil 3), Kırk Çeşmelerdendir (Ayvansarayî, 1987, s.118). Pantokrator Manastırının da ayazması olduğu düşünülen çeşmenin üzerinde bulunan Saliha Sultan Sıbyan Mektebi, 1997’de “Türk Eğitim Gönüllüleri Vakfı Zeyrek Öğrenim Birimi” olarak kullanılmak üzere yeniden yapılmıştır (Özdemir, 2007, s.59).

Zeyrek Camii'nin içinde XV. yüzyıl sonlarında kurulan tekke, Fatih ile birlikte İstanbul'a gelen sufilerden olan Akşemseddin'in Zeyrek Medresesi'nde kısa bir süre ders vermesi nedeniyle "Akşemseddin Tekkesi" adını almıştır. Devrân-ı Mukabele gününün cuma olduğu öğrenilen Akşemseddin (Zeyrek) Tekkesi varlığını, medresenin Fatih'e taşınmasından sonra, 1925 yılında tekkelerin kapatılmasına

kadar sürdürmüştür (Koçu, 1966, s.4484).

Yapının, 1756'da bölgede geniş ölçüde tahribat yapan Cibali yangınının ve 1766'daki büyük depremin (Pamukciyan, s.12-16) ardından, XVIII. yüzyılın sonuna doğru kapsamlı bir onarım geçirdiği ve hünkâr mahfilinin I. Abdülhamit (1774-1789) tarafından bu onarım esnasında ekletildiği düşünülmektedir (Ahunbay, 1998, s.8).

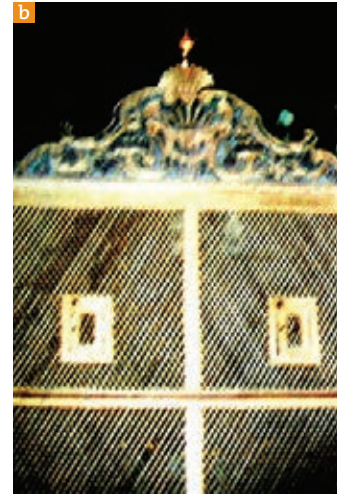

Şekil 2. Bizans Dönemi'nde İstanbul (Millingen,1899)

Mahfil, Kökeni ve Gelişimi

Cami içinde önemli kişiler için özel olarak ve onların güvenliğini sağlayacak şekilde düzenlenmiş bir yere duyulan ihtiyaç, yeni bir elemanı gerekli kılmıştır. Bu amaçla ortaya çıkan maksure, genel kullanım alanından parmaklık veya kafesle ayrılmış, zeminden hafifçe yüksek, halife ya da hükümdara ait kesime verilen addır (Kuban, 1974, s.8). Başlangıçta maksure, sadece koruyucu ahşap perdelerle çevrili, yükseltilmiş bir platformdan ibaretti. Yerden bir basamakla yükseltilen bu kısım, zamanla sütunlar üzerinde taşınmak suretiyle 1-3m kadar yükseltilerek mahfile dönüşmüştür. Osmanlı camilerinde görülen hünkâr mahfilinin temelini maksure oluşturur (Kuban, a.g.e., s.8). Zamanla, Osmanlı camilerinde galerinin bir kısmı hünkâr mahfili haline getirilerek, hünkâr ve maiyeti için mekânlar oluşturulmuştur (Tanman, 1995, s.104). Hünkâr mahfilinin cami içinden görünmesi kafeslerle önlenmiş ve girişi ayrı tutulmuştur. Böylece hem hünkârın güvenliği sağlanmış; hem de hünkâr ve maiyeti için uygun bir görkeme sahip, mimari olarak özelleştirilebilecek bir alan yaratılmıştır (Tanman, a.g.e.). Osmanlı cami mimarisinde hünkâr mahfili, cami iç mekânlarında vurgulanan bir eleman olmuştur (Kuran, 1992, s.251).

Osmanlı klasik üslubu, Yeni Cami ile XVII. yüzyıl sonuna kadar devam etmiş, XVIII.yüzyılda Avrupa

Şekil 4. A. Hekimoğlu Ali Paşa, B. Nuruosmaniye, C.Gül, D. Lâleli camilerinin hünkâr mahfili cumbaları (2003)

ile gelişen ilişkiler sonucu, Batı'daki sanat akımları Osmanlı sanatı ve mimarisine etki etmekte gecikmemiştir. III. Ahmet (1703-1730) zamanında başlayan Lale Devri sanatı, Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Paris seyahati ile daha yakından tanınan Fransız Barok ve Rokoko etkisi, ve XIX. yüzyıl sonlarına kadar Ampir üslubu ile geniş ölçüde yaygınlık kazanmıştır (Diez-

Aslanapa, s.189). Değişen bu sanat havası içinde, camilerin içerisindeki hünkâr mahfilleri en elverişli uygulama alanı olarak yer almıştır. Ayasofya, Hekimoğlu Ali Paşa, Mahmut Paşa camilerindeki hünkâr mahfilleri bunun güzel örnekleridir (Sudalı, 1957 s.42) (Şekil 4).

Erken İstanbul camilerinde bir galeriden ibaret olan hünkâr mahfili, XVII. yüzyılda caminin güneybatı

Şekil 5. A. Eyüp Sultan, B. Üsküdar Atik Valide hünkâr kasırları (2003)

köşesine yerleştirilen ek yapılara dönüşmüş; XVIII. yüzyılın sonuna doğru işlevsel ve biçimsel yeni gereksinimler sonucu değişik bir düzenleme ile ele alınmıştır (Arel, 1975, s.98). Bu dönemde hünkâr mahfilleri, giriş cephelerinde bir tür köşkle tamamlanmış; hünkâr köşkerleri, saray duvarları dışında sürdürülen bir yaşamın durak yeri haline gelmiştir (Arel, a.g.e., s.77).

Sultanahmet ve Yeni Cami ile başlayan, cami kitlesi dışındaki hünkâra ait kasırlar, Üsküdar Yeni Valide (1710), Nuruosmaniye (1755), Laleli (1763), Fatih (1771), Eyüp Sultan (1800) camilerinde

devam etmiş; XIX. yüzyılda, Nusretiye (1826), Ortaköy Valide (1853), Aksaray Valide (1871), Yıldız Hamidiye (1885) camilerinde hünkâr daireleri halini almış ve cami mekânına bir loca ile açılmıştır. Bu salonlarda toplantılar ve yabancı elçilerle görüşmeler dahi yapılmaya başlanmış; artık hünkâr mahfili, hünkâr dairesinin bir locası haline gelmiştir (Sudalı, a.g.e., s.45).

Hünkâr mahfilleri, dönemlerinin süsleme anlayışını günümüze taşımaları bakımından da önem taşır. Hava koşullarından daha az etkilendiklerinden, kalem işleri, tavan tezyinatı, çini ve mermer işçiliği gibi

bezeme öğeleri zamanımıza kadar ulaşmıştır (Şekil 4). On sekizinci yüzyıl ve sonrasına tarihlenen hünkâr mahfillerinde tespit edilen ortak hacimler: hünkâr için bir dinlenme-oturma odası, bu odanın içinden geçilen veya yakınlarında bulunan bir abdesthane ve cami içine bakan bir loca veya cumba olarak sıralanabilir (Şekil 4).

Yapıldığı döneme göre ve caminin mimarisine göre değişmekle birlikte, hünkâr mahfilinin girişi, caminin dışında yer alan hünkâr kasrı veya dairesinden sağlanmaktadır (Şekil 5). Nadiren, cami içinden hünkâr mahfiline ulaşıldığı da görülmektedir.

Zeyrek Camii Hünkâr Kasrı ve Mahfili

Tanımı

Zeyrek Camii hünkâr mahfili, Güney Kilise galerisi içinde oluşturulmuştur. Güney Kilise galerisi içindeki mahfile, caminin batı cephesinde başlayan ve güney cephesinde dört adet beşik tonoz üzerinde yükselmeye devam eden bir rampa ile ulaşılıyordu (Şekil 7 A, 8 A). Mahfile aynı tarihte veya biraz daha geç bir dönemde, rampanın güney cephesine bitişik bölümünün üzeri kapatılarak, ahşap bir Hünkâr Kasrı oluşturulmuştu (Şekil 7 B, 8 C).

Mahfil, planda, Güney Kilise narteksi üzerinde yer almaktadır (Şekil 6 C, D). Galerinin narteks kubbesiyle örtülü bölümü ve güneyindeki iki birim, galerinin kuzey yarısından bir duvar ile ayrılmıştır (Şekil 6 A). Bizans döneminde, Güney Kilise'nin batısına eklenen dış narteks dolayısıyla batı cephesinden

gelen ışığı alamayan narteks, galeri katı üzerinde yükseltile bol pencere-
reli bir kubbe ile aydınlatılmıştı.

Hünkâr mahfilinin yapımı sırasında, galerinin orta eksenindeki bölümüne eklenen ahşap döşeme doğuya doğru uzatılarak, caminin iç mekânına ahşap bir cumbayla katılmıştır (Şekil 6 C, 10). Bu değişim narteks kubbesinin giriş mekânına sağladığı ışığı kesen önemli bir müdahaledir.

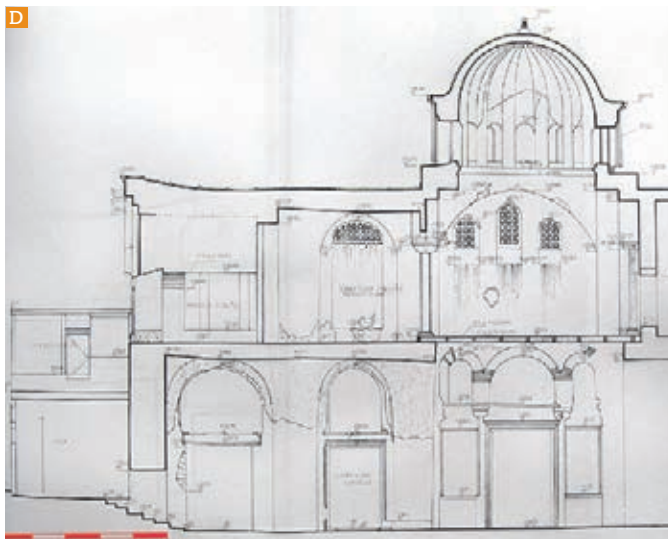
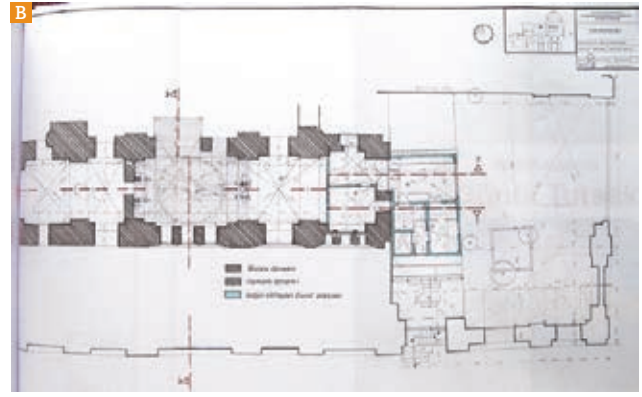
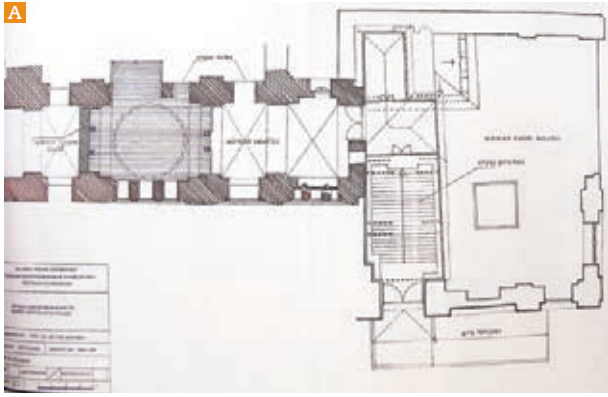
Zeyrek Camii Hünkâr Kasrı, özellikle dış cephe özellikleri ile Üsküdar Valide Sultan Camii (1708-1710), cumbasının üslubu ve yerleştiriliş biçimiyle de Fethiye Camii hünkâr kasırları ve mahfilleri ile benzerlik göstermektedir (Şekil 5, 9). Nuruosmaniye ve Gül Camii hünkâr mahfillerinin cumbalarının ahşap kafesleri de sadelik açısından Zeyrek Camii'nin kafeslerini andırmaktadır (Şekil 4). Eyüp Sultan

Camii hünkâr mahfilinin rampasındaki eğime paralel pencereler, Zeyrek Camii Hünkâr Kasrı'nın eski fotoğraflarında görülebilen pencerelere biçimsel olarak yakındır (Şekil 5 A).

Bezeme Özellikleri

Zeyrek Camii hünkâr mahfili bezemesinden günümüze, Osmanlı Baroku özellikleri taşıyan ahşap cumbaya ait öğeler, narteks kubbesinin 4 pandantifi üzerindeki "Allah", "Hz. Muhammed", "Hz. Ebubekir" ve "Hz. Ömer" yazılı madalyonlar, narteks kubbesi etegindeki silme ile kubbe pencereleri üzerinde ve ortasında yer alan bitkisel motifler ulaşmıştır (Şekil 10 B, 13 A). Mahfilin cumbasının pencerelerindeki ahşap kafesler yok olmuştur. Yalnız resimleri kalan kafeslerin üzerindeki taç kısımlar, ahşap oymadır (Şekil 10 C). Cumbanın Zeyrek

Şekil 6. Zeyrek Camii, hünkâr mahfili rölövesi (2003),
A. plan, restitüsyon,
B. plan, rölöve,
C. doğu-batı doğrultulu kuzeye bakan kesit (3-3),
D. kuzey-güney doğrultulu batıya bakan kesit (1-1)

Camii'nin ana mekânına bakan alınlığındaki, siyah boya ile yapılmış bitkisel motifli süsleme dikkat çekicidir (Şekil 10 B).

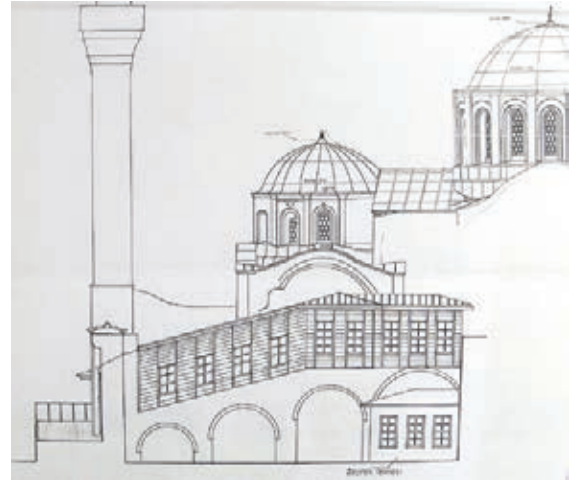
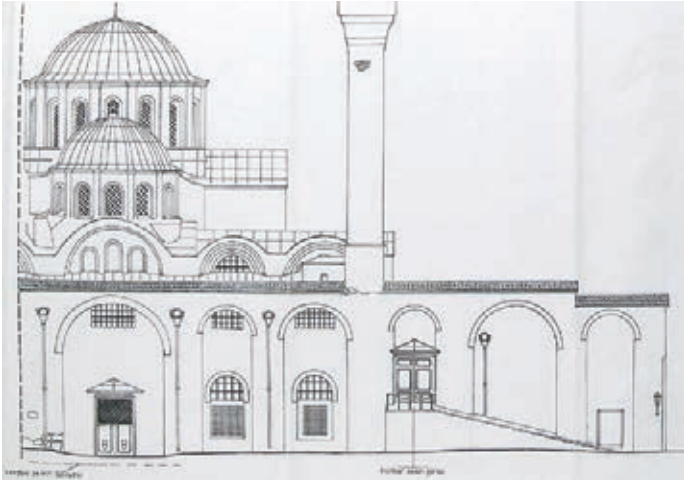
Ahşap hünkâr kasrının üzerine oturduğu 4 beşik tonozun, çivitle boyalı olduğu kalan izlerden anlaşılmaktadır (Şekil 11 A, B). Ancak dış hava şartlarının ve bakımsızlığın etkisiyle, bu badanadan geriye pek fazla iz kalmamıştır.

Tez çalışmasını, komşu evde tamamlayan Mimar Nurbanu Tosun (Tosun, 1999, s.19), tonozların içinden sıva numunesi olarak incelemiştir. Bu inceleme sonucu, XIX. yüzyıla ait olduğu düşünülen kırıktan kireç harcı üzerine sırasıyla, beyaz üzeri limon küfü yeşil bordürlü, sarı, kobalt mavisi, leylak rengi badana sürüldüğü tespit edilmiştir (Şekil 11 A).

İşlev Değişikliği-Uygun Olmayan Kullanımlar

Zeyrek Camii Hünkâr Kasrı'nın caminin imamı tarafından konut olarak kullanılmaya başlaması sonucu önemli değişiklik ve hasarlar meydana gelmiştir. Ahşap Hünkâr Kasrı ve batı cephesinde yer alan rampa günümüze ulaşamamış; ahşap hünkâr kasrı, konut olarak kullanılan derme çatma bir yapıya dönüşmüştür (Şekil 8 B, D).

Hünkâr kasrı giriş rampasının üzerine oturduğu Osmanlı dönemine ait dört beşik tonozdan, batı-doğu doğrultusundaki üçüncü tonozun içine Zeyrek Camii helası yerleştirilmiştir (Şekil 14). Batıdan ilk tonoz üzerinde, rampadan ulaşılabilen, Bizans Dönemi fresk kalıntısı, doğa

Şekil 7. Zeyrek Camii görünüşleri, A. Batı cephesi XX.yy başı restitüsyonu, B. Hünkâr Kasrı güney cephesi, XX. yüzyıl başı restitüsyonu

Şekil 8. Zeyrek Camii, hünkâr kasrı, A. Mathews, 1925, s.78, B. Batı cephesi girişi (2003), C. Ebersolt (1913), D. Güney cephe (2003)

şartlarının ve müezzin konutunda ikamet edenlerin etkilerine açıktır (Şekil 12 B). Hünkâr mahfili de harap durumdadır; galerinin en güney bölümü, müezzin konutuna katılmıştır (Şekil 6 B). Müezzin konutu helası, Güney Kilise galerisinin en güney bölümünün doğu

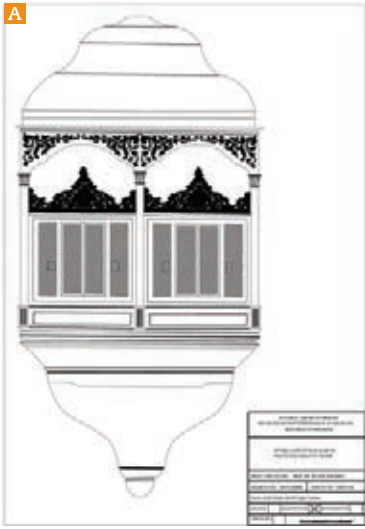
cephesinde, pencere kemiği içine yerleştirilmiştir (Şekil 12 A).

Malzeme Bozulmaları ve Strüktürel Problemler

XX. yüzyılın son çeyreğinde oldukça ihmal edilmiş olan Zeyrek Camii, bu ihmalin sonucunda önemli ölçü-

de hasar görmüştür. Yapı, çatının akmasından ötürü önemli ölçüde su almıştır. Rutubetin duvarlara işlemesi sonucu, strüktürde ve ince yapıda hasarlar oluşmuştur (Şekil 13).

Tuğla ve taş malzemelerdeki bozulmalar, taşıyıcılığın zayıflamasına yol açmaktadır. Narteks kubbesinde

Şekil 9. A. Zeyrek Camii (restitüsyon çizimi, Esmer), B. Fethiye Camii hünkâr mahfili cumbaları (Millingen,1912).

Şekil 10. Zeyrek Camii, hünkâr mahfili cumbası A. Ousterhout-Basgelen, s.137, B,C. Esmer, 2003

bir iki tanesi yapısal olan irili ufaklı pek çok çatlak mevcuttur. Narteks kubbesinin altındaki bölümün ahşap döşemesi çürümüşdür ve yenilenmesi gerekmektedir. Hünkâr mahfili cumbasının pencerelerindeki ahşap kafesler ise yok olmuştur (Şekil 10).

Duvarlarda çiçeklenme, sıva dökülmesi ve kabarma; tuğla, taş malzemelerde ve harçlarda ise erime görülmektedir. Mermer malzemeler de bu nem etkisi sonucu parlaklıklarını kaybedip, matlaşmıştır (Şekil 13).

Hünkâr mahfilinin, son dönem Osmanlı bezemesi olan siyah boya ile yapılmış bitkisel motifleri yer yer silinmiştir. Hünkâr Kasrı'nın üzerine oturduğu dört beşik tonoz üzerindeki badana-boya ise neredeyse fark edilemeyecek kadar bozulmuştur; sıva üzerinde de dış hava şartlarına açık olduğu için kabuklanma görülmektedir (2012'de yapılan gözlem sonucu civitle yapılmış badana izlerinin tamamen yok olduğu tespit edilmiştir) (Şekil 11 B). Yapı, uzun yıllar süren ihmal ve 1997'de başlayan çatı restorasyonuna kadar (Ahunbay, 2011, s.40) kırık pencerelerden giren kuşlar, rüzgâr, yağmur, toz gibi etkenlerle oldukça kirlenmiştir.

Şekil 11. Zeyrek Camii, hünkâr kasrının altyapısını oluşturan tonozlar, A. doğudan birinci tonoz içinde civit kalıntısı (2003), B. Aynı tonoz (2012), C. Batıdan birinci tonoz ve üzerindeki uygunsuz ekler (2012)

Şekil 12. Zeyrek Camii, A. Güney kilise galerisi, en güney bölüm doğu cephesi içine yerleştirilen müezzin evi helâsı (2003), B. Güney kilise, Bizans Dönemi fresk kalıntısı (2003)

Şekil 13. Zeyrek Camii, güney kilise galerisi, hünkâr mahfili, kubbeli bölüm A. batı duvarı, B. kuzey duvarı (2003)

DILRUBA KOCASIK, IHSAN ILZE, 2012

Şekil 14. Zeyrek Camii, Hünkâr Kasrı yerinde bulunan derme çatma konut (2012).

Değerlendirme

Yapıldıkları devrin tüm ihtişamını yansıtacak şekilde inşa edilmiş olan hünkâr mahfili ve kasırlarının çoğu, günümüzde terk edilmiş, uygun-suz bir işlev verilmiş ya da Zeyrek Camii Hünkâr Kasrı'nda olduğu gibi bir kısmı yok olmuştur. Osmanlı cami mimarisinin önemli bir parçası olan bu eserler, gereğince korunmalıdır. Bu önemli eserlerin, koruma bilinci olmayan kişilerce kullanılması, onarılması, değışti-

rilmesi, ara kapılar ve bölmelerle mekân bütünlüklerinin bozulması kabul edilemez (Şekil 14).

Zeyrek Camii Hünkâr Kasrı ve (kısmen) Mahfili, yakın zamana kadar işgal altındaydı; şu anda yapılan onarımı yürüten firma, 2012 Mart'ında burada yaşayan aileyi tahliye etmiştir.¹ İşgalden kurtarılan yapının, hazırlanacak bilimsel bir projeye günümüze ulaşabilen kısımlarının onarılarak korunması,

rampasındaki beşik tonozlardan üçüncüsünün içine yerleştirilen helanın kaldırılması gereklidir. Onarılan kısımların tekrar işgal edilmemesi için Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, yapının dini ve tarihi kimliğiyle uyumlu, "sergi salonu/kitaplık/müze" gibi bir işlev verilebilir. Şu an devam eden onarımla, bu kısımların koruma ilke ve değerlerine uygun bir şekilde değerlendirilmesi ümit edilmektedir.

¹ 12.04.2012 tarihinde, onarımı yürüten firmanın şantiye sefi, Y. Mimar Nuran Nar'dan alınan bilgi.

REFERANSLAR

- 1- Ahunbay, M. ve Z., Ousterhout, R., 2000, "Study and Restoration of Zeyrek Camii in Istanbul : First report, 1997-98", *Dumbarton Oaks Papers*, no.54, s.265-270.
- 2- Ahunbay, M. ve Z., 2011, "Zeyrek Camii'nde Restorasyon Çalışmaları (1997-98, 2000-05)", *KUDEB, Kargir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri II*, s.33-53.
- 3- Ahunbay, Z., 1998, *Cultural Heritage of Istanbul, Pilot Restoration Projects*, Turkish National Commission for UNESCO, Ankara, s.5-14.
- 4- Arel, A., 1975, *18. yy. Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İTÜ Mimarlık Fak. yay.
- 5- Ayvansaraylı, H., E., 2001, *Hadikatü'l Cevâmi (İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar)*, İşaret Yay., Ankara.
- 6- Ayverdi, E.H., Barkan, Ö. L., 1970, *1456 (953) Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, Baha Matbaası, İstanbul.
- 7- Diez, E. Aslanapa, O., *Türk Sanatı*, s.189.
- 8- Ebersolt, J., 1979, *Les Eglises de Constantinople*, The Dorian Press, London.

- 9- Eyice, S., 1995, "Zeyrek Kilise Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.7, İstanbul, s. 555.
- 10- Gautier, P., 1974, "Le Typikon du Christ Saviour Pantokrator", *REB*, 32, s. 5-143.
- 11- Karaman, A. Önal, Ş., 1992, *Zeyrek Bölgesi Kentsel Tasarım Projesi*.
- 12- Karaman, A. Önal, Ş., 1994, "Zeyrek", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.7, İstanbul, s.553.
- 13- Koçu, R.E., 1966, "Dergah", *İstanbul Ansiklopedisi*, c.8, İstanbul, s. 4484.
- 14- Kuban, D., 1974, *Muslim Religious Architecture, The Mosque and its Early Development*, Leiden, Brill, s.8.
- 15- Kuban, D., 1995, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.285-295.
- 16- Kuran, A., 1992, "Ottoman Imperial Mosques", *Islamic Art*, IV, New York, s. 231-300.
- 17- Mathews, T, 1976, *The Byzantine Churches of Istanbul, A Photographic Survey*, The Pennsylvania Uni. Press, USA.
- 18- *Mehmet II Vakfiyeleri*, 1938, Vakıflar Umum Müdürlüğü Nesriyatı, Türk Vakfiyeleri, No.1, Ankara, s.301-302.
- 19- Millingen, A. V., 1899, *Byzantine Constantinople, The Walls of the City, Adjoining Historical Sites*, London.
- 20- Millingen, A.V., 1912, *Byzantine Churches in Constantinople, Their History, Architecture*, London.
- 21- Müller-Wiener, W., Cramer, J., 1982, *İstanbul- Zeyrek Studien zur Erhaltung eines Traditionellen Wohngebietes*, Deutsches Orient Institut, Hamburg.
- 22- Müller-Wiener, W., 2007, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, YKY, İstanbul.
- 23- Ousterhout, R. Başgelen, N., *Monuments of Unaging Intellect: Historic Postcards of Byzantine Istanbul*, Illinois Byzantine Studies V.
- 24- Özdemir, H., 2007, *Tarihi Çevrelerde Kentsel Peyzaj Tasarım İlkelerinin Belirlenmesi, İstanbul-Zeyrek Örneği'nde Bir İrdeleme*, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak.
- 25- Pamukciyan, K., "1766 Büyük İstanbul Zلزlesi", *İstanbul Yazıları: Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar I*, Aras Yay., İstanbul, s.12-16.
- 26- Sudalı, M., 1957, *Hünkâr Mahfilleri*, İstanbul, s.42.
- 27- Tanman, B., 1990, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, İÜ SBE, Doktora Tezi, s.56.
- 28- Tanman, B., 1995, "Hünkâr Kasırları", "Hünkâr Mahfilleri", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, IV, İstanbul, s.100-102,104-105.
- 29- Tosun, N., 1999, *Zeyrek İbadethane Sokak 33 no.'lu Evin Restorasyonu*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

VISUAL ANALYSIS ON THE RECTIFIED IMAGE MOSAIC: CASE STUDY - IZMIR, NECATIBEY BOULEVARD'S EASTERN FAÇADE ABSTRACT

Recently, many municipalities of historic cities in Turkey are working to preserve and revitalize their downtowns as they are significant touristic magnets. The city of Izmir also provides many attractions for both the citizens and the locals within its historical city center. Documenting the historical buildings in these areas is a prerequisite for taking the preservation decisions. In this study, we focus on the historic street façades in the city center prior to conservation decisions of street rehabilitation projects and we selected Necatibey Boulevard in Izmir in Turkey, which is situated in the urban retail core of the city, as the case study. We are all aware of the fact that façade intervention decisions taken independent from the building itself are inappropriate. In addition, ICOMOS underlines the importance of evaluating the historic buildings not only with their own style, scale and ornamentation, but also within their environmental context. It also emphasizes the importance of historical research in the conservation planning of a historic city. In other words, deciphering the timeline of a historical area has a priority in taking conservation decisions. In this frame, we proposed a methodological way of producing rectified image mosaic of a historic streetscape for visual analysis and deciphering its timeline in the context of close range digital photogrammetry. Amount of control points, light conditions of the photographs, planes at different depths, curvilinear surfaces and hidden areas are the critical points to be considered while producing rectified image mosaic of a historic streetscape with conservation aim. After the production of the rectified image mosaic, one should use mapping technique for visual analysis as rectified image mosaic is a sufficient underlay for it. Then, he/she should produce the historical timeline of the streetscape within the light of archive and historical research. The result descriptions give way for the better perception of architectural details, colors, textures and changes in time to the architectural restorers. Moreover, the production of digital image mosaics of the historic street façades are also important inputs for street rehabilitation projects, research studies on urban history and virtual environments in the context of cultural tourism.

Koruma Amaçlı Analiz ve Değerlendirmelerin Gösterimine Yönelik Bir Yöntem: İzmir, Necatibey Bulvarı Doğu Cephesi Örneği

GAMZE SAYGI,
MİNE HAMAMCIOĞLU TURAN

► Giriş

Ülkemizdeki tarihi kentlerin belediyeleri, kent merkezlerini turistik ticaret için potansiyel çekim alanı olarak değerlendirmekte ve bu doğrultuda koruma ve yeniden canlandırma çalışmaları gerçekleştirmektedirler (Orbaşlı, 2000). Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Bakırcılar Çarşısı Sokak Sağlıklaştırma Projesi ve Uygulaması (2006); Kuşadası Belediyesi, Kaleiçi Mevkii ve Barbaros Hayrettin Paşa Bul-

varı Sokak Sağlıklaştırma Projesi (2008) gibi Tarihi Kentler Birliği tarafından ödül alan çalışmalar, bu uygulamalara örnek olarak gösterilebilir (Tarihi Kentler Birliği, 2011). Doğu Akdeniz'de bir liman kenti olarak önemini yüzyıllarca korumuş olan İzmir'de de (Baykara, s.40-45), tarihi kent merkezi kimliği ön plana çıkmaktadır. İzmir kent merkezinde, hem kentliler hem de turistler için çekiciliği olan çok sayıda tarihi alan yer almaktadır. Bu alanların belgelenmesi, koruma kararlarının alınması için gerekli ön koşullardan biridir. Bunun yanı sıra

Washington Tüzüğü'nde; kentsel koruma çalışmaları kapsamında, kent tarihinin araştırılmasının (ICOMOS, 1987, madde 11) ve mevcut durumunun tamamen belgelenmesinin (ICOMOS, 1987, madde 5) gerekliliği vurgulanmaktadır. Aynı zamanda da, tarihi kentleri oluşturan yapıların; ölçek, boyut, üslup, yapım, malzeme, renk, süsleme özellikleri ve çevre ilişkileri açılarından değerlendirilmesinin önemine dikkat çekilmektedir (ICOMOS, 1987, madde 2).

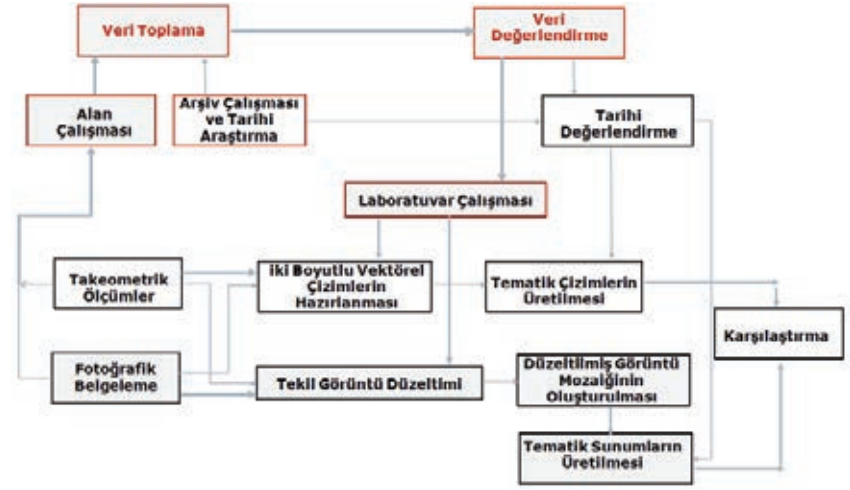
Bu araştırma, tarihi bir cadde- nin geçirdiği sürecin kavranması ve

* Araş.Gör. GAMZE SAYGI, Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı, Tınaztepe Kampüsü, Doğu Caddesi No:209, 35160 Buca, İzmir, e-posta: gamze.saygi@deu.edu.tr

Yrd.Doc.Dr. MİNE HAMAMCIOĞLU TURAN, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi, Mimari Restorasyon Bölümü, 35430 Urla, İzmir, e-posta: mineturan@iyte.edu.tr

koruma kararlarının alınması için gerekli olan analizleri görselleştirme için kullanılacak bir yöntemi ortaya koymaktadır. Koruma planı kapsamında; sokak cephelerine yönelik karar alma sürecini destekleyecek belgeleme ilkeleri, yakın erimli dijital fotogrametrisinin tekil görüntü düzeltimi (*single image rectification*) seçeneği çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, düzeltilmiş görüntü mozaikleri (*rectified image mosaic*) oluşturulmasına ve bunların işlenmesine yönelik bir yöntem ortaya konulmuştur. Söz konusu düzeltilmiş görüntü mozaikleri, çok sayıda düzeltilmiş tekil görüntü (*rectified image*) ile oluşturulmaktadır. Farklı derinliklere ait düzlemlerin ayrı görüntüleri olarak düzeltilmesi esastır. İşlem; tek bir düzleme ait farklı düzeltilmiş görüntülerin, ortak kontrol noktaları aracılığıyla bir araya getirilmesi ile tamamlanmaktadır. Düzeltilmiş görüntü mozağının işlenmesi ile tematik gösterimler (*thematic representation*) üretilmiştir. Düzeltilmiş görüntü mozağının üzerine görsel analizlerin işlenmesinde, haritalama tekniğinden (Fitzner vd., 1992) yararlanılmış; ayrıca tekniğin, düzeltilmiş görüntü mozağının üzerine analitik bilginin işlenmesindeki uygunluğu da sınanmıştır (Şekil 1).

Çalışma kapsamında, belgeleme, analiz ve değerlendirme tekniklerine ilişkin yeni yöntemlerin sınanıldığı geçmiş çalışmalar da değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, aynı konudaki mevcut yayınlarda (Oreni vd., 2007; Külür vd., 2003; Erdem vd., 2003; Nayci vd., 2003), çalışma ölçeğinin 1/500 ve 1/1000

Şekil 1. Çalışmanın akış şeması

olduğu ve kentsel ölçekle sınırlı kaldığı; mimari koruma çerçevesinde bir yaklaşımın ele alınmadığı tespit edilmiştir. Önerilen yöntem; kentsel koruma planları kapsamında, cephe sağlıklılaştırma müdahalelerine yönelik olarak hazırlanan belgeleme ve analizlerde yararlanılabilecek bir görselleştirme tekniğini tartışmayı hedeflemekte olup çalışmada uygulamaya yönelik koruma kararları ortaya konulmuştur. Bu tür uygulama kararlarında, binaların sadece dış görünüşleri ile değil, tüm öğeleriyle bir bütün olarak değerlendirilmesinin gereği kesindir. Koruma uygulamaları kapsamında iç mekândan bağımsız gerçekleştirilen cephe müdahalelerinin uygunsuzluğu konusu ICOMOS tüzüğünde açıkça vurgulanmıştır (ICOMOS, 2003, madde 1.3).

Alan çalışmasında kullanılan araçlar, “28mm lense göre kalibrasyonu yapılmış Nikon D70 Dijital SLR Fotoğraf Makinası” ve “Topcon GPT-7005i Elektronik

Takeometre” dir. Laboratuvar çalışmasında ise, kontrol noktalarını ve fotoğrafları bilgisayara aktarmada kullanılan “Topcon Link Kontrol Noktası Yönetim Yazılımı”, Windows tabanlı bir fotogrametrik yazılım olan, düzeltilmiş görüntüler ve üç boyutlu modellerin üretilmediği “Pictran Release 4” ile “AutoCAD 2007” ve “Adobe Photoshop CS2” kullanılmıştır. Çalışma ölçeği 1/200 olarak seçilmiş, mimari restorasyon disiplininin gereklilikleri dikkate alınarak cephe görüntüleri işlenmiştir. Fotogrametrik belgelemeye paralel olarak, arşiv ve literatür çalışmasını içeren tarihi araştırma, geleneksel yöntemlerle yürütülmüştür.

Giriş bölümünde amaç, yöntem, terminoloji ve kapsam açıklanmış, ikinci bölümde yöntemi sınamak için seçilen alan tanıtılmış, üçüncü bölümde önerilen yöntem ve ilkeleri ayrıntılandırılmış, dördüncü bölümde ise çalışmanın koruma disiplini içerisindeki kullanımı değerlendirilmiştir.

2. Çalışma Alanı

Çalışma kapsamında, cepheyi oluşturan yapı dizilerine odaklanılmış ve önerilen yöntem, İzmir tarihi ticaret merkezi içinde yer alan Necatibey Bulvarı'nın doğu cephesinin bir kısmı üzerinde sınanmıştır. Necatibey Bulvarı ve yakın çevresi, Büyük İzmir Yangını'nın

ardından hazırlanan 1924 İmar Planı'nda yer alan önemli kamusal alanlardandır. Çalışma alanı (Şekil 2-4), On yedinci yüzyıldan itibaren gelişen İzmir ticaret merkezi sınırları içerisinde olmasına rağmen, alandaki mevcut yapıların birçoğunun 1924'te hazırlanan kentsel

plan dâhilinde, 1920'li yıllarda inşa edildiği görülmektedir. Bu yapılar, erken Cumhuriyet dönemi özelliklerini taşımaktadır. İzmir'de, 1950'lerden itibaren ekonomide yaşanan değişimlerin etkisiyle ticaret merkezi de değişmiş ve erken Cumhuriyet dönemi yapıları

yıkılarak yerlerine çok katlı ticari binalar inşa edilmeye başlamıştır (Serçe, 2003, s.84-93).

Çalışma için seçilen bölümde, sekiz yapı bulunmaktadır (Şekil 3-5). Bu yapılar, kuzey yönünden başlayarak sırayla tanıtılacaktır:

Necatibey Bulvarı ile Gazi Bulvarı'nın kesişim noktasında, 75 pafta, 958 ada, 9 parselde Silahçı/Tüfekçi Ali Salim iş hanı bulunmaktadır; bina, üç katlı bir köşe yapısı olarak 1928 yılında inşa edilmiştir. Erken Cumhuriyet döneminden itibaren birçok farklı işlevle kullanılmış olan yapı, özellikle cephe karakteristikleri ve elemanları ile Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'nın özelliklerini yansıtmaktadır. Bunlara örnek olarak, sivri kemerli açıklıklar, kolon başlıkları ve çini ögeler verilebilir (Aslanoğlu, 1980).

Silahçı Ali Salim iş hanının hemen yanındaki 8 parselde, küçük ölçekli, iki katlı bir yapı bulunmaktadır. Bu yapının zemin katında, pahlı profilli geniş açıklıklar yer almaktadır. Zemin kat ile birinci kat arasında ve cephenin üst bitişinde korniş kullanılmıştır (İzmir I Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 2009).

Benzer ölçekte iki katlı başka bir yapı da bitişindeki 7 parselde yer almaktadır. Zemin katında iki büyük açıklığın yer aldığı bu yapının mukarnas motifi ile zenginleştirilmiş

Şekil 2. Çalışma alanının kent içindeki konumu

Şekil 3. Necatibey Bulvarı'nda çalışma alanı olarak seçilen yapıların konumu

Şekil 4. Necatibey Bulvarı'na Mimar Kemalettin Caddesi'nden bakış

cephe kornişinin üzerinde, simetrik düzende iki üçgen alınlık bulunmaktadır (İzmir 1 Numaralı KVKBK Arşivi, 2009).

Bir diğer yapı, Necatibey Bulvarı ile 1333. sokağın kesişiminde, 75 pafta, 957 ada, 17 parselde yer alan Helvacıoğlu Hanı'dır. Bu han, 1950'lerin sonlarında inşa edilen, çok katlı bir yapıdır (İzmir Konak Belediyesi Arşivi, 2009).

Helvacıoğlu Han'a bitişik, 16 parselde bulunan çok katlı iş hanı da, 1963 yılında bu parseldeki iki katlı ticari yapının yıkılmasından sonra inşa edilmiştir (İzmir Konak Belediyesi Arşivi, 2009).

15 parsel üzerinde, 1925 yılında inşa edilmiş olan Kısmet Han yer almaktadır. Bitişik nizamda uygun olarak tasarlanan yapı, dört katlı olup 2002 yılında restore edilmiştir (İzmir 1 Numaralı KVKBK Arşivi, 2009).

Kısmet Han'ın bitişğinde 14 parselde yer alan yapı ise, üç katlı ve simetrik cephe düzenindedir. Sivri kemerli açıklıklar, eliptik rozetler gibi mimari elemanlarıyla, cephe özellikleri açısından Birinci Ulusal Mimarlık Akımının etkilerini taşımaktadır.

Seçilen çalışma alanındaki son yapı, Necatibey Bulvarı ile Mimar

75p.-958a.-9pa.

75p.-958a.-8pa.

75p.-958a.-7pa.

75p.-957a.-17pa.

75p.-957a.-16pa.

75p.-957a.-15pa.

75p.-957a.-14pa.

75p.-957a.-12pa.,13pa.

Şekil 5. Seçilen çalışma alanında yer alan yapılar

Kemalettin Caddesi'nin kesişim noktasında, 12 ve 13 parsellerde yer alan Hacı Sadık Akseki iş hanıdır. Bir köşe yapısı olan Hacı Sadık Akseki iş hanı, 1927 yılında inşa edilmiş olup Birinci Ulusal Mimarlık Akımının çizgilerini taşımaktadır (Kuyulu, 2000, s.91-100).

Özellikle 1920'lerde inşa edilmiş olan yapılar, özgünlüklerini önemli oranda korumuş olmaları ve dönem özelliklerini yansıtmaları açısından

değerlidir. Ancak, uygunsuz kullanım ve çağdaş konfor gereklilikleri nedeniyle bazı değişim ve dönüşümler gözlemlenmektedir. Söz konusu alan, 2002 yılında 1. derece kentsel sit alanı sınırları içine alınmış (İzmir Konak Belediyesi Arşivi, 2009) ve İzmir'in 21. yüzyıldaki moda merkezi olarak belirlenmiş olup (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2008); korunması yönünde girişimler Konak Belediyesi'nce başlatılmıştır.

3. Önerilen Yöntem ve Ana İlkeler

Önerilen yöntem, görüntü mozağının oluşturulması ve görüntü mozağının işlenmesi olmak üzere iki temel aşamada gerçekleşmektedir. Bu yöntem çerçevesinde, benzer bir belgeleme ve analiz çalışmasının kurgulanması esnasında özen gösterilmesinde yarar görülen ilkeler şu şekilde sıralanmıştır:

3.1. Görüntü Mozağının Oluşturulmasına Yönelik İlkeler

Görüntü mozağının oluşturulması için ilk aşama veri toplamadır. Veriler, fotografik belgeleme ve takeometrik ölçümlerin yapıldığı alan çalışmasıyla toplanmıştır.

Şekil 6. Fotografik belgelemede kullanılan teknik

Sekil 7. Kontrol noktalarının yüzey üzerindeki dağılımı

3.1.1. Fotoğrafik belgeleme ilkeleri

Fotoğrafik belgelemede; fotoğraflar “tekil görüntü düzeltimi” ilkeleri göz önüne alınarak çekilmeli ve aşağıda belirtilen noktalar göz önünde bulundurulmalıdır:

a. Kalibrasyonu yapılmış, dijital, tek mercek yansımali “SLR” bir fotoğraf makinesi kullanılması önerilmektedir (Swallow vd., 2004, s.146-152).

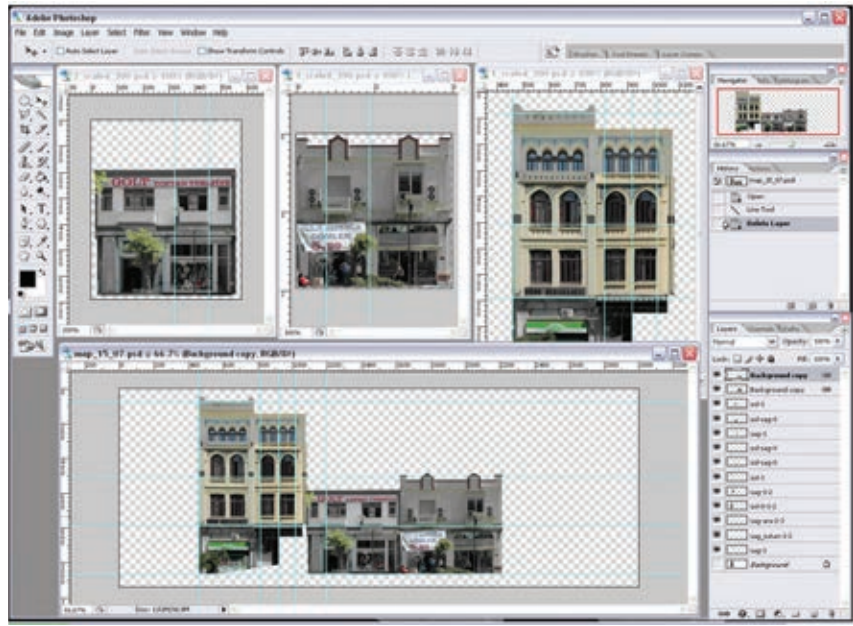
b. Düzeltilmiş görüntü mozağının oluşturulması için, farklı derinliklere ait cephe düzlemleri tespit edilmeli ve gerekli fotoğraf sayısı belirlenmelidir. Farklı derinliklerdeki her cephe yüzeyi için ayrı çekimler yapılmalıdır (a.g.e).

c. Bunun yanı sıra, sonuç ürünün ölçeğine bağlı olarak, çekim yapılabilecek en uzun mesafeye karar verilmelidir (a.g.e). Örneğin, 28 mm’lik bir lens kullanıldığı takdirde, 1/200 ölçekli bir düzeltilmiş görüntü mozağı elde etmek için en uzun çekim mesafesi 28 metre olarak belirlenmiştir (Şekil 4).

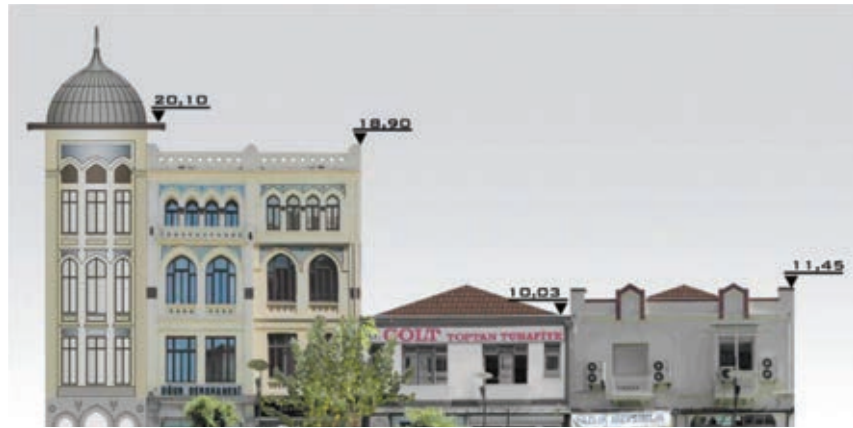
d. Fotoğraf çekiminde oluşabilecek eğrilik etkisinin (*tilt*) mümkün olduğunca önüne geçilmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle, cephe yüzeyine paralel çekilen fotoğraflar tercih edilmelidir. Eğer çekimler, cephenin üst kısımlarında eğrilik etkisi olmaksızın yapılamazsa bu etki düşey yönde tutulmalı; yatayda oluşabilecek bir eğrilik etkisinden kaçınılmalıdır.

e. Eğer üçayak kullanımı cephe-lerin üst kısımlarını çekmek için yeterli değilse, bu kısımlar eğrilik etkisini de engellemek için karşıdaki binaların üst katlarından da çekilebilir (Şekil 6).

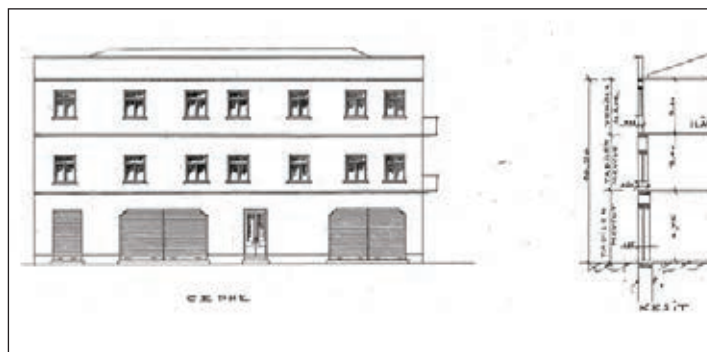
f. Daha yüksek fotoğraf kalitesi elde etmek için üçayak kullanılmalıdır.

Sekil 8. Düzeltilmiş görüntülerin bir araya getirilmesi

Sekil 9. Silindirik kule ve çatıların çizimle betimlenmesi

Sekil 10. 75 pafta, 957 ada, 17 parseldeki yapıya ait kuzey cephesinin 1953 tarihli tadilat projesindeki gösterimi (İzmir Konak Belediyesi Arşivi, 2009).

g. Cephe dizisi, kısmen üst üste cakışan fotoğraflardan oluşmalıdır.

h. Ağaç, bank gibi sokak elemanlarının örttüğü cephe yüzeyleri için farklı konumlardan çekim yapılarak fotoğraf sayısı artırılmalıdır.

3.1.2. Takeometrik Ölçüm İlkeleri

Takeometrik Ölçümlerde ise şu hususlara dikkat edilmelidir:

a. Alana özgü bir referans sistemi kurmak için ölçüm ağı oluşturulmalıdır. Bu çalışmada, bina cephe-lerinin karşlarına gelecek şekilde sekiz istasyon noktası seçilmiştir.

b. Elektronik takeometre, cephe düzlemlerine paralel olarak konumlandırılmalıdır.

c. Hassas bir sonuç elde etmek için, her bir düzleme ait fotoğraf için en az 4 kontrol noktası ölçümü

Şekil 11. Necatibey Bulvarı'nın Değişim Analizi

yapılmalıdır.

d. Kontrol noktası olarak bir pencere ya da kapı kasasının köşesi, bir çatlağın bitimi gibi doğal ölçüm noktaları kullanılabilir. Kontrol noktalarının yüzey üzerinde eş dağılımına özel bir önem verilmelidir (Şekil 7).

e. Belirli bir görüntünün düzeltimi için gerekli kontrol noktalarının ölçümü tamamlandıktan sonra, elektronik takeometre bir sonraki istasyon noktasına taşınabilir.

f. Yeni istasyon noktasından son ölçümü yapılan iki kontrol noktasının tekrar ölçülmesi, sonuçların kontrolü açısından önemlidir.

3.1.3. Verilerin Bilgisayar Ortamında Değerlendirilmesi

Alan çalışması tamamlandıktan sonra, elde edilen veriler bilgisayar ortamında değerlendirilmelidir. Bu çalışmada sırasıyla:

a. İlk aşamada, noktaların koordinatları ile fotoğraflar bilgisayara aktarılmalı ve "Topcon Link kontrol noktası yönetim programı" ve "Pictran fotogrametrik yazılımı" ile değerlendirilmelidir.

b. İkinci olarak, fotoğraflar teker teker düzeltilmeli ve "jpeg" dosyası olarak kaydedilmelidir. Düzeltilmiş görüntüler, "Adobe Photoshop" ortamında değerlendirilerek, düzeltimi doğru yapılmış olanlar seçilmelidir.

c. Üçüncü olarak, tek bir cepheye ait düzeltilmiş fotoğraflar ölçeklendirilmeli ve bir araya getirilmelidir.

d. Daha sonra tüm cephelere ait düzeltilmiş görüntüler, bina saçakları ve çatı katlarının ilişkileri ile

kapı, pencere gibi mimari elemanların arasındaki ilişkiler göz önünde tutularak birleştirilmelidir (Şekil 8).

e. Buna ek olarak, geriye çekilmiş çatı katlarının ve eğrisel yüzeylerin iki boyutlu çizimlerle betimlenmesi gereklidir; bunun için "Auto CAD" ortamında takeometrik ölçümlerden elde edilen nokta koordinatları ile oluşturulmuş ilgili grafik anlatımlar yapılmalıdır. Böylelikle, düzeltilmiş görüntü mozaigi tamamlanabilir (Şekil 9).

3.2. Görüntü Mozağinin İşlenmesine Yönelik Prensipler

Tarihi alanların koruma kararlarının alınabilmesi için, tarihi gelişim ve dönüşümlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi gereklidir (ICOMOS, 1964). Bu çerçevede gerekli analizler ve restitüsyon çalışmalarında kurgulamaya örnek oluşturmak amacıyla; seçilen sokak cephele- rindeki tüm yapıların tarihleri ile çalışma alanının tarihi gelişimi araştırılmalıdır. Bu çalışma kapsamında yürütülen araştırma, alandaki yapıların inşa edildiği 20.yüzyıla odaklanmaktadır. Günümüzde mevcut olmayan yapılara ait bilgilere arşiv araştırmasıyla ulaşılmıştır. Bu kapsamda, benzer çalışmalarda şu adımlar izlenmelidir:

a. Kitap ve dergilerde basılmış bilgiler incelenmelidir.

b. Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu arşivleri ile ilgili belediyenin arşivi; envanter fişleri, eski fotoğraf ve çizimler gibi tarihi belgelere ulaşmak için kullanılabilir (Şekil 10).

c. Koruma kararlarının alınmasına ışık tutacak girdilerin oluşturulması için yapılacak ilk analiz,

değişim analizidir:

Sunulacak değişim analizine yönelik temalara karar verilmesi ve bunların sınıflandırılması gerekmektedir. Bu çalışmaya ilişkin kavramlar şunlardır:

- Eklenmiş kütle,
- Eklenmiş eleman,
- Kaldırılmış eleman,
- Dönüşmüş açıklık.

Mozaikler üzerine görsel analizlerin işlenmesinde, haritalama tekniğine ilişkin ilkeler kullanılabilir. Son aşamada ise, "Adobe Photoshop" ortamında gerekli katmanlar oluşturulmalı ve belirlenen kavramlar, "düzeltilmiş görüntü mozaigi" üzerinde ifade edilmelidir.

Cephe değişim analizi sonucunda alanın ölçeğini değiştiren birincil unsur, seçilen çalışma alanının merkezindeki iki katlı erken Cumhuriyet dönemi yapılarının, çok katlı yapılar ile değiştirilmesidir. Zemin kattaki dükkânların açıklıklarındaki dönüşümler ile dükkânların reklam panoları, klimaların dış üniteleri ve üst katlardaki pencerelere yapılan demir parmaklıklar vb. eleman ekleri ise ikincil değişimleri oluşturmaktadır (Şekil 11).

Değişim analizi ile arşiv ve tarih araştırması sonucunda ulaşılan tüm belge ve bilgilerin ışığında, sokağın cephe restitüsyonu da üretilmelidir. Tarihi gelişim ve dönüşümlerin işleneceği restitüsyon önerisinin oluşturulması için şu adımlar izlenmelidir:

1. Siluetteki değişimler ve bu değişimlerin dereceleri belirlenmelidir.

2. Değişim analizi ve tarihi araştırma sırasında ulaşılan bilgilerden yararlanılarak restitüsyon önerisi

oluşturmak için kaynaklar listelenmelidir.

3. Kaynakların güvenilirlikleri tespit edilmelidir.

Bu çalışma için restitüsyon kaynakları ve güvenilirlikleri şu şekildedir:

Birinci derece güvenilir kaynaklar; yapı ölçeğinde karşılaştırmalı çalışmalar ile eskiden yapılmış olan ölçekli çizimlerdir. İkinci derece güvenilir kaynaklar; aynı döneme ait yapıların yapı elemanlarını inceleyen karşılaştırmalı çalışmalardır. Üçüncü derece güvenilir kaynaklar ise; aynı döneme ait yapıların, kütle özellikleri üzerinden yapılan karşılaştırmalı çalışmalardır.

Bunların sonucunda, restitüsyon önerisi oluşturulmalıdır. Bu kapsamda, çalışma alanının tarihi süreci, 1930'lar, 1960'lar ve günümüz olmak üzere üç dönemde sunulmuştur (Şekil 12).

Şekil 12. Çalışma alanının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümler

4. Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma, koruma amaçlı bir belgeleme ve analiz yöntemini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bir tarihi cadde cephesi, “yakın erimli dijital fotogrametrinin tekil görüntü düzeltim” seçeneği kapsamında belgelenmiştir. Aynı zamanda, “düzeltilmiş görüntü mozaikleri” üzerinde koruma amaçlı analizlerin gösterimine yönelik bir yöntem önerilmiştir. Seçilen sokak parçasının mevcut durumunu belgeleyen düzeltilmiş görüntü mozağının yanı sıra, geçirdiği değişimler haritalanmış ve sokağa ait bir restitüsyon önerisi üretilmiştir. Oluşturulan bu sunumlar, alan çalışması, tarihi araştırma ve arşiv çalışması sonucunda elde edilen verilerin sistematik olarak betimlendiği görsel belgelerdir. Restitüsyon önerisinin oluşturulmasında kullanılan belgeler, güvenilirliklerine göre sınıflandırılmış ve hazırlanan ayrı bir tematik harita ile güvenilirlik dereceleri ifade edilmiştir. Bu çalışmaya paralel olarak, cadde cephesinin hâlihazırda yaygın olarak uygulanan takeometrik teknikle belgelenmesi işlemi de kısmen yapılmış; geleneksel cephe çizimi üzerine çalışma kapsamında

belirlenen lejant işlenmiş ve sonuç ürünleri karşılaştırılmıştır (Şekil 13). Sonuç olarak, yakın erimli dijital fotogrametrinin sunduğu “tekil görüntü düzeltim” olanağına dayanılarak üretilen, ölçekli, düzeltilmiş görüntü mozağının; mimari koruma çalışmalarına nasıl uyarlanacağı ayrıntılı olarak ortaya konmuştur. Bununla birlikte, önerilen yöntemin ilkeleri, benzer çalışmalara rehber oluşturacak şekilde sıralanmıştır.

Seçilen alanın günümüzdeki durumunu; renk, doku, mimari özelliklerini ölçekli olarak ifade eden “düzeltilmiş görüntü mozağı”, değişimlerin algılanmasını ve müdahale kararlarının alınmasını kolaylaştırmaktadır. Cephelelerin düzeltilmiş görüntü mozaiklerinin koruma amaçlı olarak hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken noktalar; ölçülen kontrol noktası sayısı (her fotoğraf için en az 4 adet), fotoğrafların ışık miktarları (homojen dağılım için bulutlu günlerin seçilmesi), farklı derinliklerdeki düzlemler (her bir düzlemin ayrı olarak düzeltilmesi), geriye çekilmiş çatı katları, eğrisel yüzeyler (çizimle tamamlanması) ve örtülü

Şekil 13. Düzeltilmiş görüntü mozağı ile iki boyutlu çizimin karşılaştırılması

(farklı açılardan çekim yapılması) alanlardır.

Bu çalışmada önerilen ilkeler, kentsel koruma çalışmaları kapsamında gerekli müdahale kararlarının alınması öncesinde; sokak cephesinin belgelenmesi, görsel analizlerinin ve restitüsyonlarının yapılması ve müdahale kararlarının gösterilmesi için kolaylıkla uygulanabilir. Üretilen görseller, cephe sağlıklılaştırma çalışmaları, kent tarihi araştırmaları, kültürel turizm kapsamında sanal gezi ortamları

oluşturma gibi alanlarda kullanılabilir. Bunların da ötesinde, sokak silüetlerinin fotogrametrik tekniğin “tekil görüntü düzeltimi” kapsamında belgelenmesi, tüm verilerin dijital biçimde elde edilmesine olanak sağlamaktadır. Böylelikle, geleneksel yöntemlerle karşılaştırıldığında, korumaya yönelik verilerin

yönetimi daha kolay olacaktır. Diğer yandan, önerilen yöntem, kullanılan zaman dilimi açısından eleştirilebilir. Çağdaş araçların kullanımının öğrenilmesi ve çıkabilecek teknik sorunların çözümü; restorasyon uzmanı mimarın tasarım süreci içinde ayırması gereken geniş bir zaman dilimini gerektirmektedir. Sonuç

olarak, restorasyon uzmanı mimarın sürekli yenilenen çağdaş teknikleri öğrenme sürecinde, konvansiyonel teknikteki yetkinliğini koruması gerektiği; böylelikle öğrenilmesi zaman alan yeni tekniklerin getirdiği avantajları, çalışmaya özgü gerekliliklere göre klasik tekniklerle dengeleyebileceği söylenebilir.

REFERANSLAR

- 1- Aslanoğlu, İ., 1980, *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara.
- 2- Baykara, T., 1974, *İzmir Şehri ve Tarihi*, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir.
- 3- Erdem, R., Durduran S., Çay T., Dülgerler O.N., Yıldırım, H., 2003, “An Experimental Study of GIS - Aided Conservation Development Plan; the Case of Sille - Konya”, *Proceedings of CIPA 19th International Symposium, Antalya, Turkey*, s. 194-199.
- 4- Fitzner, B., Heinrichs, K., Kownatzki, R., 1992, “Classification and Mapping of Weathering Forms”, *Proceedings of Lisbon Congress on Deterioration and Conservation of Stone, c.2*, s. 957-968.
- 5- ICOMOS, 1964, *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (Venedik Tüzüğü)*; http://www.international.icomos.org/charters/venice_e.pdf.
- 6- ICOMOS, 1987, *Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (Washington Tüzüğü)*; http://www.international.icomos.org/charters/towns_e.pdf.
- 7- ICOMOS, 2003, *Charter, Principles for the Analysis, Conservation and Structural Restoration of Architectural Heritage*; http://www.international.icomos.org/charters/structures_e.pdf.
- 8- İzmir Konak Belediyesi Arşivi, 2009.
- 9- İzmir 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 2009.
- 10- Kuyulu, İ., 2000, “İzmir’de Cumhuriyet Dönemi Mimarisi”, *Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi*, X, İzmir, s.91-100.
- 11- Külür, S., Altan, M.O., Duran, Z., Kardas, Y., 2003, “Documentation of the Silhouette Changes of İstanbul Using Digital Photogrammetric Methods”, *Proceedings of CIPA 19th International Symposium, Antalya, Turkey*, s. 166-171.
- 12- Nayci, N., Altınöz Bilgin, A.G., Güçhan Şahin, N., 2003, “An Appraisal of the Utilization of GIS in an Urban Conservation Project in Antakya”, *Proceedings of CIPA 19th International Symposium, Antalya, Turkey*, s. 117-122.
- 13- Orbaşlı, A., 2000, *Tourists in Historic Towns, Urban Conservation and Heritage Management*, E. and F.N. Spon, Taylor and Francis Group Publication, London.
- 14- Oreni, D., Fassi, F., Brumana, R., Prandi, F., Tuncer, H. 2007, “Laser Scanning Supports Architectural Mappings and Historical Urban Views Analysis”, *Proceedings of CIPA 21st International Symposium, Athens, Greece*, s. 548-552.
- 15- Serçe, E., Yılmaz, F., Yetkin, S., 2003, *The City which Rose from the Ashes*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir.
- 16- Swallow, P., Dallas, R., Jackson, S., Watt, D., 2004, *Measurement and Recording of Historic Buildings*, Donhead Publishing, Great Britain.
- 17- Tarihi Kentler Birliği, 2011, <http://www.tarihikentlerbirligi.org/>.

Avrupa Metropoliten Bölge ve Alanlar Ağı-METREX'in, İstanbul'da Yapılan İlk Toplantısı Şubat Ayında Gerçekleştirildi

► İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 22-24 Şubat 2012 tarihleri arasında gerçekleştirilen METREX "Metropoliten Bölge ve Alanlar Ağı" toplantısına ev sahipliği yapmış ve METREX temsilcileri ve yönetim kurulu üyelerinden oluşan on kişilik heyet, İstanbul'a gelerek, organizasyonunu Müdürlüğümüzün üstlenmiş olduğu "İstanbul" konulu toplantıya ve teknik geziye katılmıştır.

METREX'in çeşitli konferanslarında konu edilen; tarihi kent dokularında planlama, dönüşüm, yenileme ve restorasyon çalışmaları, İstanbul'da da ön plana çıkmaktadır. Tarihi Yarımada'da yer alan dört alan ile Dünya Miras Alanı listesinde yer alan

İstanbul Büyükşehir Belediyesi 22-24 Şubat 2012 tarihleri arasında gerçekleştirilen METREX -Metropoliten Bölge ve Alanlar Ağı- toplantısına ev sahipliği yaptı.

İstanbul'un; metropoliten ölçekteki planlama çalışmaları kadar, tarihi kent dokularında ve yapılarındaki uygulamaları da METREX için önem taşımaktadır. Bir yandan sürekli büyüyen ve değişen metropoliten kent kimliği; bir yandan zengin tarihi dokusu, İstanbul'u her yönü ile merak edilen bir kente dönüştürmektedir.

İstanbul'da ilk kez gerçekleştirilen METREX toplantısının amacı; METREX üyelerinin 2008 yılından beri çeşitli konferans ve seminerlerde, gerek sunumlar gerekse İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin METREX toplantılarına katılan temsilcileri kanalı ile dinledikleri İstanbul Metropoliten alanını yakından görmek,

Şimşek Deniz

Hannu Penttilä

Mustafa Murteza

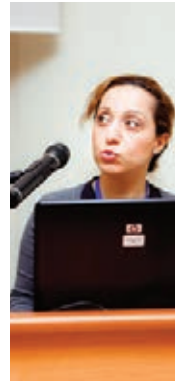
METREX üyeleri

Timuçin Kurt

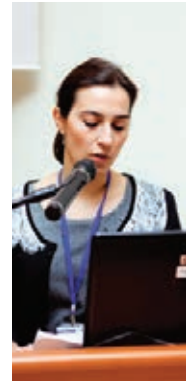
Sema Reyhan

Seda Özdemir

Mehmet Aygün

İrem Nardereli

METREX üyeleri İstanbul sunumlarını ilgi ile dinlediler ve sorular yönelttiler.

anahtar konuları ve sorunları dinlemek ve bunlara çözüm önerileri getirebilmektir.

Yarım gün süren toplantıya, METREX görüşmelerini birlikte yürüttüğümüz Şehir Planlama Müdürlüğü ile birlikte, METREX üyelerinin özellikle ilgilendiği çevre ve ulaşım konularında bilgi aktarmak üzere Çevre Koruma Müdürlüğü, İSKİ ve Raylı Sistemler Müdürlükleri katılmıştır.

METREX Başkanı Hannu Penttilä'nın ve Y. Mimar M. Şimşek Deniz'in açılış konuşmaları ile başlayan toplantıda, ilk olarak Şehir Planlama Müdürlüğü bir sunum gerçekleştirmiştir. Sunumda, genel çerçevede İstanbul Metropolitan Alanı, kentin ülke ve bölge içindeki konumu ve Büyükşehir Belediyesi'nin organizasyon yapısı anlatılmış; ardından yine Şehir Planlama Müdürlüğü tarafından, 2009 yılında onaylanan "1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı" hakkında detaylı bilgi içeren sunumlar yapılmıştır.

Çevre Koruma Müdürlüğü; İstanbul'da çevre kontrolleri için uygulanan yöntemleri, hava, deniz suyu ve gürültü kirlilik parametrelerini ve yapılan çalışmaları sunmuş; İSKİ, İstanbul'un tarihten itibaren su ihtiyacını nasıl karşıladığı, İstanbul'un yıllık su ihtiyacı, havzaları ve havza koruma kuşakları, arıtma tesisleri ve Haliç'in temizlenmesi projesi ve gerçekleşen uygulamaları aktarmıştır.

Raylı Sistemler Müdürlüğü;

METREX üyeleri İBB Proje Tanıtım ve İletişim Çadırı'nda projeler hakkında bilgi aldılar

İstanbul'da son dönemde yapılan ve projelendirilen üst ölçekli ulaşım projelerini anlatan bir sunum yaparak METREX üyelerini bilgilendirmiştir.

Müdürlüğümüz tarafından yapılan son sunumda ise, İstanbul'da koruma konusunda yetkili olan resmi kurumların çalışmalarından kısaca bahsedilmiş; özellikle Büyükşehir Belediye Başkanlığımızın koruma konusunda çalışan mü-

dürlükleri ve yaptıkları çalışmalarla ilgili olarak METREX üyeleri bilgilendirilmiştir. KUDEB'in faaliyetlerinin ayrıntılı olarak anlatıldığı sunumda; Taş ve Ahşap Atölyeleri; Restorasyon ve Konservasyon Laboratuvarı, Yapı Denetim Grupları ve Yayın Grubu'nun çalışmaları örneklerle sunumda yer almıştır. Müdürlüğümüzün METREX üyeleri için hazırladığı ikinci sunumda ise, İstanbul'un ilk yerleşim alan-

larından olan Haliç ve çevresinin mekânsal ve işlevsel dönüşümü konu edilmiştir.

Bu sunumların ardından, İstanbul Metropoliten Alanı'nın önemli bölgelerinden biri olan Haliç çevresinde bir teknik gezi düzenlenmiştir. Teknik gezi kapsamında, İBB Proje Tanıtım ve İletişim Çadırı ziyaret edilerek İstanbul'daki büyük

ölçekli projeler ve gerçekleştirilme süreçleri hakkında konuklara bilgi sunulmuştur.

Toplantı ve teknik gezinin arkasından, METREX üyeleri ile Müdürlüğümüz ve Şehir Planlama Müdürlüğü kadrosundan oluşan bir grup, genel değerlendirme yapmak üzere bir araya gelmiş; katılımcıların İstanbul hakkında

edindikleri bilgi ve izlenimlerle ilgili olarak, karşılıklı olarak görüş alışverişinde bulunulmuştur. Değerlendirme toplantısı ile METREX üyesi farklı ülkelerden çeşitli uzmanların İstanbul ile ilgili görüş ve izlenimlerinin alınması ve iletişim sürecinin devamlılığın sağlanması açısından, İstanbul adına faydalı bir adım atılmıştır.

METREX Nedir?

METREX, Avrupa Metropoliten Bölge ve Alanlar Ağı, Avrupa'da elli civarındaki metropoliten bölge ve alandan katılımcıların oluşturduğu bir ağıdır. Katılımcılar, metropoliten seviyede mekânsal planlama ve gelişme stratejilerini, programları ve politikaları biçimlendirmekte ve uygulamaktadırlar. METREX 1996 yılında, Avrupa Komisyonu'nun desteğiyle, Glasgow'daki Metropoliten Bölgeler Konferansı'nda kurulmuştur.

METREX üyeleri, her yıl çeşitli kentlerde toplantılar, konferanslar ve yönetim kurulu toplantıları

için bir araya gelmekte ve kentlere özgü konuları tartışarak çözüm önerileri üretmektedirler. Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen METREX ağı, Avrupa metropolitenlerinin sahip olduğu farklılıkların sürdürülmesine yönelik çalışmalar yürütmektedir. Düzenlenen konferans ve toplantılarda, anahtar konular tartışılmakta ve çözüm önerileri paylaşılmaktadır.

METREX, metropoliten seviyede mekânsal planlama ve gelişimle ilgilenen kamu ve özel tüm kesimleri bir araya getirerek; bilgi, deneyim ve uzmanlıkların paylaşılmasını

sağlamakta ve metropoliten bölgelere, hızla değişen ve belirsizleşen dünyada yol göstererek özgün kimliklerini korumalarında destek olmaktadır.

METREX üyeliği, Avrupa'da metropoliten bölge ve alan seviyesinde mekânsal planlama ve gelişme yükümlülüğünü üstlenen tüm politikacılara, mülki amirlere, kamu ve özel organizasyonlara açıktır. Bu organizasyonlar, Avrupa kıtasındaki herhangi bir ulus veya uluslar kombinasyonu içerisindeki belediye, il, bölge veya ulusal seviyede faaliyet gösterebilirler.

METREX Üyeleri

Avusturya (Viyana); Belçika (Brüksel); Bulgaristan (Sofya); Çek Cumhuriyeti (Prag); Danimarka (Kopenhag); Finlandiya (Helsinki); Fransa (Paris, Marsilya); Almanya (Berlin, Bonn, Frankfurt, Hamburg, Hannover, Mitteldeutschland, Münih, Nurnberg, Rhein-Neckar, Stuttgart); Yunanistan (Atina, Selanik); Macaristan (Budapeşte); İtalya (Bologna, Genova, Milano, Napoli, Roma, Torino, Venedik); Hollanda (Amsterdam, Rotterdam); Polonya (Krakow, Szczecin, Wroclaw); Portekiz (Lizbon, Porto); Romanya (Oradea, Bükreş); Rusya (Moskova, NP Cities Globally United); İspanya (Barselona, Bilbao, Eurocity Basque, Granada, Madrid, Sevilla, Zaragoza); İsveç (Stockholm); İsviçre (Zürih); İngiltere (Glasgow, Londra, South Coast Metropole)

METREX üyesi şehirler

Metrex Üyeliği ve Üyeleri

Madrid’de, 3-5 Mayıs 2006 tarihleri arasında düzenlenen “Metropolitan Merkez Bölgelerinin Planlanması ve Sürdürülebilir Gelişimi” konulu toplantıda, Avrupa’nın kuzeyinde Paris ve Londra “Uluslararası Merkez”, Avrupa’nın güneyinde Madrid ve Roma, “Öncelikle Geliştirilecek Uluslararası Merkez”, İstanbul ise “Uzun Vadede Geliştirilecek Uluslararası Merkez” konumunda gösterilmiştir. İstanbul için yapılan bu tanımlama, “Avrupa Metropoler Sistemi” bütününde, kente verilen önemi ve beklentiyi yansıtmak bakımından son derece önemlidir.

METREX, 8 Aralık 2006 tarihli yazılı ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ni üyelik davet etmiştir. İlgili davet yazısında; “METREX’in Avrupa Komisyonu’nun desteğiyle 1996’da Glasgow’daki Metro-

Tarihi Yarımada ile Dünya Miras Alanı listesinde yer alan İstanbul’un; metropoliten ölçekteki planlama çalışmaları kadar, tarihi kent dokularında ve yapılarındaki uygulamaları da METREX için önem taşımaktadır.

liten Bölgeler Konferansı’nda kurulmuş olduğu ve kuruluşun amacı ve çalışmalarından bahsedilerek, bundan sonra bu faaliyetlerin tüm Avrupa metropoliten alanlarına yaygınlaştırılmasının amaçlandığı ve İstanbul kentinin de bu süreç içerisinde yer alması gerektiği ifade

edilmiş ve üyelik için davet mektubu gönderilmiştir. METREX’e üyelik konusunda Başkanlık Oluru alınmış, Dışişleri Bakanlığı’na başvuruda bulunulmuş ve Bakanlığın (olumlu) görüşü de alınarak üyelik süreci hızlandırılmıştır. Ancak üyelik kararının İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi’nden iki kez iade edilmesi sonucu üyelik işlemleri devam ettirilememiş; toplantılara davetli olarak katılarak ilişkiler sürdürülmüştür. 11/01/2007 tarihli Başkanlık Olur’u ile METREX’in İstanbul ile ilgili koordinasyonu, Şehir Planlama Müdürü Y. Şehir Plancısı Uğur İnan, KUDEB Md. Yrd. Y. Şehir Plancısı İhsan İlze ve AB ve İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Şube Müdürlüğü Md. Yrd. Şehir Plancısı Timuçin Kurt tarafından yürütülmektedir.

MSGGSÜ ve İş Bankası İşbirliğiyle Türkiye'nin İlk Resim Konservasyon ve Restorasyon Laboratuvarı açıldı

► Türkiye'nin resim sanatı alanında sahip olduğu değerli mirası korumak ve gelecek kuşaklara ulaştırmak için Türkiye İş Bankası işbirliğiyle, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi bünyesinde kurulan Türkiye'nin ilk "Bilimsel Sanat Eserleri Konservasyonu ve Restorasyonu Laboratuvarı" hizmete girdi. Söz konusu işbirliği, bir yandan bilimsel bir merkez olarak ülkemizin resim konservasyon ve restorasyon konusundaki laboratuvar ihtiyacına cevap verirken; diğer yandan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin açtığı, önümüzdeki yıl ilk öğrencilerini kabul edecek olan Sanat Eserleri Konservasyonu ve Restorasyonu Bölümü'nde, bu alanda eksikliği duyulan eğitime katkı sağlayacaktır.

Türkiye İş Bankası Sanat Eserleri Konservasyonu ve Restorasyonu

Türkiye'nin ilk Bilimsel Sanat Eserleri Konservasyonu ve Restorasyonu Laboratuvarı, Türkiye İş Bankası'nın sponsorluğunda Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bomonti Yerleşkesi'nde hizmete girdi.

Laboratuvarı'nın açılış törenine, Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay, İstanbul Valisi Hüseyin Avni Mutlu, T. İş Bankası Yönetim Kurulu Başkanı Ersin Özince, T. İş Bankası Genel Müdürü Adnan Bali, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Rektörü Prof. Dr.

Yalcın Karayağız, akademisyenler, sanatseverler ve iş dünyasının önemli isimleri katıldı. Bakan Günay konuşmasında, yakın zamanda çeşitli illerde dokuz restorasyon ve konservasyon bölge laboratuvarının daha kurulacağı haberi verildi.

Cihazlar ve Laboratuvarlar Hakkında Teknik Bilgi

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ve Türkiye İş Bankası'nın sponsorluğunda, Bomonti Yerleşkesi'nde kurulan merkez; eserin taşıyıcı sisteminde meydana gelen bozulmalara karşı gerekli "yapısal" müdahalelerin gerçekleştirileceği "Yapısal Restorasyon Laboratuvarı", eser yüzeyine yapılacak işlemlerin uygulanacağı "Estetik Restorasyon Laboratuvarı", görsel belgelemelerin yapılacağı "Fotograf Laboratuvarı" ve bozul-

Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay; MSGGSÜ Rektörü Yalcın Karayağız, Cam ve Seramik Tasarımı Bölüm Başkanı Süleyman A. Belen ve diğer ilgililerle birlikte laboratuvarında incelemelerde bulundu.

malar ve malzeme içeriklerinin tespiti için gerekli analizlerin yapılacağı “Analiz Laboratuvarı”ndan oluşmaktadır. Bunların yanı sıra, merkezin bünyesinde kimyasal malzeme deposu, eser deposu, kütüphane odası, iki adet ofis, iki adet derslik ve bir adet arşiv odası yer almaktadır.

Kimyasal malzemelerle uygulama yapılacak alanların tamamı ve eser deposunun 7/24 taze hava ile beslenmesi sağlanmakta ve sıcaklık sabit tutulmaktadır. Merkezi havalandırma sistemine ek olarak, sadece kimyasalların kullanılacağı zamanlarda çalıştırılmak ve uygulayıcının güvenliğini sağlamak amacıyla sabit ve portatif havalandırmalar ile çeker ocaklar da mevcut. Nem ölçümü ve kontrolü ise lokal cihazlarla sağlanmaktadır.

Yangın anında dumana duyarlı alıcıları sayesinde devreye giren ve FM 200 gazıyla müdahale eden sistem, tüm alanlarda sürekli olarak aktif durumda bulunmakta; ayrıca, güvenlik alarm sistemi dışında, eser deposunda ve eserler üzerinde çalışma yapılacak tüm alanlarda giriş ve çıkışlar parmak izi kontrolüyle sağlanmaktadır.

Eserlerin Laboratuvara Geliş Süreci

Eserlerin laboratuvara geliş süreci, eser sahibi kurum ve kişiyle yapı-

lacak olan protokol ile başlamakta ve sigortası yapılmamış eserler laboratuvara kabul edilmemektedir. Ayrıca kabul edilen eserlerin laboratuvara giriş ve çıkış tarihleri, güvenlik nedeniyle üçüncü kişi ya da kurumlarla paylaşılmamaktadır. Eserler laboratuvara geldiğinde ve uygulama bitiminde geri alınırken teslim tutanakları karşılıklı olarak imzalanmakta ve eserin laboratuvara girişinde iki adet teslim tutanağı hazırlanmaktadır. Eserlerin sayısını ve içeriğini bildiren ilk tutanak, eserler laboratuvara geldiği anda paketler açılmadan önce imzalanmakta; paketler depoya yerleştirildikten sonra, kapı mühürlenmekte ve eserler depoda ortam şartlarına uyum sağlayınca-ya kadar -uzmanların öngördüğü süre boyunca- bekletilmektedir.

Söz konusu sürenin bitiminde her iki kurumun yetkilileriyle birlikte depo ve içerisindeki paketler açılıp eserlerin fotoğrafla ilk durumları belgelenerek ikinci teslim tutanağı imzalanmaktadır.

Yapılan uygulamaların her aşaması belgelenerek standart formlar doldurulmaktadır. Söz konusu formlar iki kopya halinde matbu olarak arşivlenmekte ve tüm arşiv belgeleri, yazılımı laboratuvar için özel olarak hazırlanmış bir arşivleme programı ile dijital ortamda saklanmaktadır.

Eserlerin Taşınması

Eserlerin taşınma süreciyle ilgili ayrıntılar, yapılan anlaşma ile belirlenmektedir. Eserleri teslim eden kurumun talebi doğrultusunda, laboratuvar ekibi, taşıma ve

paketleme konusunda önerilerde bulunabileceği gibi, bu uygulamayı yapacak olan karşı tarafın personeline konu ile ilgili eğitim verme hizmetini de sunmaktadır.

Teşhis Aşamalarında Kullanılan Alet ve Teknikler

Laboratuvarda, eserlerin yapısının ve mevcut durumunun araştırılması sırasında, kullanılan görsel tekniklerin tamamı uygulanabilmektedir. Görsel belgelemeyle ilgili ekipman; görünür ışık, eğimli ışık, morötesi ışık, kızılötesi ışık ve yakın kızılötesi ışık (NIR) ile de çalışmaya elverişli. Bunun dışında X-Ray cihazı, video mikroskop ve spektrofotometre gibi cihazlar da kullanılmaktadır.

Ayrıca, eserin yapım tekniğini araştırmada kullanılan kesit analizleri, optik mikroskop altında gerçekleştirilmekte olup optik mikroskop dışında bir adet portatif, kollu stereo mikroskop ve bir adet biyoloji mikroskobu sayesinde diğer mikroskobik incelemeler de yapılabilmektedir.

Eserin ham madde içeriğiyle ilgili analizler, Fourier Dönüşümlü Kızılötesi Spektrometresi (FTIR), X Işını Kırınımı (XRD) ve X Işını Floresansı (XRF) cihazları ile örnek alınarak yapılmaktadır. Tahribatsız şekilde yapılabilen bu analizler, spot testler ve boyama testleri ile

desteklenmektedir.

Numune hazırlamak için gerekli tüm ekipman, laboratuvarda mevcut durumdadır.

Onarımda Kullanılan Malzeme ve Teknikler

Eserlerin onarımında gerek geleneksel, gerekse çağdaş teknikler için gerekli olan donanım ile doğal ve kimyasal maddeler, laboratuvar bünyesinde bu konuda yetkin uzmanların kontrolünde kullanılmaktadır. Laboratuvarda biri sabit, diğeri portatif olmak üzere iki adet sıcak ve soğuk uygulamayı mümkün kılan vakumlu masa, bir adet vernik kabini ve restorasyonda kullanılan ütüler, manyetik karıştırıcılar, varak ekipmanı, mikro motorlar gibi küçük aletler de bulunmaktadır.

Ayrıca biyolojik aktivasyona maruz kalmış organik eserlere azot gazıyla müdahale edilmesini mümkün kılan dezenfekte cihazı da merkez bünyesinde mevcuttur.

Depolama Koşulları

Güvenliği şifreli alarm sistemiyle sağlanan merkezde bulunan eser deposunda, parmak izi kontrol sistemiyle ek güvenlik önlemleri alınmaktadır. Resimler için özel olarak hazırlanmış kafes biçimli askıları olan dolaplar, ray sistemi sayesinde

münferit olarak açılabilme özelliğine sahiptir. Tüm merkezde olduğu gibi, depo da 7/24 ideal nem ve sıcaklık koşullarında iklimlendirilmektedir.

Verilmesi Düşünülen Eğitim

Prof. Dr. Süleyman Aydan Belen tarafından 2009 yılında kurulan Sanat Eserleri Konservasyonu ve Restorasyonu Bölümü'nde 2013-2014 eğitim-öğretim yılında dört yıllık lisans eğitiminin başlaması öngörülmektedir. Bölümün programı, öncelikli olarak resim ve heykel, daha sonra seramik, kâğıt, metal ve ahşaptan üretilmiş sanat eserlerinin konservasyon - restorasyonunu içeren teorik ve ağırlıklı olarak uygulamalı temel dersleri, ve bu dersler için gerekli altyapıyı sağlamak amacıyla renk bilgisi, sanat tarihi, kimya, fizik, biyoloji, bilgisayar destekli çizim, görsel belgeleme teknikleri ve mesleki yabancı dil gibi destekleyici dersleri kapsamaktadır.

Türkiye İş Bankası'nın temellerini 1940'larda attığı ve bugün Türk resim sanatının birbirinden değerli sanatçılarına ait iki binin üzerinde eseri kapsayan resim koleksiyonu, bakım ve onarımları Sanat Eserleri Konservasyonu ve Restorasyonu Laboratuvarı'nda yapıldıktan sonra çeşitli mekânlarda sergilenecektir.

RESTORASYON KONSERVASYON ÇALIŞMALARI DERGİSİ (2009-)

Üç ayda bir yayınlanan hakemli bilimsel dergi niteliğindeki yayın, koruma ve onarım ile ilgili çeşitli disiplinlerin farklı alanlarda yapmış oldukları araştırma, proje ve uygulama çalışmalarını anlatan makale ve yazıları yayınlayarak, bu alandaki bilimsel süreli yayın eksikliğine cevap vermek üzere hazırlanmaktadır. Dergide İngilizce özetleri ile yer verilen metinler;

- mimari, kentsel, arkeolojik ya da eser bazında korumaya yönelik araştırma, inceleme ve proje çalışmaları,
- koruma ilkeleri, kavramları ve kuramsal gelişimini konu alan yazı ve incelemeler,
- restorasyon ve konservasyon uygulama örnekleri,
- malzeme analizleri, konservasyon önerileri ve teknikleri,
- koruma ile ilgili güncel gelişme, haber ve duyurular ile
- KUDEB bünyesinde gerçekleştirilen çalışmalara dair bilgileri içermektedir.

Yayınlarmızın tamamına
www.ibb.gov.tr/kudeb
adresinden ulaşabilirsiniz.

* Başta dergimizin hakem kurulu üyeleri olmak üzere, bugüne kadar hazırlanmış olan yayınlarda makale, yazı, bildiri metni, röportaj ya da görüş ve önerileriyle desteği bulunan herkese teşekkürlerimizi sunar; katkılarınızın devamını dileriz.

1. Âsâr-ı Atîka Encümeni nerede ve hangi yıl kurulmuştur?

.....
.....

2. İstanbul Şehremaneti'nin diğer adı ve kuruluş tarihi nedir? Hangi bölgelere hizmet veriyordu?

.....
.....

3. Taş odaların başlıca nitelikleri şunlardır:

..... işlevlerini görür.
..... yapım tekniğiyle inşa edilir.
..... karşı dayanmak üzere yapılır.
..... olarak da isimlendirilir.

4. ...., İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, Tarihi Yarımada'nın dördüncü tepesinin eteklerinde yer alır. İstanbul'un Dünya Miras Listesi'ne alınmış ..... semt, kentin son 100-150 yılını yansıtan geleneksel ahşap evleri, yerleşim dokusu, Bizans ve Osmanlı dönemi anıtlarıyla öncelikle korunması gereken tarihi bir alandır.

5. Zeyrek Camii hangi önemli Bizans eserinin merkez yapısıdır? Hangi tarihte ve kim tarafından yaptırılmıştır?

.....
.....
.....

6. Osmanlı camilerinde gördüğümüz *hünkâr mahfili*'nin temeli nedir? Bu bölümün cami içindeki konumu nasıldır?

.....
.....

7. ....'nin de yer aldığı Göksu ve çevresi Bizans döneminde de coğrafi güzellikleri ile tanınan Boğaziçi yerleşmeleridir. Bu yerleşmelere Bizanslılar tarafından "....." anlamına gelen "....." adı verilmiş, burada yer alan dere ise "....." anlamına gelen "....." olarak adlandırılmıştır.

8. Türkiye'nin ilk bilimsel "Sanat Eserleri Konservasyonu ve Restorasyonu Laboratuvarı" nerede, hangi kurumun bünyesinde hizmete girmiştir?

.....
.....

1- 1913 yılında, İstanbul'da. 2- Altıncı Daire-i Belediye adıyla, 1854 yılında kurulmuştur. Pera ve Galata'yı kapsayan bölgeye hizmet veriyordu. 3- Depolama ve saklama; Kârgir; Yangına; Meşkhane ve işrethane. 4- Zeyrek semti; dört tarihi alanından biri olan. 5- Pantakrator Manastır Kompleksi. 1118-1136 yılları arasında Bizans İmparatoriçesi İrene tarafından. 6- Maksure. Genel kullanım mekânından parmaklık veya kafese ayrılmış, zeminden hafifçe yüksek, padişaha ait bölümdür. 7- Mihrişah Vâlide Sultan Mescidi; "kutsal kuyular"; "Potamonion"; "güzellikler"; "Aretea". 8- Türkiye İş Bankası sponsorluğunda, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bomonti Yerleşkesi'nde.

RESTORASYON KONSERVASYON ÇALIŞMALARI DERGİSİ'NE KATKI İÇİN YAZIM KILAVUZU

İçerik: Dergiye özgün yazı, derleme, proje tanıtımı, yarışma tanıtımı, yayın tanıtımı, çeviri yazı gibi alanlarda ve daha önce yayımlanmamış olmak koşuluyla metin ve o metinle ilişkili görsel malzeme katkısında bulunulabilir. Yazı Boyutu: Dergiye sunulacak yazılar, standart yazı sayfası (yak. 2000-2500 karakter) ile 10-15 sayfayı aşmamalıdır. Bu metin uzunluğu, konu ve içerik özellikleri dikkate alınarak artırılabilir. Dipnotlar bu yazı hacim sınırlamasına dahildir.

Metin Yazım Özellikleri: Metin, Microsoft Word programıyla yazılmalıdır. Kullanılacak punto boyutu 10'dur. Yazım karakteri olarak "Arial" kullanımı yeğlenmelidir. Paragraf ayrımları programın "önce-sonra aralık bırakma" özelliği kullanılarak değil, paragraflar arasında bir satır boşluk bırakılarak yapılmalıdır. Metnin e-posta ile ya da CD halinde yollanması olanaklıdır.

Gerekli iletişim bilgileri: Editör Nimet Alkan (212) 455 37 53
KUDEB Grafik Birimi (212) 455 37 73 Dilruba Kocarışik-Aynur Karagöl

Görsel Malzeme: Fotoğraf, harita, çizim vb. görsel malzemenin sayısının 25'i aşmamasına dikkat edilmelidir. Bu sayı, konu ve içerik özellikleri dikkate alınarak değiştirilebilir. Yayımlanmak üzere gönderilen görsel malzeme, iki koşulu da sağlamalıdır: Görsel, metindeki yerini belirtmek üzere, metnin içine yerleştirilmiş ve Şekil, Tablo ya da Fotoğraf numarası verilerek görseli tanımlayıcı notu eklenmiş olmalıdır.

Görseller, orijinal hallerinin bulunduğu bir klasör ile mutlaka ayrıca gönderilmelidir. Siyah-beyaz ve renkli opak fotoğraf, dia, bilgisayar çıktısı gibi farklı ortamlarda görsel yollanabilir. Görsel boyutu A3 formatını aşmamalıdır. Görsellerin dijital imaj dosyası olarak JPG, TIFF, PSD gibi formatlarda da sunulması olanaklıdır. Mimari çizimler Autocad programıyla değil, kağıt çıktısı olarak veya PDF, JPG, TIFF vb. formatlarda gönderilmelidir. Tablo-grafik gibi görseller, hazırlandıkları orijinal program dosyası olarak gönderilmelidir (Excel dosyası gibi). Tüm dijital görsellerde çözünürlük 300 DPI'dan düşük olmamalıdır.

Kaynak gösterme/ alıntı yapma: İki tür kaynak gösterme sistemi uygulanabilir:

1 Metnin içindeki kaynak göndermeleri, parantezli sistemle yapılır: (Yazar/ Yazarların soyadı, Yayın yılı, varsa sayfa numarası). Aynı parantez ile birden fazla kaynağa referans verilecekse, aralarına noktalı virgül konmalıdır.

Örnek olarak: (Batur, 1994; Borrelli ve Urland, 1999, s.21; Caneva vd., 1998, s.21).

Bu sistem kullanıldığında, metnin sonunda bir kaynakça yer almalıdır. Alfabetik olarak sıralanmış kaynakçanın yazım şekli şu şekilde olmalıdır:

Kitaplar için: Yazar Soyadı, Yazar adının ilk harfi., Basım Tarihi, Kitap Adı (italik), Yayınevi/ Kurum/ Basımevi adı, Basım Yeri, varsa sayfa numarası/ aralığı.

Örnek: Bayramgil, O., 1959, *Petrografi*, İ.Ü. yayını, İstanbul.

Borrelli, E., Urland, A., 1999, *ARC Laboratory Handbook*, ICCROM, Rome.

Editör adı verilecekse: Editör Soyadı, Editör adının ilk harfi. (ed.), Basım Tarihi, Kitap Adı (italik), Yayınevi/ Kurum/ Basımevi adı, Basım Yeri, varsa sayfa numarası/ aralığı.

Örnek: Larsen, K.E. (ed.), 1995, *Nara Conference on Authenticity: Proceedings*, Tapir, Norway.

Makale/ Bildiriler için: Yazar Soyadı, Yazar Adının İlk Harfi., Basım Tarihi, "Makalenin Başlığı", Makalenin Bulunduğu Kitap/ Dergi/ Sempozyumun Adı (italik), Sayı/ Cilt no, Yayınevi/ Kurum/ Basımevi adı, Basım yeri, varsa sayfa numarası/ aralığı.

Örnek: Güleç, A., 1986, "Ayasofya Müzesi Eski Aşevi Kapılarında Koruma Uygulaması", *İnşaat Dergisi*, Haziran, İstanbul, s.44-48.

Böke, H., Akkurt, S., İpekoğlu, B., 2004, "Tarihi Yapılarda Kullanılan Horasan Harcı ve Sıvalarının Özellikleri", *Yapı*, S.269, YEM yayını, İstanbul, s.90-95.

2 Dipnot kullanımı tercih ediliyorsa, dipnotlar sayfa altında yer almalıdır. Programın otomatik dipnot verme özelliği kullanılmamalı, dipnotlar ana metinle aynı yazı karakterinde, 10 punto boyutu ile yazılmalıdır. Metnin içinde dipnot göndermeleri, sıra numarası verilerek yapılmalıdır. Dipnotlarda kaynağın yazım şekli 1. maddede belirtildiği gibidir. Farklı dipnotlarda aynı yazarın eserinden farklı sayfalara gönderme yapılacaksa, ikinci dipnot:

Yazar soyadı, a.g.e., sayfa no.

şeklinde yazılmalıdır. Aynı esere ard arda iki dipnotta gönderme yapılması durumunda ise ikinci dipnotta:

a.e., sayfa no.

ifadesi yeterlidir.

Bir kaynaktan bire bir alıntı yapılacaksa metnin alıntı olan bölümü: "tırnak içinde ve italik olarak" yazılmalıdır, kaynağı parantez içi veya dipnot ile belirtilebilir.

Özet: Dergide İngilizce özetlere de yer verildiğinden, makaleler İngilizce'ye çevrilmiş özetleri ile birlikte gönderilmelidir. Özetler, makalenin tam adını içermeli; metnin anlaşılabilirliği için çok gerekli olmadığı takdirde, başlık hariç 350 kelimeyi aşmamalıdır. Özet, sayfa sınırlamasına dahil değildir.

* Makalenin yazarının varsa akademik unvanı, geçerli e-posta adresi ve bağlı olduğu kurum, kuruluş, üniversite ya da enstitünün adı belirtilmelidir.